

ความหลุดพ้น

คำขวัญเรื่องวันขึ้น

๑. หลุดพ้นด้วยศรัทธาและการประพฤติ
๒. การปฏิบัติที่ตรง
๓. เว้นภัยที่รอกับปาหิวาสน์
๔. การปฏิบัติหลุดอย่างหนึ่ง การดับเป็นหลุดอย่างหนึ่ง

พุทธศาสนาศึกษา

ความหลุดพ้น

พุทธทาสภิกขุ

ได้รับความเมตตาจากธรรมทานมูลนิธิ

ให้จัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุมออกเผยแพร่

เพื่อประกาศพระสัจธรรมและรักษาต้นฉบับเดิมของธรรมทานมูลนิธิ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ได้จัดพิมพ์ในสมัยที่หลวงพ่พุทธทาสภิกขุยังมีชีวิตอยู่

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณธรรมทานมูลนิธิ ผู้จัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

คำนำในการจัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุม

ความหลุดพ้น

ธรรมสังคการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๔๙

หนังสือชุด 'ลอยปทุม' ชุดนี้ ธรรมทานมูลนิธิโดยคุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิฯ ได้เมตตามอบให้ธรรมสภาจัดพิมพ์เผยแพร่แก่พุทธศาสนิกชน หนังสือชุดลอยปทุมนี้ ทางสวนโมกขพลาราม ได้จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแด่สาธุชนที่มาเยี่ยมชมสวนโมกข์ ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) มีชีวิตอยู่ และในปัจจุบันมีผู้สนใจสอบถามมาทางธรรมทานมูลนิธิเป็นจำนวนมาก ด้วยปรารถนามีไว้เป็นสมบัติส่วนตัว เพื่อศึกษาปฏิบัติและเก็บไว้เป็นหนังสือประจำตน หรือมอบเป็นที่ระลึกในงานพิธีต่างๆ อันเป็นการช่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึงยิ่งขึ้นได้เป็นอย่างดี

เพื่อเป็นการบูชาพระคุณ แห่งพระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) ผู้ก่อตั้งสวนโมกขพลาราม ธรรมทานมูลนิธิจึงได้มอบหมายให้ธรรมสภาดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อเป็นธรรมสังคการะและ

แสดงกตเวทิตา ถวายแด่พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าประคุณ
พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ) เนื่องในมงคลกาล
๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๔

หนังสือชุดนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับเดิม
ของธรรมทานมูลนิธิ เพื่ออนุรักษ์ต้นฉบับเดิมไว้ อันเป็นการรักษา
พระธรรมคำสอนมิให้คลาดเคลื่อน โดยได้รับการตรวจสอบ และ
ตรวจทานจากธรรมทานมูลนิธิแล้ว ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าคุณ
พุทธทาสภิกขุยังมีชีวิตอยู่ และเป็นไปตามความประสงค์ของท่าน
เจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ

ท่านสาธุชนที่ได้อ่านและศึกษาหนังสือชุดลอยปทุม
ชุดนี้ ถือว่าได้อ่านและศึกษาพร้อมทั้งปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
ตามคำสั่งสอนของท่านเจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ ซึ่งธรรมสภามี
ความภูมิใจและถือเป็นเกียรติอย่างยิ่ง ที่ทางธรรมทานมูลนิธิได้
มอบความไว้วางใจให้เป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุมนี้ อนึ่ง
ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือ
ปกแข็งและเย็บเชือกอย่างดี เพื่อความคงทนแข็งแรง ให้มีอายุ
ยืนนานนับ ๑๐๐ ปี เพื่อในกาลต่อไปภายภาคหน้า ไม่มีผู้ใด
จัดพิมพ์หนังสือธรรมะที่ดีเช่นนี้ออกเผยแพร่ สาธุชนรุ่นหลังจาก
นี้ จักได้มีหนังสือธรรมะที่ดีไว้เป็นประทีปส่องทางชีวิตและดำเนิน
ชีวิตให้ถึงพระนิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของมนุษยชาติ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ จัดพิมพ์เป็นชุด และจักได้ทยอยพิมพ์ออกตามลำดับแห่งเนื้อเรื่อง จนครบทั้งชุดแห่งหนังสือชุดลอยปทุมของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านสาธุชนจักอ่านและศึกษาเล่มใดเล่มหนึ่งก่อนก็ได้ เพราะแต่ละเล่มได้สาธยายธรรมไว้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์บริบูรณ์อยู่ในตัวเองแล้ว แต่ถ้าท่านต้องการสะสมหรือมีไว้เป็นมรดกของท่านและครอบครัว ขอได้โปรดติดตามต่อไป โดยสอบถามได้ที่ ธรรมทานมูลนิธิ โทร (๐๗๗) ๔๓๐๕๕๒ และ ธรรมสภา โทร (๐๒) ๘๘๘๗๔๕๐

ธรรมสภาขอปวารณาถวายแก่ ห้องสมุดของวัด หรือสถานปฏิบัติธรรม ที่แจ้งความจำนงขอรับเป็นธรรมทานไปที่ ธรรมสภา อันถือเป็นการบูชาคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ) ผู้เป็นองค์บรรยายหนังสือชุดลอยปทุม

บุญกุศลอันจักพึงมีพึงได้จากการจัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุม ในครั้งนี้ ธรรมสภาน้อมถวายแด่พระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ) พระผู้เป็นองค์บรรยายพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้แพร่หลายไปทั่วทุกอณูแห่งจักรวาล

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสงบสุข

การรู้จักธรรม คือการรู้ตัวละเว้นไม่ละเมิดกฎเกณฑ์ คน
ไม่ละเมิดกฎเกณฑ์ในสิ่งใด แม้ในความปลอดภัยก็ละเมิดกฎเกณฑ์
กับสิ่งใด ละเมิดอยู่ตลอดเวลา มิฉะนั้นจะมีความปลอดภัยในเมื่อ
มีไว้ในที่ที่ปลอดภัย ความปลอดภัยนั้น จำแนกได้เป็น ๓ อย่าง
คือ ๑. ความปลอดภัยที่ปลอดภัย เพราะเหตุนี้ ความรัก
เพื่อความสุขของผู้อื่น มิได้มีอย่างใด แม้จะมีความปลอดภัย
ก็ตาม ก็ยังกลัวว่าหากมีภัยพิบัติจะเกิดแก่ตน ผู้ประพฤตธรรม ชอบ
รู้ตัวไม่ผิด เมื่อรู้ตัวว่าตนได้ประพฤตธรรม หรือเมื่อใดที่
หน้าที่ของตนจะปลอดภัย. ความประพฤติของ ใน
ข้อนี้ การที่รู้ตัวไม่ผิด. ไม่ชอบความผิดอันเป็นบาป
คือ ละเมิดกฎเกณฑ์แล้ว คือ ๓. กฎเกณฑ์นั้น ภาย
ไปก็เกิดเป็นกฎเกณฑ์ความปลอดภัยนั้น ไปด้วย.

ธรรมะ ชอบอยู่ในที่ที่รู้จักดีที่ปลอดภัย รู้จักดี
ปลอดภัยดี และสิ่งอื่นอย่างถูกต้อง, มีหน้าที่ที่ทราบ
อันพึงประสงค์ ก็พึงพอใจดีที่สิ่งอื่น มีทราบอย่าง
ถูกต้อง สิ่งอื่นไม่ผิด สันติสุขอันบุคคล และ สันติสุข
ของสัตว์ โดยส่วนได้, มีสัตว์ที่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์
ที่รู้ แม้แต่สัตว์ที่ละเมิด และประพฤติผิดอื่นใด, มิใช่
คนทำบาปใด หรือ หน้าที่ตนเอง แม้แต่ตนเองได้. คือ
ที่เรารู้ว่า บารมี, วิชา, และ ข้อดีของสัตว์อื่น ชอบมี
แต่ผู้ประพฤตธรรม. ข้อนี้ หมายถึง ความว่า ๔๖๓ มิใช่
ผู้มีบุญคุณอันดี, มีแต่ สัตว์ที่ดี มีแต่แต่สัตว์ที่ดี
ที่ประพฤตธรรม มีแต่แต่ที่อื่นได้.

เขา มี ๓ หู ๑ มุม ลิ้น ๓ ขา ๑ ตัว ลิ้น ๓ ขา ๑ ตัว เพื่อจะได้
 รู้จักสิ่งทั้งปวง ๑๔๖ ถูกตัดออกมาที่เป็นครึ่ง เพื่อมีครึ่งที่อยู่
 อยู่กับสัตว์ทั้ง ๓ มีใช้มีทั้ง หู ๑ มุม ลิ้น ๓ ขา ๑ ตัว
 คือ ๑ ตัว เขาเป็นกมล ๓๐๐ กมล คนในหัวไม่มีหัว ในหัวที่มี
 เป็นกันอยู่ โดยมากในโลกมีหัว ๓ หัว มีหัว ๓ หัว ๓ หัว
 เขามองด้วยตาของเขาไม่ได้ ก็ครึ่ง แต่เขาสามารถควบคุม
 ๓ หู ๑ มุม ลิ้น ๓ ขา ๑ ตัว ๑ ตัว มี ๓ หัว แต่ในลักษณะนี้
จะไม่มีการเป็นกัน แก่เขาได้ โดยอาศัยกรรม: ๑ หัว, ๓
 คนในโลก ทำให้เห็นเป็น ๓ หัว ก็เป็น ๓ หัว ๓ หัว อยู่
 หัว ๓ หัว เป็นโลกของพระศรีอารยเมตไตรย มีคนทั้ง ๓ หัว
 ๑ หัว เพราะเป็นโลกที่ ไม่มีหัว ไม่ได้อยู่กรรม.

ทางโลก ๓๐๐ โลก มีหัว ๓ หัว มีอยู่ ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว
 คือ เห็นไปทุกกรรม. การชั่งชั่งในบุญคุณ ได้เห็นไปทุก
 กรรม ๓ หัว เป็นทุกคนในชั้นของ และสูงส่ง. เขาได้
 การจัดการให้มีหัว ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว
 ไปจนเต็ม ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว ๓ หัว
 ผู้ที่เห็น มีหัว ๓ หัว อยู่ โดยทุกแห่งทุกมุมเกิด. หัว ๓ หัว ๓ หัว
 ไม่มาก ผู้ที่เห็น มีหัว ๓ หัว เป็น ๓ หัว ๓ หัว.

พระพุทธเจ้า

โลกของพระธรรม, โลก

สารบัญ

ชุดสอบปรุ้ม เรื่อง :

๑. หลุดพ้นเสียดจากความหลุดพ้น	๑
เรื่องความหลุดพ้นเป็นหัวใจของพุทธศาสนา	๔
เปรียบดูความหลุดพ้นของศาสนาอื่นบ้าง	๕
สำรวจจุดสูงสุดของฝ่ายพุทธกับฝ่ายอื่นด้วย	๑๐
แต่ละศาสนาทำลายความเห็นแก่ตัวต่างกัน	๑๔
พุทธศาสนามีหลักไม่มีตัวตน มีแต่อิทัปปัจจยตา	๑๖
พุทธศาสนามีวิธีทำลายความเห็นแก่ตัวตรงที่ไม่มีตัว	๒๒
ต้องศึกษาปฏิจจสมุปบาทจะเห็นไม่มีตัว	๒๕
ความหลุดพ้นนี้คือหลุดพ้นจากตัวกู ของกู	๓๐
ผู้ที่ยึดตัวกู ของกู จะหลุดพ้นไม่ได้	๓๕

ชุดสอบปรุ้ม เรื่อง :

๒. การทำวิปัสสนา	๔๑
ศึกษาคำที่เกี่ยวกับวิปัสสนา	๔๒
การเตรียมจิตเพื่อเพ่งดู	๔๔
จุดหมายในการวิปัสสนา	๔๗

การเพ่งดูต้องทำด้วยจิตเป็นสมาธิ	๕๒
ทบทวนขั้นต้นเกี่ยวกับการดูจิต	๕๕
ขณะทำวิปัสสนานั้น มีศีล สมาธิ ปัญญาพร้อม	๕๙
วิปัสสนาจารย์ต้องมีพื้นฐานเพียงพอ	๖๑
ต้องมีสติสัมปชัญญะปัญญาบังคับตนเอง	๖๗
ใจความสำคัญของ “วิปัสสนา”	๗๘
หลักการดูและเห็นทางจิต	๗๙
ดู เห็น ต้องเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	๘๓
ดูให้เห็นอนัตตาทุกอริยาบถ	๘๕

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๓. เรื่องเกี่ยวกับปาฏิหาริย์	๑๑๓
ปาฏิหาริย์เป็นเครื่องมือให้สำเร็จประโยชน์	๑๑๕
ประโยชน์ของปาฏิหาริย์	๑๒๔
พระพุทธเจ้าทรงกระทำอย่างอนุสาสนีปาฏิหาริย์	๑๒๖
ทุกสิ่งมีปาฏิหาริย์อยู่ในตัวเอง	๑๒๗
ศึกษากาลามสูตรให้เข้าใจ	๑๓๑

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๔. การปรุงเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ๑๔๑
 การดับเป็นสุขอย่างยิ่ง
- ศึกษาความหมายของภาษาบาลีเพื่อเข้าใจถูกต้อง ๑๔๒
สังขารไม่เที่ยง เพราะถูกปรุงเปลี่ยนไปต่างๆ ๑๔๔
ฝึกเปรียบเทียบผลระหว่างปรุงกับหยุดปรุง ๑๔๕
พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ตรัสรู้ในป่า ๑๔๗
คำในธรรมะมาจากภาษาชาวบ้าน ๑๔๙
การเรียนธรรมะ ๑๕๒
- จุดสูงสุดอยู่ที่ดับความทุกข์แล้วเย็น
- จุดตั้งต้นของการปฏิบัติอยู่ที่รู้จักกายตนะ ๑๕๔
จุดตั้งต้นของพรหมจรรย์ต้องรู้ปฏิจจสมุปบาท ๑๕๗
พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติจนดับทุกข์ได้ ๑๖๐
เรียนพุทธศาสนาทุกขณะที่มีการกระทบจะรู้จริง ๑๖๓
ธรรมชาติจะปรุงเสมอต้องใช้สติปัญญาควบคุม ๑๖๖
หยุดปรุงแล้วเป็นสุข ไม่เกิดอุปาทาน ๑๖๘

ปฏิบัติตามมรรคมองค์แปด ทำให้หยุดปรุง	๑๓๑
ดำรงอยู่ในมรรคมองค์ ๘ จะไม่มีทุกข์	๑๓๖
มรรคมองค์ ๘ รวบเป็นศีล สมาธิ ปัญญา	๑๓๙
ศีลช่วยให้ไม่ปรุงไปในทางผิด	๑๔๐
สมาธิ ผูกบังคับจิตไปสู่ความดับ	๑๔๒
ปัญญา ช่วยให้เห็นความจริง “เช่นนั้นเอง”	๑๔๕
เมื่อปรุง ร้อนเป็นไฟ เมื่อดับ เย็นอย่างยิ่ง	๑๔๗

เสนียดของความดี	๑๔๑
เรียนวิปัสสนา	๑๔๒
ความรักของอวิชา	๑๔๔
ความโง่ของปัญญา	๑๔๕
โลกนี้พัฒนา	๑๔๖
สนทนากับพระเจ้า	๑๔๗
เรียนชีวิต	๑๔๘
ยึดมั่นมั่นกัณฑ์	๑๔๙
อยู่กับธรรม	๒๐๐

ของ พุทธทาสภิกขุ

เรื่อง

ความหลุดพ้น

NATIONAL BUREAU OF STANDARDS

1970

1970-1971

หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

[คำปรารภ]

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาชบุชา ในวันนี้เป็น
การบรรยายครั้งแรกสุดของภาคนี้. ในโอกาสนี้ ก็เป็นการเปลี่ยนชุด
ของการบรรยาย จึงแจ้งให้ท่านทั้งหลายทราบว่า เรากำลังเปลี่ยนชุด
ของการบรรยาย จากชุดคามชบุชามาเป็นชุดวิสาชบุชา เปลี่ยนอย่างไร
นั้นมันก็แล้วแต่ความเหมาะสม, หรือความเห็นสมควรในครั้งที่แล้ว ๆ มา
ท่านทั้งหลายก็สังเกตเห็นได้เอง ว่ามีการบรรยายเป็นชุด ภาคหนึ่ง
โดยมากมีการบรรยาย ๑๓ ครั้ง, แล้วก็บรรยายติดต่อกัน, ติดต่อกัน
จนครบชุดทั้ง ๑๓ ครั้ง, ส่วน ภาคนี้ จะไม่ทำอย่างนั้น คือ จะบรรยาย

เป็นเรื่องปกิณกะเฉพาะครั้ง; สังเกตเห็นว่า การบรรยายเป็นชุกยาวนั้น ชลุกชลัก และบางครั้งเมื่อมีคนเขามาแทรกแซง, เขาไม่เคยฟังมาตั้งแต่ก่อนต้น ๆ เราต้องย้อนกลับไปพูดตอนต้น ๆ กันใหม่ให้เขาฟังดู, ถ้าจะพูดต่อไปตามลำดับของเรื่องในชุกนั้น เขาก็ฟังไม่ดู. นี่เป็นเหตุให้ยกไปยกมา.

ทั้งการบรรยายติดต่อกันเป็นชุกยาว แล้วเรื่องก็ยาก ทั้งสืบกว่าครั้งนั้น มันหนักอึ้งไปหมด ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง; ผู้พูดก็ต้องเลือกให้เรื่องมันติดต่อกัน เพราะมันเคยทำมาจนเป็นปกติแล้วว่า คำบรรยายเหล่านี้จะพิมพ์ขึ้นเป็นหนังสือ. ฉะนั้นการบรรยายก็ต้องพูดไปให้เรียบร้อย เหมาะสำหรับจะพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ, มันก็ต้องระมัดระวังมาก, มันก็เป็นการหนักมากสำหรับผู้บรรยาย ผู้ฟังก็หนัก คือว่าจะต้องฟังให้มันติดต่อกันไป มิฉะนั้นมันก็จะฟังไม่ค่อยดู, ถ้าลืมเรื่องกัน ๆ เสีย การฟังเรื่องต่อไปมันก็ฟังไม่ได้.

เราก็ได้พบกับภาระอันนี้มาพอสมควรแล้ว ฉะนั้นจึงเปลี่ยนเสียบ้าง คือพูดเฉพาะเรื่อง ๆ กราวละเรื่อง; ผู้พูดก็พูดสะดวก นึกอะไรออกก็พูดเฉพาะกราว ผู้ฟังก็เหมือนกับฟังเรื่องเดียวจบ ครั้งเดียวจบ ไม่ใช่เรื่องยาว มันก็ง่ายกว่า และการพูดเฉพาะครั้งโดยละเอียดอย่างนี้. ขอให้ถือว่า เป็นการพูดที่ช่วยให้เข้าใจเรื่องบางเรื่องหรือคำบางคำ ที่พูดมาแล้วแต่ก่อน ครั้งก่อน ๆ นั้น, หรือว่าเรื่องบางเรื่องที่ทำจนจำไว้ได้อยู่ในใจ ยังไม่แจ่มแจ้งชัดเจน ก็จะได้ฟังเฉพาะเรื่อง

เฉพาะกำ ให้แจ่มแจ้งชัดเจน นี้ก็มีประโยชน์อีก อาทามามองเห็นประโยชน์อันนี้ จึงคิดว่า ในบางคราว เราพูดเรื่องเบ็ดเตล็ดเฉพาะเรื่องเฉพาะข้อ จบในคราวเดียวกัน ก็จะเป็นการดีเหมือนกัน.

สำหรับคำบรรยายชุกวิสาขบูชา^๕ จะเรียกรวมๆกัน ว่า *ปกิณกธรรมบรรยาย* คือบรรยายธรรมะเบ็ดเตล็ด, เบ็ดเตล็ดก็หมายความว่า เป็นเรื่องๆไป ไม่ใช่เรื่องยาว ไม่ใช่เรื่องกึกก้อง ส่วนหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ ในครั้งที่หนึ่ง ที่มีหัวข้อว่า “หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น,” หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น. บางคนคงจะงงแล้วก็ได้ แล้วไม่รู้ ว่าหลุดพ้นอะไรกัน หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น มันก็ไม่ใช่เรื่องที่ย่าง อยู่เหมือนกัน; แต่ถ้าเข้าใจเรื่องนี้ เรื่องความหลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้นนี้ จะเข้าใจธรรมะย้อนหลังไต่อย่างมากที่สุด. ขอให้สนใจฟังให้ดี ถ้ายังงงๆ อยู่ว่าหลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น; บางคนจะนึกว่าบ้าแล้วก็ได้ พูดว่าหลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น เพราะว่าทุกคนมันก็ต้องการความหลุดพ้น, กำลังมุ่งหมายความหลุดพ้น แล้วก็บอกว่าให้หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น ฟังคุณันก็คล้ายกับบ้าจริงๆเหมือนกัน แต่ขอให้ทนฟังไปก่อนว่า มันเป็นอย่างไรร.

เรื่องความหลุดพ้นเป็นหัวใจของพุทธศาสนา

ข้อนี้ เกี่ยวกับหลักของพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ซึ่งได้บอกมาแล้วว่า แม้จะเป็นการบรรยายครั้งเดียว ก็จะช่วยให้เข้าใจพระพุทธศาสนา ที่เคยได้ยินได้ฟังมามากมายแล้วนั้น ให้ชัดเจนแจ่มแจ้งอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเจาะจงลงไปเฉพาะเรื่อง หรือเฉพาะคำ; เช่น เฉพาะเรื่องความหลุดพ้น หรือ เฉพาะคำ คำพูดที่ว่า “ความหลุดพ้น” ก็ได้เหมือนกัน.

ขอเตือนให้ทราบ คือให้นักขึ้นมาใหม่ว่า เราเคยพูดกันมากี่ครั้งแล้ว ว่า พระพุทธศาสนานี้มีหัวใจเป็นความหลุดพ้น พรหมจรรย์ทั้งหมดในพระพุทธศาสนานี้ มีความหลุดพ้นเป็นแก่นสาร, หรือว่า ธรรมะทั้งหมดนั้นไปจบอยู่ที่ความหลุดพ้น; ฉะนั้นความหลุดพ้นก็เป็นเรื่องหัวใจของพระพุทธศาสนา. นี่เป็นหลักที่เราู้กันอยู่ ได้ยินได้ฟังกันอยู่ แต่จะเข้าใจถึงที่สุดหรือไม่ นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง.

พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบว่า พรหมจรรย์นี้มีวิมุตติ เป็นรส, เป็นสิ่งที่จะได้รับ เหมือนกับว่าน้ำทะเล

ทั้งหมดมีความเต็มเป็นรส ; เปรียบเหมือนกับพรหมจรรย์นี้มี
วิมุตติ ก็ความหลุดพ้นนั้นเป็นรส. ถ้ามีความติดอยู่ที่ไหน
ก็หมายความว่า ไม่ได้รับผล ไม่ได้รับผลที่ถูกต้อง อันเป็น
ผลของพรหมจรรย์นี้ ; ต้องได้รับผลเป็นความหลุดพ้น จึง
จะได้รับผลของพรหมจรรย์นี้.

เพราะฉะนั้น คำว่า “หลุดพ้น” ก็เป็นเรื่องสำคัญ,
เป็นเรื่องสำคัญ ขอให้เข้าใจให้ถี่ ว่าเรื่อง ความหลุดพ้น
เป็นเรื่องสำคัญที่สุดของพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นผล
ถ้าเป็นความรู้ เราก็เรียนกันเรื่องความหลุดพ้น ถ้าเป็น
การปฏิบัติ เราก็ปฏิบัติกันเพื่อความหลุดพ้น ถ้าเป็นผล
ที่ได้รับ เราก็ได้รับเป็นความหลุดพ้น, อะไร ๆ จึงเป็นไป
เพื่อความหลุดพ้น.

เปรียบเทียบความหลุดพ้นของศาสนาอื่น ๆ บ้าง.

เดี๋ยวนี้พูดกันถึงความหลุดพ้น ในฐานะที่เป็นผล
ของการปฏิบัติ ก็เป็นรส, หรือค่า, อานิสงส์ของพรหมจรรย์
ซึ่งจะใ้พูดกันให้ละเอียดยิ่งขึ้นไป ว่า ความหลุดพ้นนั้นเป็น
อย่างไร เรื่องนี้สำคัญอยู่มากในส่วนลึก, ขอพูดเสียเลยว่า

พุทธศาสนาของเรา มีวิธีดับทุกข์เหมือนกับศาสนาอื่น ๆ, คืออาตมาอยากจะพุดออกไปตามความรู้สึก และขอร้องให้ท่านทั้งหลายกิดคือกิดตามว่า; ศาสนาทั้งหลาย มีพระศาสดาแห่งศาสนานั้น ๆ ศาสดานั้น ๆ เป็นเพียงปากของพระเจ้าอันสูงสุด สิ่งสูงสุดสิ่งเดียวคือ พระเจ้า. อยู่ที่ไหน? รูปร่างหน้าตาอย่างไร? ก็อย่าเพิ่งพุดเลย พุดไปก็ฟังไม่ถูกอีกเหมือนกัน; แต่เป็นที่ยอมรับได้ว่า มันมีสิ่งสูงสุด. ในศาสนาอื่น ๆ เขาเรียกว่าพระเจ้า; เป็นผู้สร้าง, เป็นผู้ควบคุม, เป็นผู้ทำลาย, เป็นผู้คอยดูแล อยู่ในที่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง. เขาเรียกว่าพระเจ้า เป็นสิ่งสูงสุด.

ส่วนในศาสนาพุทธเรา ไม่มีคำว่าพระเจ้า แต่เราก็มีสิ่งสูงสุดนะ. ข้อนี้ต้องเข้าใจ อย่าไปโง่; อย่าไปโง่ให้เขาโง่นะ, แม้ว่าในพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า, แต่พุทธศาสนาก็มีสิ่งสูงสุด ที่ทำให้สิ่งต่างๆ กิดขึ้นมา; แล้วก็ควบคุมสิ่งต่างๆ อยู่, แล้วก็ทำลายสิ่งต่างๆ เป็นยุคเป็นคราวตามยุคที่ควรจะทำลายเสีย, แล้วสิ่งสูงสุดนั้นก็คอยดูแลควบคุมอยู่ ในที่ทุกหนทุกแห่ง และตลอดกาลนิรันดร์นั้น มันมีสิ่งสูงสุดที่ทำหน้าที่เหมือนกันอยู่, ระวังให้ดี, แต่เขา

เรียกว่าพระเจ้า เราไม่เรียกว่าพระเจ้า, เราเรียกว่าพระ-
ธรรม.

พระธรรมคำนี้มีความหมายพิเศษ ท่านต้องนึกถึง
ข้อที่ว่า : พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า พระพุทธเจ้าทุกๆ
พระองค์เคารพพระธรรม. พระธรรมไหนเล่า ที่พระพุทธ-
เจ้าก็เคารพ? ถ้าเราจะนึกถึงคำตรัสอย่างอื่นอีกว่า : ตถาคต
จะเกิดขึ้นก็ดี, ตถาคตจะไม่เกิดขึ้นก็ดี จูฑา ว สา ธาตุ
—ธรรมชาตินั้นมันตั้งอยู่แล้ว. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ธรรม-
ชาติที่เป็นกฎแห่ง อิทัปปัจจยตา ระบุสิ่งนั้นเป็นหลักสำคัญ
ที่สุด ว่ามีอยู่แล้ว : หรือจะแจกออกเป็น อนิจจัง ทุกขัง
อนัตตา ก็ได้เหมือนกัน, หรือจะแจกออกเป็น อริยสัจจ์ ๔
ก็ได้เหมือนกัน, จะแจกเป็นปฏิจจสมุปบาท ก็ได้เหมือนกัน
แต่ที่จะเหมาะสมที่สุดแล้ว ควรจะเรียกว่า กฎแห่งอิทัป-
ปัจจยตา.

กฎนี้มันสร้างสิ่งต่างๆ เหมือนที่พระเจ้าสร้าง,
กฎนี้ควบคุมสิ่งต่างๆ เหมือนที่พระเจ้าควบคุม, แล้วกฎนี้
อิทัปปัจจยตานั้นจะทำลายสิ่งทีควรจะถูกทำลาย เป็นบางครั้ง
บางคราว. สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกฎของ อิทัปปัจจยตา,

มีกฎอิทัปปัจจยตา ควบคุมดูแลอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง ทุกเวลา ทุกสถานที่. นี่เหมือนกันเดียวกับพระเจ้าโดยหน้าที่; แต่เราเรียกว่า พระธรรม.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ก็เคารพพระธรรม,
พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตก็เคารพพระธรรม, พระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายในอนาคตก็เคารพพระธรรม, พระพุทธเจ้าในปัจจุบัน
 บันก็เคารพพระธรรม; ฉะนั้นพระธรรมเป็นสิ่งสูงสุด ที่
 แม้แต่พระพุทธเจ้าก็เคารพ.

เมื่อเอาพระธรรมนี้มาเปรียบกับพระพุทธเจ้า; ท่าน
 ก็ **ตรัสว่า ธรรมที่ตรัสรู้แล้ว นำมาสอน, แล้วที่สาวกทั้งหลาย**
พากันปฏิบัติตามอยู่ คือ พระธรรม นั้นแหละ. พระธรรม
ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วนำมาสอน แล้วสาวกนำมาปฏิบัติกันอยู่,
พระธรรม นั้นแหละตถาคตก็เคารพ; หมายความว่า มัน
 เป็นหลักความจริง, เป็นกฎความจริง ที่เด็ดขาดเฉียบขาด
 ทายตัว. สิ่งทั้งปวงจะต้องเป็นไปตามกฎนั้น; ฉะนั้น
 พระพุทธเจ้าก็เคารพพระธรรม, เราเรียกว่า พระธรรมเป็น
 สิ่งสูงสุดอย่างนี้. ฝ่ายโน้นเขาก็มีพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด.

เมื่อตะกัฟพูดว่า สิ่งสูงสุดมีเพียงสิ่งเดียว ก็ถูก; ก็
มันมีสิ่งที่ทำหน้าที่อย่างนั้นเพียงสิ่งเดียว แต่เรียกชื่อ
ต่างๆ กัน. เขาเรียกชื่ออย่างไร ก็ตามใจเขา, เราเรียกชื่อ
อย่างนี้ ก็ต้องตามใจเราบ้าง, แล้วเราต้องไม่ทะเลาะวิวาท
หรือคุดุกคูดุหมั่นกัน เพราะเรียกชื่อต่างกัน, พวกหนึ่งจะหา
ว่า พวกนี้ไม่มีพระเจ้า, พวกนี้เด็กๆ ไม่มีสาระอะไร. นี้
พวกนี้ก็เหมือนกับว่าเรามีกฎของธรรม, เราไม่มีพระเจ้า. มี
พระเจ้านั่นแหละ เป็นเด็กๆ, เป็นเรื่องของเด็กๆ. เรา
ก็ไม่มีพระเจ้า; ถ้าอย่างนี้เราก็ได้ทะเลาะกัน แล้วก็จะทำลาย
ล้างกัน, แล้วก็ไม่มีใครจะอยู่เป็นผาสุกได้.

ฉะนั้น เขาเป็นเสียว่า สิ่งสูงสุดของทุกสิ่ง ทั้ง
กาลนิรันดร, ทั้งจักรวาล, มันมีอยู่สิ่งหนึ่งแหละ แล้วแต่
ใครจะเรียกว่าอะไร. ในที่นี้เราจะยอมเรียก โดยภาษาคน
โดยสมมติว่าพระเจ้า. เราเอาพระธรรมของเรานี้ไปให้
เรียกชื่อว่า พระเจ้ากับเขาด้วยก็ได้, เพื่อจะให้พูดกันง่าย ๆ ทั้ง
โลกทีเดียว ทั้งทั้งโลกว่า โอ้, มันมีพระเจ้าคือสิ่งสูงสุด.

สำรวจจุดสูงสุดของฝ่ายพุทธกับฝ่ายฮินดู.

คำว่าพระเจ้านี้ ขอให้ยึดถือความหมายตรงที่ว่า มันสูงสุดที่ทุกคนจะต้องเชื่อฟัง. นั่นแหละสำคัญ จะเรียกว่าพระเจ้าหรือพระธรรม นั้นเป็นคำเรียก; แต่ความหมายอยู่ที่สูงสุด, สูงสุดที่ไม่มีใครเสมอ, สูงสุดที่จะควบคุมบังคับสิ่งทั้งหลายทั้งปวง. มนุษย์ก็มีพระเจ้า อยู่ใต้อำนาจของสิ่งสูงสุด, ให้เป็นเทวดา เป็นพรหมชั้น สูงสุด, มันก็อยู่ใต้อำนาจของพระเจ้า : ก็สิ่งสูงสุดจะบังคับ สิ่งเหล่านั้นได้, ให้ทำลงไปถึงสัตว์เดรัจฉาน, สัตว์เดรัจฉาน ไม่รู้หนังสือ ไม่ไถยนิ ไม่ไถ่ฟัง ไม่ไถ่เล่าเรียน ไม่ไถ่พูดจา ไม่ไถ่พูดจาอะไรเลย; แต่สัตว์เดรัจฉานมันก็ต้องมีความรู้สึก ว่ามีสิ่งสูงสุด ที่มันกลัว ที่มันก็กลัว มันรู้จักได้เท่าไร มันก็กลัวได้เท่านั้น. สัตว์เดรัจฉานอาจจะเห็นมนุษย์เป็น พระเจ้าก็ได้, หรือบางทีมันอาจจะคิดเช่นนั้นไปว่า; มันมี สิ่งสูงสุดที่เราต้องยอมแพ้ ที่เราต้องยอมกลัว ที่เราต้องวิ่งหนี แม้แต่สัตว์เดรัจฉานมันก็เกิดความรู้สึกได้เองว่า มีสิ่งสูงสุดที่ เราจะต้องกลัว จะต้องเชื่อฟัง.

ที่อยากจะพูดให้ต่ำลงไปอีก ใครจะหาว่าโง่ก็ตามใจ. อาตมาคิดว่า แม้แต่ต้นไม้ ต้นไม้ที่มีชีวิตนี้ มันก็รู้สึกว่ามีสิ่งสูงสุด ซึ่งมันต้องเชื่อฟัง. ฉะนั้นต้นไม้ทั้งหลายมันก็เชื่อฟังกฎของธรรมชาติ : ที่จะหาอาหารอย่างนั้น, หาแสงแดดอย่างนี้, ต่อต้านอย่างนั้นต่อต้านอย่างนี้, ต้นไม้จึงจะรอดชีวิตอยู่ได้. หมายความว่าต้นไม้มันก็ยอมรับว่า, มีสิ่งสูงสุดที่มันจะต้องทำตาม; ดังนั้นมันจึงได้ทำตาม. มันรอดชีวิตอยู่ได้, ความรู้สึกของต้นไม้ มันก็ต้องรู้สึกว่ามีสิ่งสูงสุด. แต่สิ่งสูงสุดเหล่านั้นมันจะเท่ากันไม่ได้.

สิ่งสูงสุด ของต้นไม้ มันก็เป็นไปตามประสาต้นไม้ สิ่งสูงสุดของสัตว์เคี้ยวจาง ก็ต้องเป็นไปตามระดับของสัตว์เคี้ยวจาง, สิ่งสูงสุดของมนุษย์ ก็ต้องเป็นระดับความรู้สึกของมนุษย์, ของเทวดา ของพรหมอะไร มันก็ต้องไปตามความรู้สึกของพวกเขาเหล่านั้น, รวมความว่า มันมีความรู้สึกว่ามีสิ่งสูงสุด.

สิ่งสูงสุดนั้น แม้จะมีหลายระดับ มัน ก็มีความหมายอย่างเดียวกันคือ สูงสุดจนใครๆ ต้องเชื่อฟัง ที่เราเรียกว่า มีพระเจ้าองค์เดียวกัน; ถ้าไม่ชอบพูดว่าพระเจ้า

ก็ต้องพูดว่ามีสิ่งสูงสุดสิ่งเดียวกัน. เราก็มไม่ต้องทะเลาะกัน
ในเรื่องสิ่งสูงสุด.

พระศาสดาทรงหลาย ของศาสนาทุกศาสนาในโลก
นี้ เป็นเพียงปากเท่านั้น. อย่าเป็นให้มากกว่านั้น, เป็น
เพียงปาก คือ ปากสำหรับพูดแทนพระเจ้า หรือแทน
สิ่งสูงสุด. พระพุทธเจ้า ท่านก็ตรัสไปตามที่ท่านตรัสรู้
ก็ท่านรู้จักสิ่งสูงสุดอย่างไร แล้วท่านบอกให้ฟัง, พระเยซู
ก็พูดตามที่พระเจ้าต้องการให้พูด, พระมุฮัมหมัด ก็พูดตาม
พระอัลเลาะห์ต้องการให้พูด. ถึงแม้ว่าศาสนาอื่น ๆ ใน
อินเดียน เขาก็มีศาสดาที่พูดตามแบบฉบับของเขา, แม้กั-
ปราชญ์อย่างเหลาจื๋อ, อย่างขงจื๊ออย่างนี้ ก็เป็นปากของพระ-
เจ้าด้วยเหมือนกัน, เพราะว่าเขาพูดสิ่งที่มีประโยชน์ ตรง
ตามหลักของพระเจ้า, เมื่อคนปฏิบัติตามแล้วก็มีความสุข.
จะเป็นเหลาจื๊อ, ขงจื๊อ, หรือจะเป็นศาสดาพวกกรีก, พวก
อะไรก็สุดแท้ ก็เป็นปากทั้งนั้นแหละ. แล้วก็พูดด้วยกัน
ทั้งนั้นแหละ. ปากทุกปากพูดด้วยกันทั้งนั้น, แล้วนำหัว
ที่ว่า ปากทุกปากนั้นพูดตรงกันเลย, พูดสิ่งเดียวกันเลย,
พูดว่า ถ้าจะให้โลกนี้มีความสุข ต้องกำจัดความเห็น
แก่ตัว.

ฉะนั้น ขอให้ ไปสำรวจดู ในคำสอนของลัทธิศาสนาไหน : พุทธ คริสต์ อิสลาม พราหมณ์ ซิกข์ ฮินดู จีน กรีก อะไรก็ตาม จะมีใจความสำคัญอยู่ข้อหนึ่งว่า ต้องไม่เห็นแก่ตัว, เราต้องอยู่กันอย่างไม่เห็นแก่ตัว. นี้เรียกว่า ปากทุกปากเหมือนกันหมด พูกว่าไม่เห็นแก่ตัว. ที่นี้ ปากทุกปากพูดเหมือนกันหมด คือ ความไม่เห็นแก่ตัว นี้จะช่วยโลกได้.

พอมาถึงขั้นที่ว่า ไม่เห็นแก่ตัวนั้นทำอย่างไร, ทำอย่างไรเรียกว่าไม่เห็นแก่ตัว. ตอนนี้ปากแต่ละปากจะพูดไม่เหมือนกันแล้ว; อย่างพุทธศาสนาก็จะพูดอย่าง, ศาสนาคริสเตียนอิสลามก็จะพูดไปอย่าง, แต่ละอย่าง ละอย่าง เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว, ตอนนี้จะพูดไม่เหมือนกัน.

ทำไมพูดไม่เหมือนกันเล่า? เพราะว่าผู้ฟัง มันไม่เหมือนกัน, เวลาก็ไม่เหมือนกัน, สถานที่ก็ไม่เหมือนกัน; เช่น ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลามนี้ เกิดคนละถิ่นคนละที่. ที่นั้น ๆ ประชาชนเขาเป็นอย่างนั้น, มีวัฒนธรรมอย่างนั้น, มีนิสัยใจคออย่างนั้น มันก็ต่างกันซิ, แล้วเวลาที่ห่างกันทั้ง ๕๐๐ ปี — ๕๐๐ ปี — ๕๐๐ ปี โทยประมาณนี้ จะ

พูดเหมือนกันได้อย่างไร; แต่พูดให้เหมาะกับเวลา, ให้เหมาะกับสถานที่ ที่ในหมู่ชนที่ยึดถือวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ก็ต้องพูดให้เข้ากับวัฒนธรรมอย่างนั้น. หรือว่าในประเทศหนึ่งก็มีวัฒนธรรมหลายสายหลายสาขา ก็ต้องพูดให้เหมาะแก่วัฒนธรรมแต่ละสาขา.

อย่างพระเยซูพูดกับผู้ที่เชื่อถือในพระเจ้ามาแต่ก่อน ก่อนพระเยซู, พระเยซูก็พูดอย่างมีพระเจ้า เชื่อพระเจ้า เคารพพระเจ้า ฟังพระเจ้า อ้อนวอนพระเจ้า ทำตามพระเจ้า แล้วก็ทำลายความเห็นแก่ตัวได้. นี่เอาความเชื่อขึ้นมาเป็นสรณะ, เชื่อพระเจ้าจนไม่ต้องเห็นแก่ตัว จนไม่อาจจะเห็นแก่ตัว. ฉะนั้น วิธีทำลายความเห็นแก่ตัวมันก็ต่างออกไป.

แต่ละศาสนาทำลายความเห็นแก่ตัวต่างกัน.

สำหรับศาสนาที่เขามีพระเจ้า; จะเป็นศาสนา คริสเตียน อิสลาม ศาสนาซิกข์ ศาสนาฮินดูบางแขนง, เขามีพระเจ้า ทำตามพระเจ้า, แล้วก็หมดความเห็นแก่ตัว บางทีก็แบ่งแยกไปว่า ความเห็นแก่ตัวอย่างนี้, แล้วไปมี

ตัวอย่างอื่นที่สูงที่สุด ที่ไม่เปลี่ยนแปลง อย่างนั้นก็มี, แต่ฉันไม่ใช่เรื่องสำคัญ. เรื่องสำคัญตรงที่ว่า คนอย่าเห็นแก่ตัว, แล้วคนก็จะไม่เบียดเบียนกัน, แล้วคนก็จะอยู่กันเป็นผาสก.

ที่นี้ พุทธศาสนาไม่มีพระเจ้าอย่างนั้น, ถ้าจะไม่ให้เห็นแก่ตัวจะต้องทำอะไร? พวกนี้ใช้ปัญญา : ใช้ปัญญา มองดู, มองดู พิจารณา; เห็นโทษว่า โอ้, ถ้าเห็นแก่ตัวแล้วมันฆ่าฟันกันตายหมด, เราเกลียดกลัวความเห็นแก่ตัว, อย่ามีความเห็นแก่ตัว, นี้ก็ระดับหนึ่ง.

ที่นี้อีกระดับหนึ่งสูงไปกว่านั้นก็ว่า โอ้, ที่จริงมันไม่มีตัว, โดยแท้จริงไม่มีสิ่งที่เรียกว่าตัว, หรือเป็นตัว, มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามกฎของ อิทัปปัจจยตา เท่านั้นแหละ, เป็นไปตามกฎของ อิทัปปัจจยตา, เป็นการปรุงแต่ง, เป็นตัวการปรุงแต่ง, เป็นกระแสแห่งการปรุงแต่ง, ที่เราเรียกว่าสังขาร—สังขาร—สังขาร นั้นแหละ. สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่มีตัว. เป็นไปตามกฎแห่ง อิทัปปัจจยตา. พวกนี้ใช้ปัญญา มองเห็นว่า อ้าว, มันไม่มีตัวนี่. มันก็หมดความเห็นแก่ตัว. ถ้ายังไม่ขึ้นมาถึงขั้นนี้ ยังอยู่ในขั้นศีลธรรม, เขา

ก็มองเห็นว่า เห็นแก่ตัวมันทำลายล้างกัน ; ฉะนั้นอย่าเห็นแก่ตัวกันเลย. ในชั้นศีลธรรมก็ไม่เห็นแก่ตัวเพราะมีศีล, ในชั้นปรมาตมธรรมก็ไม่เห็นแก่ตัวเพราะมีปัญญา ; เห็นว่ามันไม่มีตัว.

ดังนั้น พุทธศาสนาของเรา จึงแตกต่างจากศาสนาอื่นที่เขาเป็นตัว, หรือมีแบบพระเจ้า, อาศัยอำนาจพระเจ้ายำจี้ความเห็นแก่ตัว. นี่เราอาศัยความจริง เห็นว่าไม่มีตัวมายกเลิกความเห็นแก่ตัวเสีย.

พุทธศาสนามีหลักไม่มีตัวตน มีแต่อิทัปปัจจยตา.

ฉะนั้น ให้จำคำนี้ไว้เป็นหลักว่า พุทธศาสนานี้ไม่มีตัว, ไม่มีตัวที่จะเกิดความเห็นแก่ตัว, ถ้ารู้จริง. ถ้าไม่รู้จริงก็มีตัวไปก่อน, ก็ควบคุมตัวไว้ให้ดีๆ อย่าให้เกิดอันตรายขึ้นมา. แต่ถ้าเป็นเนื้อแท้เป็นความจริงของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็คือไม่มีตัว, ไม่มีตัว มีแต่สังขาร เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ หรือกฎของพระเจ้า อิทัปปัจจยตา, พระเจ้าอิทัปปัจจยตาควบคุมอยู่. เป็นไปตามกฎของพระเจ้า อิทัปปัจจยตา แล้วก็ไม่มีตัว, แล้วก็ไม่ต้องเห็นแก่ตัว. ไม่เรียกว่าตัว.

ทำไมไม่เรียกว่าตัว? เพราะมันไม่มีตัวที่จะเป็น
ตัว, เป็นไปตามกฎของ อิทัปปัจจยตา; ดังนั้น มันจึง
ต้องเป็นอนิจจัง—เปลี่ยนแปลง เป็นทุกขัง—เป็นทุกข์และ
น่าเกลียด, เป็นอนัตตา หาส่วนไหนที่จะเป็นตัวตนมิได้.

ถ้าจะพูดกันถึงความทุกข์, ก็มีข้ออยู่ว่า ความทุกข์
มันเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยอย่างนี้ ๆ. ความทุกข์นั้นก็เป็น
สังขาร. ความทุกข์นั้นก็เกิดเพราะเหตุปัจจัยอย่างนี้ ๆ. ดับ
เหตุปัจจัยนี้เสียความทุกข์ก็ดับ. ไม่ต้องมีตัว ไม่ต้องยึด
เอาสิ่งไหนขึ้นมาเป็นตัว. ความทุกข์ก็มีใช่ตัว, เหตุให้
เกิดทุกข์ก็มีใช่ตัว, ความดับทุกข์ก็มีใช่ตัว, หนทางดับ
ทุกข์ก็มีใช่ตัว ก็เลยมีใช่ตัว, ไม่มีตัว ไม่มีสิ่งใดที่ควรเรียก
ว่าตัว.

ดังนั้น พุทธศาสนา จึงเป็นศาสนาแห่งความ
ไม่มีตัว. ฟังแล้วก็ไม่น่าเลื่อมใส, เป็นศาสนาแห่งความ
ไม่มีตัว แต่เราอยากจะมีตัว. นี่ก็คงจะทะเลาะกันกับพวกเรา
เราอยากจะมีตัว; พระธรรมบอกว่าไม่มีตัว, เราอยากจะมี
ตัว ก็โต้ทะเลาะกับพระธรรมนั่นเอง. แล้วมันก็ติดแหง
อยู่ที่นี่, ไปไม่ได้; มารู้อะไรเรื่องความไม่มีตัวกันเสียดีกว่าว่า

พุทธศาสนา มีหลักคือ มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย. ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย, มันก็เป็นไปตามสิ่งนั้น ซึ่งมันก็ไม่ใช่ตัว; มันเป็นสิ่งที่นอกเหนือกฎนั้น. ถ้ามีตัวถ้าเป็นตัว มันก็มาตามใจเราได้ตามที่เราจะต้องการอย่างไร.

นี่ให้เห็นว่า ธรรมประเภทสังขารก็ดี, มันไม่มาตามใจเราก็ไม่ใช่ตัว, ธรรมประเภท วิสังขาร หรือ อสังขตะ ก็ดี มันไม่มาตามใจเรา; ฉะนั้นจึงไม่มีตัว ที่จะเจรจาทกลง ต่อรอง ท้องการอะไรกันได้. ยกให้ว่าเป็นธรรมเท่านั้นแหละ, เป็นสักว่าธรรมตามธรรมชาติเท่านั้น. จะเป็น ธรรมฝ่ายสังขตะก็ดี ฝ่ายอสังขตะก็ดี เป็นสักว่าธรรมตามธรรมชาติเท่านั้น แล้วมันก็ไม่มีความ. อย่าเอาอะไร ๆ เข้ามาเป็นตัว.

นี่กำลังพูดเรื่องไม่มีตัว ความหมายเดียว คำเดียว ข้อเดียว, ให้ท่านทั้งหลายนำไปนึกกคิตรกตรอง ศึกษากันเสียใหม่ ว่ามันไม่มีตัวอย่างนี้, มันไม่มีตัวอย่างนี้. แล้วเอาไปตรวจทดสอบกับธรรมที่เคยฟังมาแต่กาลก่อนก่อนโน้น เรื่องไม่มีตัว. เข้าใจถึงขนาดนี้แล้วหรือยัง? ถ้าเข้าใจถึง

ขนาดนี้ ก็นับว่าง่ายมากทีเดียว ปลอดภัยมากทีเดียว ที่จะ
เข้าใจต่อไปว่า หลักพุทธศาสนาโดยแท้จริง คือ ไม่มีตัว,
ไม่มีอะไรที่เป็นตัว : เป็นตัวกูก็ดี, เป็นของของกูก็ดี, เป็น
เป็นตัวของกูก็ดี, ของกูก็ดี. ไม่มีตัวของเราหรือของใคร, นี้
หลักอันนี้.

มันก็แปลกที่ว่า *สิ่งที่ไม่ใช่ตัวนี้มันกลับพูดได้,
กินได้, เดินได้, นอนได้, คิดได้, ตายได้ เกิดได้, มัน
ไม่มีตัว* เขากับมันซิ. มันไม่มีตัว แต่มันทำอย่างนั้นได้.
ไม่มีตัวก็มานั่งฟังพูดอยู่ที่นี้ได้เป็นแถว. มันไม่มีตัว แต่มัน
ทำอย่างนั้นได้ ก็มันเป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ ของ
สิ่งที่มีจิต, มีจิต-ธาตุ ก็ธาตุที่เป็นความรู้สึกนึกคิดได้
แล้วบังคับร่างกายได้, เป็นไปตามสิ่งที่แวดล้อม. สิ่งที่มา
แวดล้อมบังคับให้จิตคิดอย่างนั้น, กับบังคับร่างกายทำอย่าง
นั้นอย่างนี้, มันจึงทำนั้นทำนี้ได้, กระทั่งที่ว่าสืบพันธุ์ก็ได้
กระทำทุกอย่างก็ได้ กระทั่งมาพึ่งเทศน์ที่นี้ จะหาความรู้ยิ่งๆ
ขึ้นไปก็ทำได้ทั้งๆ ที่ว่า ไม่มีตัวหรือไม่ใช่ตัว, มันเป็นสิ่งที่
ไม่ควรจะเรียกว่าตัว.

ไม่ใช่ว่ามันจะไม่มีอะไรเสียเลย, มันมี ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ, มีครบทุกอย่างทุกประการ; แต่ทุกอย่างนั้น มันไม่ควรจะเรียกว่าตัว ไม่ควรจะถือว่าตัว, ท่านจึง *ตรัสว่า เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัว*. มันรู้สึกนึกคิดได้ กิเลสก็เป็นทุกข์, กิเลสไม่คิดก็ไม่เป็นทุกข์. ถ้าคิดผิด เป็นทุกข์ มันก็คิดเสียใหม่ให้ถูกมันก็จะหายเป็นทุกข์; โดยข้อเท็จจริงมันมีเพียงเท่านั้น ทั้งที่มันมิใช่ตัว แต่มันคิดนึกได้ มันกระทำได้. ส่วนที่เป็นจิตก็คิดนึกได้, ส่วนกายส่วนวาจา มันก็กระทำได้ ตามความรู้สึกนึกคิดของจิต. รวมแล้วก็ สมมติเรียกกันว่าคน แต่มิใช่ตัวตน, นั้นเป็นความจริง. คนนี้มิใช่ตัวตน; แต่ความรู้สึกของคนนั้นมันรู้สึกว่ามีตัว, ตามความรู้สึกของคนมันรู้สึกว่ามีตัว ซึ่งมัน ไม่ใช่ความจริง ว่าต้องมีตัว.

ปัญหามันก็อยู่ที่ว่า เพราะมีตัวจึงเกิดปัญหา ว่าเราเป็นอย่างนั้นเราเป็นอย่างนี้, เราได้เราเสีย, เราแพ้เราชนะ, เราขาดทุน นั้นเพราะความรู้สึกว่ามีตัว. ถ้ามันรู้สึกลงไปจริงๆ ว่าไม่มีตัวอย่างนี้แล้ว ความรู้สึกทั้งหลายเหล่านั้นก็ไม่มี : มันจะไม่เกิดว่าเรามีอยู่, เราตายไป, เรา

ไต่เราเสีย, เราแพ้เราชนะ, เรากำไรเราขาดทุน, เราได้เปรียบ
 เราเสียเปรียบ, มันจะไม่มี; เพราะความรู้สึกว่ามีตัว มันจึงมี
 ความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้นจนเต็มไปหมด. เราได้เราเสีย, เรา
 อยากจะดี เราก็ทำความดี, เราก็แสวงหาความดี เอาความดี
 เป็นของเรา; นั่นยังไม่ใช่หลุดพ้นนะ, มันยังไม่ใช่หลุดพ้น.

แม้จะมีความดีเป็นของเรา^{นี้} ถ้ายังไม่หลุดพ้นมัน
 ก็ยังไม่ดีดอก. ถ้ามันหลุดพ้นจากความทุกข์จึงจะควรเรียกว่าดี. แต่เดี๋ยวนี้มาบัญญัติกันเสียต่ำ ท้าว่าทางที่ดี, ทำบุญ
 ทำกุศลดี อะไรก็ดีดีกันอยู่เพียงเท่านี้ แล้วก็ไม่ใช่หลุดพ้น.
 ฉะนั้นความดีกลายเป็นเครื่องผูกมัดไปเสีย, ความดีกลายเป็น
 คอกขังบุคคลเหล่านี้ไว้ ให้อยู่ในคอกของความดี; แล้ว
 เขาก็ชอบความดี, อยู่กับความดี, สนใจอยู่กับความดี, จิตใจ
 ผูกพันอยู่กับความดี. นี่โดยทั่วไปจะเป็นอย่างนี้, จนกว่า
 จะรู้สึก^{นี้} ผูกพัน^{นี้} ทำอันตราย, จึงอยากจะหลุดพ้นไปเสีย
 จากสิ่งเหล่านี้.

พุทธศาสนาวิธีทำลายความเห็นแก่ตัว ตรงที่ไม่มีตัว.

ทรงน้อมอยากจะชี้แนะเฉพาะก่อนว่า พุทธศาสนานี้
ไม่มีตัว, ไม่สอนเรื่องมีตัว, เราจะรู้เรื่องไม่มีตัวไว้ ใน
ฐานะเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนา. ศาสนาอื่น
เขาสอนว่ามีตัวก็ตามใจ. ถ้าเขาสอนว่ามีตัว, เขาก็ต้องมีวิธี
อย่างอื่น ที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว; เขาก็ต้องมีวิธีอย่างอื่น
ซึ่งไม่เหมือนเรา, เขาก็ทำไปตามแบบของเขา เพื่อจะไม่เห็น
แก่ตัว. เดียวนี้เรามีวิธีของเรา ก็ความรู้ การศึกษาของ
เรา รู้ตามที่เป็นจริงว่า มันไม่มีตัว, มันก็ไม่เห็นแก่ตัวขึ้น
มาเอง เพราะมันไม่มีตัว. นี่ยุติกันเสียทีหนึ่งก่อนว่า พุทธ-
ศาสนาสอนวิธีทำลายความเห็นแก่ตัว โดยสอนให้รู้ว่า
มันไม่มีตัว, มันไม่มีตัว. นั้นแหละจำไว้ให้ดี.

ที่นี้ก็มาถึงหัวข้อ ที่ตั้งไว้เป็นหัวข้อข้างต้นว่า
“หลุดพ้นไปเสียจากความหลุดพ้น” นี้จะฟังยาก, บอก
แล้วว่าฟังยาก หลุดพ้นไปเสียจากความหลุดพ้น. ตามความ
รู้สึกของเรา ถ้าเราเห็นความทุกข์ เราก็อยากจะหลุดพ้นจาก
ความทุกข์, ถ้าเรามองเห็นความเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏ-

สงสาร, เราก็อยากหลุดพ้น ออกไปเสียจากความเวียนว่าย
 ตายเกิดในวัฏฏสงสาร. เราอยากจะทำหลุดพ้น นี้แน่นอน
 ทุกคนฟังออก รู้สึกได้ ความหมายเป็นอย่างไร. เราอยาก
 จะหลุดพ้น แล้วเราก็พยายามทำตามคำสอนของพระ
 พุทธเจ้า ที่ว่าจะหลุดพ้นอย่างไร ก็ทำ—ทำ—ทำ.

ที่นี้ มัน หลุดพ้นออกไปไม่ได้ เพราะว่าเรามี
 มีตัวที่อยากจะทำหลุดพ้น : เรารักเรา, เราอยากจะทำหลุดพ้น,
 เราก็อหมายมันอยู่ที่ความหลุดพ้น, เราหมายมันอยู่ที่ความ
 หลุดพ้นของเรา. ฟังดูให้ดี, เราหมายมันอยู่ที่ความหลุด
 พ้น ชนิดที่จะเอาเป็นของเราได้. ความหลุดพ้นอย่างนี้
 มันไม่ใช่ความหลุดพ้น, มันจึงหลุดพ้นไปติดอยู่ที่ความ
 หมายคำว่าหลุดพ้น. หลุดพ้นจากที่นี้ แต่ไปติดอยู่ใน
 ความหมายของคำว่า หลุดพ้น, ไปติดอยู่ในคุณค่าความพิเศษ
 วิโสขของความหลุดพ้น; เช่นจะเรียกวันิพพาน เป็นความ
 หลุดพ้น, วิมুক্তิ—เป็นความหลุดพ้น, ก็ไปหมายมันอยู่ที่คำ
 หรือราชาของวิมুক্তิหรือนิพพาน โดยตัวเราจะเป็นผู้ได้.
 อย่างนี้ไม่ใช่ความหลุดพ้น, มันหลุดพ้นไปติดอยู่ที่ความ
 หลุดพ้น. ฟังดูหรือไม่ดู, มันหลุดพ้นออกไปติดอยู่ที่

ความหมายของคำว่า หลุดพ้น. มันรักเหลือเกิน คำว่าความ หลุดพ้น, ความหมายคุณค่าของความหลุดพ้น มันชอบใจ เหลือเกิน แล้วมันก็ไปติดอยู่ที่นั่น, แล้วมันจะหลุดพ้นได้ อย่างไร? พอเราบอกว่า “หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น” นะ, เขาก็ว่าบ้า. นี่เป็นเหตุให้พวกเราไม่รู้เรื่อง.

หลุดพ้นออกไปเสียจากความหลุดพ้น; “ความ หลุดพ้น” คำนี้หมายความว่า สิ่งที่เราประสงค์ด้วยความยึดมั่นถือมั่น เป็นความหลุดพ้นของตัวกู, ตัวกู จะหลุดพ้น เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดสำหรับตัวกู, หลุดพ้น ไป ติดอยู่ที่ความหลุดพ้นของตัวกู. พังให้ตีๆ หลุดพ้นออกไป ติดอยู่ที่ความหลุดพ้นของตัวกู. ความหลุดพ้นของตัวกูมี ไม่ได้คอก; ถ้ามีตัวกูแล้วมันหลุดพ้นไม่ได้ ถ้ามีตัวกูอยู่ที่ไหนมันก็ติดอยู่ที่นั่น. แต่ตัวกูมันก็คิดว่า ได้ความหลุด พ้นของตัวกู, ตัวกูหลุดพ้นแล้ว. นี่ยังมีอุปาทาน, มีกัณฑ์ มีอุปาทานเป็นตัวกู. เอาความหลุดพ้นเป็นของกู, หรือ เอาพระนิพพานเป็นของกูก็ตามใจเถอะ; มันก็เป็นไปไม่ได้คอกถ้ายังมีตัวกูอยู่; มันนิพพานไม่ได้, หลุดพ้นไม่ได้. ต่อเมื่อว่างจากความหมายแห่งตัวกู, มันหลุดพ้นเองโดย

อัตโนมติ. ทั้งนี้ จะต้องทำลายตัวกู ผู้จะหลุดพ้น
นั้นเสีย, แล้วมันก็เป็นความหลุดพ้นโดยแท้จริง. หลุด
พ้นที่เป็นความหลุดพ้นโดยแท้จริง; มิฉะนั้นมันก็จะหลุดพ้น
แล้วไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้นแห่งตัวกู.

นี้จะเห็นได้ทันทีว่า : พุทธศาสนาไปไกลเท่าไร,
พุทธศาสนาสูงสุดเท่าไร; ไปไกลจนถึงกับว่าทำลายความ
รู้สึกตัวกู—ของกูเสีย, ไม่มีตัวกู, ของกู. ในจิตไม่มีความ
กิดด้วยอวิชชาว่าอะไร ๆ เป็นตัวกู—ของกู, ไม่มีความรู้สึกยึด
ถืออะไรว่าเป็นตัวกู, ไม่มีตัวกูคำเดียนั้นแหละมันหมกปัญหา
ไม่มีตัวกูแล้วอะไรมันจะติดเล่า? แล้วอะไรมันจะหลุดเล่า?
มันไม่มีอะไรจะติด, ไม่มีอะไรจะหลุด, มันไม่รู้จะติดอยู่ใน
อะไร นั่นแหละ คือหลุดพ้นโดยแท้จริง, หลุดพ้นชนิดที่
ไม่ไปติดอยู่ในความหลุดพ้น. ภาวะความหลุดพ้นนั้น มัน
รู้สึกกิดนึกยึดถือเอาเอง ด้วยความไม่เข้าใจ.

ต้องศึกษาปฏิบัติจนอุปบาทจะเห็นไม่มีตัว.

มาศึกษาให้เห็นจากความไม่มีตัวกู เหมือนที่เคย
พูดกันมาไม่รู้กี่ครั้งแล้วว่า ถ้าเห็นปฏิจจนอุปบาทโดยเฉพาะนี้

จะเห็นว่าไม่มีตัวกู. สิ่งที่เราเรียกว่า ตัวกู—ตัวกูอยู่ที่ในใจ
นั้นเป็นเพียงความคิด, แล้ว คิดไปด้วยอำนาจของ
อวิชชา—ตัณหา—อุปาทาน, ไม่ใช่ของจริง.

ถ้าเห็นอย่างนี้แล้ว, มันจะมีแต่จิตล้วน ๆ. จิตบริสุทธิ์.
จิตล้วน ๆ, จิตไม่มีความหมายมันว่า ตัวกู—ของกู,
มันก็ไม่มีตัวผู้คิด, แล้วก็ไม่มีตัวผู้จะหลุดหรือต้องการ
ที่จะหลุด. นั่นแหละคือความหลุดพ้นที่แท้จริง, ความ
หลุดพ้นของจิต ที่ไม่มีความรู้สึกว่าตัวกูหรือของกู จนไม่มี
ตัวผู้คิดหรือตัวผู้ต้องการจะหลุด.

บางเวลาจิตมันก็เป็นอย่างนี้. มันไม่ได้คิดเป็น
ตัวกู—ของกูจะคิดหรือจะหลุด มันก็สบายดี. แต่เรามันโง่
เอง, เรามันโง่เอง เมื่อจิตเป็นอย่างนี้ ไม่สนใจกับมันเลย,
ไม่รู้จักมันเลย, ไม่รู้จักเมื่อจิตมันเป็นอย่างนี้. เมื่อจิตมัน
ว่างจากตัวกูของกูอย่างนี้อยู่บางครั้งเวลานั้น เราไม่สนใจ
กับมันเลย, เราจึงรู้สึกคล้าย ๆ กับว่า มันไม่มีความหลุดพ้น
เอาเสียเลย. ที่จริงมันก็หลุดพ้นอย่างดีอย่างถูกอยู่แล้ว,
เป็นความหลุดพ้นจริงอยู่แล้ว. มันจะเป็นชั่วขณะเพราะ
มันยังอยู่ใต้อำนาจเหตุปัจจัย; ไม่ได้ศึกษาให้เพียงพอ,

ฉะนั้น ขอให้ดูให้ถี่ว่า หลุดพ้นจากความหลุดพ้น ก็เป็น
อย่างนี้.

ความหลุดพ้น เป็นของจริง ; แต่ว่าจากความหลุด
พ้น, ความหลุดพ้นนั้นเป็นของคนโง่. ที่มันคิดว่า “มี
ตัวกูเกิด” “มีตัวกูหลุด” “มีตัวกูออกไป” ทำนองนี้. ถ้า
อย่ามีตัวกูเรื่องมันจบใช้ไหมเล่า? ถ้าอย่ามีตัวกู, มันก็ไม่มี
ใครเกิดก็ไม่มีใครหลุด. ไม่มีหน้าที่ที่ต้องทำให้หลุดเพราะ
มันไม่มีตัวกู.

ที่นี้ เรามันสร้างตัวกูขึ้นมาด้วยความโง่ของเรา,
มันก็มีตัวกูแซมขึ้นอยู่ในจิตใจของเรา มันก็เกิดปัญหา เกิด
หน้าที่ที่จะต้องปลดปล่อยตัวกู, แล้วก็ไปติด; เหมือนปล่อย
ประชาธิปไตยไปติดคอมมิวนิสต์, นี่มันคืออยู่เมื่อไรเล่า, กิดกู
เถอะ. นี่ปล่อยตัวกู แล้วก็ไปติดความหลุดพ้นของตัวกู
อีกแบบหนึ่งเท่านั้น, ไม่ใช่อิสรภาพ. ต้องมีระบบปลด
ปล่อยตัวกูหมด จึงจะเป็นระบบที่ดีที่สุด, แม้ระบบการเมือง.

การเมืองเดียวกันที่เขานิยมกันนัก ที่เด็ก ๆ วิ่งเข้าป่า
นั้น เป็นสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์หลายๆ เพื่อประโยชน์แก่
ชนกรรมาชีพ, เขาว่าเพื่อประโยชน์แก่ชนกรรมาชีพไม่ใช่

ประโยชน์แก่พวกคนรวยหรือนายทุนอะไรเลย; แล้วมันจะทำให้โลกนี้ให้สงบได้อย่างไร. เพราะว่าคนในโลกมันมีหลายชนิด เพราะฉะนั้นมันจึงปลดปล่อยไม่ได้, ปลดปล่อยสัตว์ไม่ได้ เพราะมันปลดปล่อยเพื่อประโยชน์แก่คนพวกเดียว.

ถ้าเป็นพระธรรม, พระเจ้า, พระธรรมอันแท้จริง จะปลดปล่อยหมด คือหลักธรรมาธิปไตย. ถ้าเป็นสังคมนิยมคือเห็นแก่ทุกคน ก็ต้องประกอบไปด้วยธรรมะ. ให้เป็นประโยชน์แก่พวกกรรมกรคนยากจนด้วย, ให้เป็นประโยชน์แก่พวกนายทุนคนร่ำรวยพร้อมกันไปด้วย, ให้เป็นประโยชน์แก่พวกศักดินาได้ด้วย, ให้เป็นประโยชน์แก่พระเจ้าพระสงฆ์ได้ด้วย, ให้เป็นประโยชน์แก่คนธรรมดาทั่วไปก็ได้ด้วย, ให้เป็นประโยชน์แก่คนขอทานข้างถนนก็ได้ด้วย, แล้วให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์เดรัจฉานก็ได้ด้วย; แล้วยังให้เป็นประโยชน์แก่ต้นไม้ ต้นไม้ ภูเขาชาติทั้งหลายก็ได้ด้วย; นี่คือธรรมะอันแท้จริง ที่จะช่วยได้ เพราะมันไม่มีความเห็นแก่ตัวโดยสิ้นเชิง, ไม่มีพวกนั้นไม่มีพวกนี้.

ถือเป็นสังขารที่ยังเวียนว่ายอยู่ในความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ก็ปลดเปลื้องเสียด้วยกันไม่ดีกว่าหรือ?

ต้นไม้ต้นไม้ก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, สัตว์เดรัจฉานก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ คนขอทานก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, คนไม่ขอทานก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, บรรพชิตทั้งหลายก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, ศักดินาทั้งหลายก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, นายทุนทั้งหลายก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์, ชนกรรมาชีพทั้งหลายก็เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์; เพราะ ล้วนแต่มีความคิดว่าตัว ตามแบบปุถุชนด้วยกันทั้งนั้น.

ธรรมะสูงสุดไม่มีตัว มันแก้ปัญหาก็ แต่เขาไม่รู้จักแล้วเขาก็ไม่เอามาใช้; ถ้าเราไปบอกเขา, เขาว่าบ้า, เขาไม่ฟังคำพูดของเราดอก ที่ว่าจะเอาธรรมะอันสูงสุดมาใช้แก้ปัญหาเหล่านี้ คือ ความไม่เห็นแก่ตัวมันจะแก้ปัญหาคือหมด. แล้วธรรมะ—ความไม่เห็นแก่ตัวก็สอนอยู่ต่างๆ กัน ตามลัทธิศาสนานั่นๆ; เมื่อคนไม่เข้าใจก็ทะเลาะกันเสีย ในระหว่างศาสนาเสียอีก, โลกก็เลยไม่ดับทุกข์ ไม่พ้นจากทุกข์.

นี่พุทธศาสนาเรา, เราเป็นพุทธบริษัท, เราต้องรู้จักพุทธศาสนา. ถ้าเราเป็นพุทธบริษัทไม่รู้จักพุทธศาสนา ลองคิดดูว่าจะเป็นอย่างไร? พุทธศาสนาไม่ต้องมีตัว, มีแต่

ธาตุตามธรรมชาติ. สังขารทั้งหลายเป็นไปตามเหตุ
ปัจจัยของสังขารทั้งหลาย, อย่าต้องมีตัว. เมื่อไม่มีตัว
ก็ไม่เป็นทุกข์; เมื่อไม่มีตัวก็ไม่ติด; เมื่อไม่ติดก็ไม่ต้อง
ปลดปล่อย; มันก็ไม่ต้องหลุดพ้นโดยการกระทำ. ให้มี
การหลุดพ้นโดยที่รู้ตามที่เป็นจริงว่า ไม่มีใครติดดีกว่า.
จะไต่ไม่ไปหลงรักว่า หลุดพ้นแล้วไว้อย, หลุดพ้นแล้วไว้อย,
หลุดพ้นแล้วไว้อย; วิเศษอย่างนั้นไว้อย, วิเศษอย่างนี้ไว้อย.
นั่นมันหลุดพ้น ไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้น ฉะนั้นจึงพูดว่า
หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้นเถิด จะเป็นความหลุดพ้น
โดยธรรมชาติอันแท้จริง.

ความหลุดพ้นนี่คือหลุดพ้นจากตัวกู-ของกู.

นี่วัน^{๕๕}นี้พูดข้อเดียวกันว่า หลุดพ้นเสียจากความ
หลุดพ้น. ลองเอาไปคิดไปนึก ไปพูดไปปรึกษากันดูว่า
หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้น. อย่าไปติดอยู่ที่ความหลุด
พ้นแห่งตัวกู เป็นธรรมะปริยายข้อเดียวกันว่า หลุดพ้นเสียจาก
ความหลุดพ้นแห่งตัวกู : คืออย่ามีตัวกูเท่านั้นแหละ ก็
หลุดหมดเลย; เพราะมันไม่มีอะไรติด, เพราะมันไม่ได้

คิด อย่างมีตัวกู, แล้วก็ไม่มีการคิด, แล้วมันเป็นการหลุดอยู่ โดยอัตโนมัติ. เดียวนี้เราไม่สนใจกัน ถึงขนาดนี้ ว่า หลุดพ้นแล้ว ไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้น. ขอให้หลุดพ้น จากความหลุดพ้นอีกครั้งหนึ่ง.

“หลุดพ้น” เป็นคำที่พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้ อย่างดี, ในพระบาลีในพระไตรปิฎกท่านสอนไว้อย่างดี อย่าง ครอบถ้วน, อย่างมากมาย, อย่างครบถ้วน, แต่ไม่ค่อยได้ เอามาพูดกัน. พูดอย่างนี้ บางคนจะหาว่า อาตมานัยกตัว เอง, อดคิดกว่าคนอื่น ๆ. ที่จริงก็ไม่ได้คิดว่าอย่างนั้น, แต่ เห็นอยู่ว่าไม่เอามาพูดกัน, ไม่เอามาพูดกัน ท่านสอนไว้แล้ว ไม่เอามาพูดกัน.

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความหลุดพ้นที่สำคัญที่สุด พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า ถ้าสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ ได้อาศัยเรา เป็นกัลยาณมิตรแล้ว; สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความเกิด, สัตว์ที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความแก่, สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความตาย, ที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความเจ็บไข้,

ท่านว่าพ้นหมดจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย, ถ้าได้อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตร.

เราขอบพுகันครั้งเดียว มันยังมีความโง่ ยังพुकครั้งเดียว, แล้วก็สำหรับที่จะยึดติดด้วย. เราพुकครั้งเดียวว่า *เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้. เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้, เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้,* สอนตัวเองอยู่แต่อย่างนี้ มันก็ครั้งเดียว.

ทำไม ไม่ไปฟัง, ไม่ไปรับเอามานึกคิดว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ถ้าได้อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตรแล้ว พวกที่มีความเกิดเป็นธรรมดาจะพ้นจากความเกิดได้, แต่เรายังมายืนยันว่า *เรามีความเกิดเป็นธรรมดาไม่พ้นจากความเกิดได้,* พระองค์ตรัสว่า *อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตรแล้ว พวกที่มีความแก่เป็นธรรมดาก็จะพ้นจากความแก่ได้,* เราก็กังขามจะแก่เป็นธรรมดา *ไม่ล่วงพ้นจากความแก่ได้,* ความเจ็บ ความตายก็เหมือนกัน. นี้จะไปโทษใคร, เพราะเราเรียกว่าไม่ได้ฟังก็ได้ ไม่ได้ยินก็ได้. ข้อนี้น่าจะคอยเอามาพุกกัน, นี้ก็ฟังกันให้ตลอดไปว่า *อาศัยพระองค์เป็น*

กัลยาณมิตรแล้ว จะพ้นจากความเกิด, แก่, เจ็บ, ตาย ได้อย่างไร.

ในบาลีมากแห่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า มี สัมมัตตะ ๑๐, ในบางแห่งว่ามีอัฐฐังกิกมรรค ๘. ใช้ได้ทั้ง ๒ หมวด แต่มีสัมมัตตะ ๑๐ คุณจะมีน้ำหนักมากกว่า คือเติมเข้าไปอีก ๒ ข้อ สัมมาญาณ, สัมมาวิมุตติ, คือมรรคมืองค์ ๘ นั้นแหละ เติมเข้าไปอีก ๒ ข้อ ว่า สัมมาญาณะ—มีความถูกต้อง, สัมมาวิมุตติ—มีความหลุดพ้นถูกต้อง.

ความสำคัญอยู่ที่ สัมมาทิฏฐิ และ สัมมาญาณ คือ รู้ตามที่เป็นจริงว่า ไม่มีตัวตน. สัมมาทิฏฐิ ถ้า เป็นไปดีที่สุด มันก็บอกให้รู้ว่า ไม่มีตัวตน, สัมมาญาณ ก็เหมือนกัน; ถ้าเป็นไปดีที่สุด ก็คือรู้ว่า ไม่มีตัวตน ก็คือ พระพุทธเจ้าท่านทรงสอนเรื่องไม่มีตัวตน. ถ้า ใครคบหาพระองค์เป็นกัลยาณมิตร รู้เรื่องไม่มีตัวตน แล้ว คนนั้นก็พ้นจากความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความ ตาย; เรื่องมันก็มีเท่านั้นแหละ.

อาศัยพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร มีอริยมรรค มืองค์ ๘ กัฏฐิ, มีสัมมัตตะ ๑๐ กัฏฐิ; ล้วนแต่มีปัญญา

รู้ว่า ไม่มีตัวตน, ไม่ใช่ตัวตน, มันก็พ้นจากความเกิด, แก่, เจ็บ, ตาย ของตัวตน เพราะว่ามันไม่มีตัวตน แล้วจะมีอะไรเป็นเกิด, เป็นแก่, เป็นเจ็บ, เป็นตาย เล่า.

ฉะนั้น คนที่กำลังกลัว เกิด, แก่, เจ็บ, ตาย นี่นึกกันเสียบ้างว่า เรามันโง่ไปเอง ไม่เชื่อพระพุทธเจ้าเสียเลย, ไม่ยอมเชื่อพระพุทธเจ้าเสียเลย. ท่านว่ามันไม่ได้มีตัวมีตน ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา, เป็นแต่ธาตุตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนื่องนี้จึงไม่มองอย่างนี้, ไปมองให้มีตัวตน. มันก็คิดโง่ๆ ไปเองว่า กูไวย, กูแก่แล้วไวย, กูเจ็บแล้วไวย กูจะตายแล้วไวย. มันก็คิดไปทวยวิชชา; มันไม่ใช่กู, มันสังขาร เป็นไปตามธรรมชาติอย่างนั้น. จิตมันโง่ไปเองว่า กู, แล้วกูเป็นอย่างนั้น, กูเป็นอย่างนั้น; ฉะนั้นสัตว์เหล่านี้จึงต้องจมอยู่ในความเกิด, ความแก่, ความเจ็บ, ความตาย.

ถ้าเมื่อใดมารู้ชัดตามที่เป็นจริงว่า มันไม่ได้มีตัวตน ที่เป็นตัวตนอะไร, มีแต่ธาตุตามธรรมชาติ ปรุงแต่งกันเข้าเป็นขั้นบันได เป็นธาตุ เป็นอายตนะ จนรู้สึกนึกได้ แล้วคิดว่าเป็นตัวกู มันก็มีตัวกู กูๆ กูอยู่ทีนั้น,

ของกู ๆ อยู่ทีนั้น. อะไรเกิดขึ้นแก่สังขารเหล่านี้ ก็เป็น
 ของกูไปหมด; ก็เรียกว่า *ยอมรับเอาความเกิด, แก่, เจ็บ,*
ตาย มาเป็นของกู ทั้งทีมันเป็นของสังขาร ของธาตุ
 ตามธรรมชาติ ก็ไปแย่งเอามาเป็นของกู, ก็*ได้มีความทุกข์.*
 นี้จะเรียกได้ว่าอย่างไร.

๒๔๔ ๖๔๔ ๖๔๔ - ของกูจะหลุดพ้นไม่ได้.

ทีนี้ พอถึงคราวจะหลุดพ้น ก็ยังแบกตัวกูไว้
 เรื่อย, มันไม่ยอมปล่อยตัวกู, มันก็ไปยึดถือความหลุดพ้น
 เป็นของกู, มันก็หลุดพ้นไม่ได้ เพราะมันเอาความเกิด,
 ความแก่, ความเจ็บ, ความตายเป็นของกูไว้เต็มทีแล้ว, จะ
 เอาความหลุดพ้นเป็นของกูอีก, มันก็มีของกูอยู่ทีนั้นแหละ.
 มันก็ติดอยู่ในคอกในกรงขังของตัวกู, ไม่หลุดพ้นออก
 ไปจากความหมายแห่งตัวกู; ดังนั้นจึงไม่ใช่หลุดพ้นที่
 แท้จริง. มันหลุดพ้นไปติดอยู่ในความยึดมั่นในความหลุด
 พ้น, มันไปหลงไหลในความหลุดพ้นแห่งตัวกู, ซึ่งมันไม่มี.
 ตัวกูไม่มีแล้ว ความหลุดพ้นของตัวกูจะมีอย่างไรได้; แก่
 มันก็ไปหลงไหลในความหลุดพ้นแห่งตัวกู. ฉะนั้น ความ

หลุดพ้นของคนชนิดนี้ ก็ไปติดอยู่ที่ตัวกู หรือความหลุด
พ้นแห่งตัวกู.

วัน^{นี้}มาพวกกันเสียใหม่ว่า จงหลุดพ้นจากความ
หลุดพ้นแห่งตัวกู; แต่ทุกสั^น ๆ หน่อยว่า หลุดพ้นจาก
ความหลุดพ้น, มันฟังเป็นปริศนาดีกว่า. หลุดพ้นเสีย
จากความหลุดพ้น, ไปคิดเอาเอง จงหลุดพ้นเสียจากความ
หลุดพ้น. อย่าไปติดอยู่ที่ความหลุดพ้น, มันจะได้ว่าง
เป็นสูญญตา เป็นตถาตา. ว่างเป็นเช่นนั้นเอง ไม่มีติด
ไม่มีหลุด ไม่มีอะไรกันอีกต่อไป, เพราะว่ามันไม่มีตัวกู.

เรื่องมีตัวกู มันทำให้คิดบ้าง หลุดบ้าง อะไรบ้าง
เป็นเรื่องของอวิชาทั้งนั้น. ถ้ามีปัญญา มีวิชา ไม่
มีตัวกูแล้ว ปัญหาสิ้นสุดหมดลงไปทันทีเลย. ปัญหา
เรื่องความทุกข์ก็ดี กิเลสก็ดี อะไรก็ดี จะหมดควบบาบลงไป
ทันที ไม่มีอะไรเหลือ; เพราะดับเสียซึ่งตัวกู นั่นคือ
หัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนา
ผิดแปลกแตกต่างจากศาสนาอื่น ในการที่จะสอนวิธี
ทำลายเสียซึ่งความเห็นแก่ตัวนี้.

ฉะนั้น เราจะต้องจำไว้แน่ เพราะว่าเราอาจจะมีโอกาสตอบโต้กับคนในศาสนาอื่น ที่เขาจะมาถามเราด้วยเจตนาอย่างไรก็ตาม; เราต้องพูดให้ถูก อย่าพูดให้ผิด, อย่าเสียที่ที่เป็นพุทธบริษัทเลย. พุทธบริษัทมีวิธีกำจัดความเห็นแก่ตัว ด้วยความรู้อันประเสริฐสุดว่า มันไม่มีสิ่งที่ควรเรียกว่าตัวกู ก็เลยไม่เห็นแก่ตัว, เพราะไม่มีตัวจะเห็นก็เลยหมกบังปัญหา. ส่วนพวกอื่นศาสนาอื่น เขามีวิธีอย่างอื่นก็แล้วแต่เขา. เราอย่าไปติเตียนเขาเลย. เขาก็มีเจตนาดีเหมือนกัน ที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว, แล้วอยู่กันเป็นผาสุก. ฉะนั้นศาสนาที่เชื่อพระเจ้ามีพระเจ้า เขาก็มีวิธีไปตามแบบนั้น. เราไม่มีพระเจ้าชนิดนั้น เรามีพระเจ้าอิทปปัจจยตา เป็นเรื่องของปัญญา. เราก็มีวิธีของเราตามแบบนี้ ก็เลยไม่ต้องทะเลาะกัน.

แต่เพื่อจำง่าย ไม่ให้ลืมก็เลยพูดเป็นหัวข้อสั้น ๆ ในวันนี้ว่า หลุดพ้นจากความหลุดพ้น. คนที่ไม่เข้าใจก็หาว่า คนบ้าพูด ก็ไต่เหมือนกัน, จะหาว่าคนบ้าพูด. แต่ขอให้ไปคิดสักหน่อย ว่าให้มันหลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้นอย่างโง่เขลาของตัวเอง ของตัวกู. ถ้ามีตัวกูมันยึดมัน

หมายมั่นในความหลุดพ้นเป็นของตัวกู, ขอให้หลุดพ้น
 เสียจากความหลุดพ้นอันนั้น, เรียกสั้น ๆ ว่า หลุดพ้นจาก
 ความหลุดพ้น. หลุดพ้นออกมาเสียจากความหลุดพ้น
 ซึ่งมีความหมาย เป็นเรื่องของตัวกู.

เราจะพูดกันอีกทีเรื่อง กี่ร้อยเรื่อง ก็สิบเรื่องก็
 ไท้ละ ในพุทธศาสนานี้, แล้วมัน จะไปรวมอยู่ที่ตัวกู
 หรือไม่มีตัวกู หรือดับตัวกู ทุกเรื่องไป. ถ้าจะดับ
 ทุกข์ก็ต้องดับตัวกู. ถ้าเอาตัวกูไว้ มันก็ยังคงเป็นทุกข์.
 นี่ดับทุกข์สิ้นเชิง ก็ดับตัวกูสิ้นเชิง, มันเป็นความหลุด
 พ้นที่ถูกต้อง. ไม่ไปหลงติดอยู่ในความยึดมั่นถือมั่น
 ในความหมายของคำว่า ความหลุดพ้น; เช่นเดียวกับ
 คนที่หมายมั่นพระนิพพาน โดยความเป็นพระนิพพานด้วย
 อุปาทาน นี่มันไม่เป็นนิพพานขึ้นมาได้, เป็นนิพพานหลอก ๆ
 ของคนที่ไม่รู้พระนิพพานโดยแท้จริง จะหมายมั่นเอาว่า
 พระนิพพาน.

แม้แต่วันนี้ ที่นี้เวลานี้ ก็อาจจะหมายมั่นพระนิพพาน
 โดยความเป็นพระนิพพานของกู ก็ได้ด้วยกันทั้งนั้นแหละ.
 แต่มันเป็นนิพพานไปไม่ได้เห็นไหมเล่า? มันหมายมั่นกัน

เท่าไรแล้ว มันก็เป็นไปไม่ได้ เพราะมันเป็นความหมายมัน
 ด้วยอวิชา. กับตัวกู, ดับความต้องการแห่งตัวกูเสีย
 ก็เป็นนิพพานเอง, เป็นไค้เอง, เป็นโดยอัตโนมติเอง.
 อย่าไปหมายมันสิ่งใด; แม้แต่ความหลุดพ้น, มันก็
 จะดับความทุกข์ได้, กับความยึดถือได้ เพราะไม่มีตัวกู
 ซึ่งเป็นผู้ยึดถือ.

พูดไปพูดมาก็รวมอยู่ที่ว่า มันมีตัวกู หรือไม่มีตัวกู.
 ถ้ามีตัวกู มันก็เป็นความรู้ที่ผิด, เป็นความโง่เขลาด้วย
 อวิชา; ไม่ใช่สัมมาทิฐิ ไม่ใช่สัมมาญาณะ, ไม่ใช่สัมมา-
 วิมุตติ, จึงหลุดไม่ได้. ถ้าเห็นชัดโดยความไม่เป็นตัวกูใน
 สิ่งใดแล้ว มันก็หลุดเอง หลุดโดยอัตโนมติ, เพราะมันไม่
 ใค้ยึด, มันไม่ใค้ยึด มันหลุดเพราะไม่ใค้ยึด. พวกนั้นมัน
 ยึด, ยึดๆ อย่างโง่เขลา, ยึดอย่างยิ่ง แล้วมันก็ปล่อยไม่ถูก.
 มันจะเอาอะไรเป็นตัวกูเสียเรื่อย ๆ, แม้แต่ความปล่อยมันก็
 จะเอาเป็นตัวกู มันจะใค้ผลเป็นของกู มันก็เลยปล่อยไม่ได้;
 เพราะมันมีตัวกูสำหรับผู้ยึดอยู่เรื่อย, มันก็ยังมีการยึดอยู่เรื่อย
 ไป. พวกนี้จึงยึดในความหลุดพ้น ยึดในพระนิพพาน ยึด
 ในสิ่งสูงสุด ตามที่จะนึกได้, มันก็หลุดพ้นไม่ได้เพราะเหตุนี้.

นี่การบรรยายในวันนี้ เป็นปกิณกรรมเฉพาะข้อ, ไม่ผูกติดต่อกัน ไม่เป็นเรื่องราวอย่างชุดก่อน ๆ. วันนี้จบในเรื่องนี้ ด้วยหัวข้ออันนี้ว่า หลุดพ้นเสียจากความหลุดพ้นเดิม, เรื่องมันก็จบ.

ขอยุติการบรรยาย ในวันนี้ไว้ด้วยความสมควรแก่เวลา เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมสำหรับจะเป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ ในการที่จะปฏิบัติธรรมด้วยความเข้มแข็งกล้าหาญสืบต่อไป.

อบรมพระวิปัสสนาจารย์

[จากสำนักวิปัสสนาบุญศรีมุนีกรรม]

ครั้งที่ ๑, ๓๐ มกราคม ๒๕๒๖

ถนอมอินทร์ โภกขพลาธรรม

การทำวิปัสสนา

ผมได้รับคำขอร้องให้พูด เรื่องที่เป็นประโยชน์ แก่พระวิปัสสนาจารย์. วิปัสสนาจารย์ หมายถึงอาจารย์ผู้ สอนวิปัสสนา อาจารย์แห่งวิปัสสนา, มันเป็นเรื่องอาจารย์ของ อาจารย์. ถ้า ผู้ปฏิบัติวิปัสสนา เขาเรียกว่า วิปัสสโก, วิปัสสโก, วิปัสสก, นี่เป็นผู้ปฏิบัติวิปัสสนา ไม่ได้เกี่ยวกับการ เป็นอาจารย์. ถ้าเป็นวิปัสสนาจารย์ก็หมายถึงอาจารย์ สอนวิปัสสนา, อาจารย์แห่งวิปัสสนา อาจารย์ในการ วิปัสสนา ซึ่งมันผิดกันมากแหละ; อันหนึ่งเป็นอาจารย์ อันหนึ่งเป็นลูกศิษย์.

ศึกษาคำที่เกี่ยวกับวิปัสสนา.

ที่นี้ เรื่องที่จะเป็นประโยชน์แก่พระวิปัสสนาจารย์ มันมีมาก ไม่ใช่เรื่องพูด ๒—๓ วันจบ หรือบางทีไม่ใช่ ๒—๓ เดือนจบ มันต้องพูดกันตลอดไป เรื่องมันมาก; จะให้พูดกันวันสองวันสำเร็จประโยชน์ นั้นมันทำไม่ได้ มันก็ได้แต่พูดเค้าเรื่อง, เค้าใหญ่ใจความของเรื่อง แล้วก็ไปขยายออกเองโดยรายละเอียด, แล้วก็ศึกษาเฉพาะรายละเอียดนั้น ๆ แต่ละเรื่อง ๆ อีกทีหนึ่ง, เอมารวมกันเข้าทั้งหมด ก็จะสำเร็จประโยชน์ แก่การที่จะทำหน้าที่วิปัสสนาจารย์ อาจารย์ผู้สอนวิปัสสนา.

ถ้าเอาตามตัวหนังสือ *วิปัสสนา* แปลว่า *การเห็นแจ้ง*; ใจความสำคัญมันอยู่ที่การเห็น ซึ่งเป็นผลของการดู. เราต้องมีการดู จึงจะมีการเห็น, ไม่มีการดูก็ไม่มี การเห็น, ที่นี้แม้จะมีการดู แต่มันดูไม่เป็นดูไม่ถูกเรื่อง, การดูของคนโง่มันก็ไม่เห็นอีกเหมือนกัน; จะต้องเป็นการดูที่ถูกต้อง, แล้วก็มีผลออกมาเป็นการเห็น การเห็นนั้นแหละ คือคำว่า วิปัสสนา; *วิปัสสนา* แปลว่า *เห็น*, *วิ* แปลว่า *แจ้งแจ้ง*.

มักจะเข้าใจกันผิดๆ ในข้อที่ว่า คิด นึก พิจารณา
 จนปนกันยุ่งไปหมด : พิจารณามันก็เป็นการพิจารณา,
 การคิด มันก็เป็นการคิด ยังไม่ใช่การดูอันแท้จริง. การดู
 อันแท้จริงนี้ต้องเพ่งดูอยู่ ด้วยจิตพิเศษ, เพ่งดูอยู่ด้วยจิต
 ที่พิเศษจึงจะเห็น. ดังนั้นเราจะต้องอบรมจิตให้ถึงขั้น
 ที่เรียกว่า เป็นจิตพิเศษ คือจิตที่มีสมาธิอย่างถูกต้อง,
 แล้วก็เอาจิตพิเศษนั้นแหละเป็นเครื่องดูลงไป ที่สิ่งที่จะต้องดู.
 ถ้าเป็นเรื่อง คิด เป็นเรื่อง คั้น นี้ยังไม่ใช่การดู; แม้
 พิจารณาอยู่ด้วยแง่เงื่อนอะไรต่างๆ ก็ยังไม่ใช่การเพ่งดู.

คุณพึงให้เข้าใจว่า พิจารณานั้นมันกระจาย มัน
 ส่ายไปรอบค้ำัน มันยังไม่ใช่การเพ่งดู. เราต้องทำ
 จนกระทั่งว่ามีการเพ่งดู คือคิด คั้น พิจารณา จนเห็นปม
 เห็นเงื่อน เห็นจุด เห็นสิ่งที่จะต้องดู แล้วจึงดู. ฉะนั้น
 จึงมาหลังจากการ คิดคั้น หรือพิจารณา. พิจารณา นั้นมัน
 เหมือนกับการหา การค้นคว้า การหา การแยกแยะ การ
 วิจัยวิจารณ์ อะไรต่างๆ มันยังไม่เพ่ง. นี้พอพบเงื่อน
 ที่ว่ามันจะต้องเอากันอย่างนี้ แล้วมัน จึงจะเพ่ง.

การเตรียมจิตเพื่อเพ่งดู.

ทั้งนั้นมันจึงมีปัญหาเบื้องต้นที่ว่า จะเตรียมจิตให้เป็นจิตที่เหมาะสมสำหรับจะดูด้วยวิธีใด นั้นมันเป็นเรื่องกู่ทางจิตทางวิญญาณ. ถ้ากู่ทางวัตถุ, ทางวัตถุ ทางกายภาพทางนี้ มันเหมือนกับว่า เราทำทานให้มันสะอาด หยอคยาทาให้มันไม่มีโรค, แล้วก็เอาแว่นตาที่ตีมาใส่เข้า, แล้วก็ต้องเช็ดแว่นตาโดยวิธีที่ถูกต้อง. เคี้ยวข้าวมีเครื่องเช็ดแว่นตาอย่างดี อย่างถูกต้อง เช็ดแล้วใสแจ๋ว. นี้เมื่อทำได้อย่างนี้กะแว่นตา กะดวงตาของเราแล้ว มันก็พร้อมหรือเหมาะที่จะดู.

ความเหมาะที่จะทำหน้าที่ดู หรือทำหน้าที่อะไรก็ตาม ก็เรียกว่า *ความควรแก่การงาน* คือ *กมุขมุนีโย* : *กมุขมุนีโย* แปลว่า *ควรแก่การงาน*, คือสิ่งที่เราจะต้องทำ เรียกว่าการงาน. *จิตต้องเป็น กมุขมุนีโย* คือควรแก่การงาน เช่นเดียวกับแว่นตาเช็ดได้ทีแล้ว ควรแก่การใช้ใส่ดู. นี้เราต้องทำจิตให้มันควรแก่การงาน.

ตอนนั้น ตอนที่ทำจิตให้ควรแก่การงาน นั้นแหละคือตอนที่เรียกว่า *สมาธิ, สมาธิ*; แต่ในภาษาที่ใช้กัน

อยู่ทั่วไป เขารวมเอาทั้งสมาธิ ทั้งวิปัสสนา เป็นวิปัสสนา
ไปหมด เรียกว่าเป็นเรื่องวิปัสสนาไปหมด; แต่ตัวจริง
เนื้อแท้ของมันนั้น มันแยกออกเป็นตอนๆได้. ในชั้น
แรก ต้องทำจิตให้เป็นสมาธิ ถูกต้องตามความหมายของ
คำว่าสมาธิ; ไม่ใช่สมาธิงมงาย, สมาธิบ้าๆบอๆ สมาธิ
เห็นนั่นเห็นนี่ เห็นนรกสวรรค์, นั่นมันคนละเรื่องกัน.
สมาธิที่จะเห็นธรรมะคืออุปการณสำหรับวิปัสสนา, เห็น
ธรรมะคือเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง.

มีบาลีว่า *สมาหิตโย ยถากุตฺติ ปชานาติ* — *ผู้มีจิต
ตั้งมั่นย่อมเห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง.* คำว่า *จิตตั้งมั่น*
นั้นแหละมัน มีความหมายพิเศษ ทำให้เข้าใจผิดหรือยุ่งยาก.
บางคนก็ถือเอาว่า พอจิตเป็นสมาธิก็เห็นหมดเลย, เห็นตาม
เป็นจริงหมดเลยพอจิตเป็นสมาธิ มันไม่ได้หมายความว่าอย่าง
นั้น. *จิตที่ตั้งมั่น* หมายความว่ามัน เป็นจิตที่มีความ
เหมาะสม, แล้วมันจึงจะตั้งมั่น, แล้วมันก็มีการเพ่งคู้้อย่าง
ตั้งมั่น, ตั้งมั่นอยู่ด้วยการเพ่งดู.

ลักษณะของความเป็นสมาธินี้สำคัญ ท่านวางไว้
เป็น ๓ คำ *ปริสฺสุทฺโธ สมาหิตโย กมฺมณฺโโย,* จำไว้ค้ๆ. *ปริ-*

สุทฺธฺโธ คือเป็นสมาธิเพราะปราศจากกิเลสและนิวรณ์รบกวน, เป็นจิตเกลี้ยงปราศจากนิวรณ์และกิเลสรบกวน, อย่างนี้เรียกว่า ปริสุทฺธฺโธ, เวลานั้น ในขณะที่เป็นสมาธิเป็นปริสุทฺธฺโธ. แล้ว สมาหิต นี้อันนั้น, ตั้งอยู่อย่างดี ก็เพราะว่า ไม่มีอะไรรบกวน, ไม่มีกิเลสรบกวน มันจึงตั้งมั่นได้เป็นอย่างดีในอารมณ์เดียว เรียกว่า สมาหิต. แล้วเมื่อมันอยู่ในลักษณะอย่างนี้ นั้นแหละมันคือ สมควรแก่การทำงาน เรียกว่า กมฺมุณีโย. สมควรแก่การทำงาน ในที่นี้ก็คือ การงานที่จะเพ่งให้เห็นความจริง, เห็นความจริงเพราะการเพ่ง, ไม่ได้เห็นความจริงเพราะการคิดค้น หรือพิจารณา เพราะพิจารณา มันยังส่ายรอบตัวอยู่. ฉะนั้น การเห็นธรรมจริง ๆ นั้น จะเห็นด้วยการเพ่ง ก็คือคำว่า ฌานะ. ฌานะ หรือ ฌาน นั้น แปลว่า การเพ่ง.

อย่างบาติว่า ยทา หเว ปาตฺถวณฺติ ธมฺมา อาตาปีโน ฉายโต พฺราหฺมณฺสฺส — เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่; ใช้คำว่า เพ่งอยู่ ฉายโต อาตาปีโน — มีความเพียร แล้วก็ฉายโต — เพ่งอยู่, พฺราหฺมณฺสฺส — แก่พราหมณ์. คำว่า ฉายะ, ฌาน เขาแปลว่า เพ่ง, ในที่นี้หมายถึง เพ่งให้เห็นความจริงของธรรมทั้งปวง.

แต่คำว่า เฟ่ง นี้ หมายถึงเฟ่งเพียงให้เป็นสมาธิ ;
 ในขั้นสมาธิก็เรียกว่า เฟ่งเหมือนกันแหละ เพราะคำว่า เฟ่ง
 นั้นมันใช้ได้ทั้ง ๒ ความหมาย, คือ เฟ่งให้เป็นสมาธิ ก็ได้,
 เฟ่งอารมณ์ของสมาธิ สำเร็จแล้วก็เป็นการได้สมาธิ ;
 นั่นแหละเฟ่งอารมณ์เพื่อได้สมาธิ นี้ก็เฟ่งลักษณะ, เฟ่ง
 ลักษณะของสิ่งนั้น ๆ หรือของอารมณ์นั้นก็ ได้ ของสิ่งใดก็ได้
 เฟ่งลักษณะ, เฟ่งแล้วก็จะเห็นความจริงของสิ่งนั้น. เฟ่งที่
 ลักษณะของสิ่งนั้น แล้วจะเห็นความจริงของสิ่งนั้น มัน
 ก็ได้วิปัสสนา หรือญาณ, ได้ญาณ หรือได้วิปัสสนา.

ฉะนั้น แปลว่า เฟ่ง, เฟ่งเข้าไปที่อารมณ์ ก็จะได้
 ได้สมาธิ, เฟ่งเข้าไปที่ลักษณะ ก็จะได้ความรู้แจ้งเห็น
 แจ้ง จะเรียกว่า ญาณ หรือ ทัสสนะ หรือรวมกันทั้ง ๒
 คำ ว่า ญาณทัสสนะ ก็ได้, แล้วมีอยู่หลายขั้นตอน สูง
 ขึ้นไป ๆ.

จุดหมายในการวิปัสสนา.

วิปัสสนาแท้ ๆ มันอยู่ที่การเฟ่งหมวดหลัง เฟ่ง
 ที่ลักษณะ ให้เห็นความจริงของสิ่งนั้น ๆ, นั่นแหละ

เป็นทวิปัสนา. ทำให้เป็นสมาธิ ให้จิตบริสุทธิ์ ให้
จิตตั้งมั่น ให้จิตสมควรแก่การงานนั้นเป็นขั้นสมถะ หรือ
สมาธิ. ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า ถ้าทำสำเร็จในขั้นสมถะ
หรือสมาธิ แล้ว. มันก็เพ่งอยู่อย่างถูกต้อง ความจริง
มันจึงออกมา ว่าเป็นอย่างนั้น อย่างนั้น, อย่างนั้น มัน
มีการเพ่งอยู่ที่สิ่งที่เราต้องการจะรู้อะไร.

ในอรรถกถาที่เชื่อถือได้ เขาจำกัดความไว้ว่า สมาธิ
คือเอกัคคตาจิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์ ; เอกัคคตาจิตที่มี
นิพพานเป็นอารมณ์ หมายความว่า จะชั้นไหน ชั้นไหน ตอน
ไหน พวกไหนก็ตามนะ มันเพ่งจุดหมายปลายทางคือนิพพาน.
เอกัคคตาจิตคือจิตที่รวมเป็นอารมณ์เดียว เป็นจุดเดียว มี
ยอกแห่งจิตเดียว. เอกัคคตา — มียอกเดียว นี้เรียกว่า
เอกัคคตา, แล้วก็จิตมีเอกัคคตา, ความเป็นเอกัคคตานั้น
มันมีนิพพานเป็นที่หมาย.

ฉะนั้นแปลว่า ผู้ปฏิบัติชั้นไหนก็ตาม ชั้นต้น ชั้น
กลาง ชั้นปลาย ชั้นอะไรก็ล้วนแต่มุ่งจะได้นิพพาน, มุ่งจะ
รู้จักพระนิพพาน, มุ่งจะพบภาวะของความที่ไม่มีกิเลส แล้ว,
ก็เย็น, หมตกิเลสแล้วก็เย็น, มุ่งกันอยู่ที่นั่นทั้งนั้น ; จะ

แรกทำ หรือว่าทำไปแล้ว หรือว่าทำไปมากแล้ว อะไรก็ตาม มัน มุ่งผลสุดท้ายปลายทางคือนิพพาน ด้วยกันทั้งนั้น. ลงมาอีกหน่อยก็คือว่า ต้องการจะรู้จะเห็น ความสิ้นไปแห่งกิเลส, ต้องการจะพบความสิ้นไปแห่งกิเลส; ก็เป็นอันว่า ความอยากจะพบกับความสิ้นกิเลส มันมีอยู่ในใจเป็นประจำ หรือความอยากจะรู้ว่า ความทุกข์จะสิ้นไปอย่างไร นี่ มันมีอยู่เป็นประจำ.

นี่แปลว่า ปัญหา นั้นนะมันมีอยู่ได้สำนึก เราไม่ต้องรู้สึกมันตอก แต่มันก็มีอยู่ได้สำนึกเป็นประจำ แล้วแต่ว่าผู้ปฏิบัติมันอยู่ในชั้นไหน; ฉะนั้น จึงมีปัญหาหรือมีความอยากรู้ชั้นหนึ่งๆ ตามภูมิ ตามชั้น ของผู้ปฏิบัติชั้นๆ อยู่. ที่นี้ พอทำจิตให้เป็นสมาธิ อย่างที่ว่าได้นั้นแหละ คำตอบมันจะเกิดออกมา.

ฉะนั้น พระบาลี ที่กล่าวว่า *สมาหิตโย ภาวนาติ* นั้นถูกแล้ว, ถูกแล้ว หมายความว่า *ถ้าจิตเป็นสมาธิอย่างนั้นจริง ปัญหาหรือคำถามหรือข้อสงสัยต่างๆ ที่มันมีอยู่ตลอดเวลา นั้น หรือที่กำลังฟังจะเห็นจะได้ อยู่ ก็ออกมาเป็นคำตอบมา.*

จิตที่เป็นสมาธินี้ ต้องหมายถึงจิตที่ประกอบด้วย องค์ ๓ เสมอ; อย่าเป็นสมาธิสั้น ๆ สั้น ๆ โง่ง ๆ. จิตที่เป็นสมาธินี้ต้องมีลักษณะ บริสุทธิ์ ๑, มีลักษณะตั้งมั่น ๑, มีลักษณะควรแก่การงาน ๑, ๓ อันอย่างนี้เสมอ. เมื่อเราทำสมาธิได้สำเร็จ จิตจะมีคุณสมบัติ, เรียกว่า คุณสมบัติที่กว่า, ๓ อย่างนี้ คือจิตจะบริสุทธิ์ จิตจะตั้งมั่น จิตจะควรแก่การงาน นี้ก็เรียกว่าคุณสมบัติของจิตที่เป็นสมาธิ. แม้ว่าจะออกจากสมาธิที่เป็นฌานแล้ว คุณสมบัติเหล่านั้นก็มีอยู่ ก็เหลืออยู่ การที่เราฝึกแนวแน่ไปจนถึงฌานนั้น เพื่อให้มันเป็นสมาธิถึงที่สุดเต็มที่.

ที่จริงจิตที่อยู่ในฌานนั้น ไม่ควรแก่การงานดอก; ถ้ามันเข้าฌานอยู่เหมือนกับอยู่ในสมาบัติหรือเข้าฌานเป็นฌานลึกอยู่นั้น มันไม่มีความควรแก่การงาน. มัน ต้องถอยออกมาจากฌาน ชนิดนั้น แล้วจึงมาเป็นจิตที่มีคุณสมบัติ อย่างที่ว่า คือจิตมีความบริสุทธิ์ จิตมีความตั้งมั่น จิตมีความควรแก่การงาน; ฉะนั้นมันจึงขยับออกมาจากฌาน. แต่ความเป็นจิตที่มีคุณสมบัติ ๓ ประการนั้นยังอยู่ ยังอยู่ คือจิตนั้นยังเหมาะอยู่ที่จะรู้ จะยังนั่งอยู่ก็ได้ หรือจะลุกเดินอยู่

ก็ได้ หรือไปยืนไปเดินไปนั่ง หรือไปนอนลงก็ได้; คุณสมบัติ ๓ ประการนั้นยังอยู่ที่จิตนั้น. เพราะฉะนั้น ในอิริยาบถทั้ง ๔ นั้น มันอาจจะเห็นตามเป็นจริงขึ้นมาได้ทั้งนั้น เพราะว่าคุณสมบัติ ๓ ประการที่เป็นตัวสมาธิแท้จริงนั้นมันอยู่.

คุณสมบัติที่ได้มาจากฌาน ปฐมฌาน ทุตยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน, ฌานไหนก็ตาม ที่มันได้มาจากฌานเป็นคุณสมบัติ ๓ ประการอย่างที่ว่านี้ มันยังอยู่; ฉะนั้นจึงเรียกว่า เป็นผู้มีจิตตั้งมั่น มีจิตบริสุทธิ์ มีจิตควรแก่การทำงาน อยู่ทั้ง ๔ อิริยาบถก็แล้วกัน ทั้งเดิน ทั้งยืน ทั้งนั่ง ทั้งนอน. ฉะนั้นจึงเรียกว่า มีสมาธิโดยคุณสมบัติ โดยคุณสมบัติของสมาธิ อยู่ในอิริยาบถไหนก็ได้. ฉะนั้นโอกาสที่จะสว่างไสว แจ่มแจ้ง ในธรรมนั้น มันก็มีได้ทุกอิริยาบถ สำหรับบุคคลที่มีจิตประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการนี้ คือ *ปริสฺสทุโธ สมาหิตอ กมฺมณฺโณ*.

เราักขยันฝึกให้มันเป็นสมาธิสักๆ ลึกจนเป็นของง่าย เป็นของธรรมดาไป แล้วมันก็จะได้คุณสมบัติ ๓ ประการนี้ ซึ่งจะติดอยู่กับจิต, มันก็เป็นจิตที่พร้อมจะ

เห็นธรรมตามที่เป็นจริง เรียกว่ารู้ธรรมทั้งปวงตามที่เป็นจริงได้. เหมือนกับแว่นตาที่เช็คดีแล้ว จะไปใส่เมื่ออ่านหนังสืออะไร หรือเมื่อในอิริยาบถไหน นั่งอ่าน นอนอ่าน เดินอ่าน มันก็ได้ทั้งนั้น. ฉะนั้นจิตที่มีคุณสมบัติ ๓ ประการนี้ ซึ่งเรียกว่าองค์คุณของสมาธิ มันจะเห็น คือทำการเห็น, ทำการวิปัสสนาเห็น เมื่อเดินอยู่ก็ได้ เมื่อนั่งอยู่ก็ได้ เมื่อนอน นอนเอนไม่ใช่หลับอยู่ก็ได้ หรือเมื่อเดิน ยืน นั่ง นอน อยู่ก็ได้. ฉะนั้นเขาจึงรักษาจิตในทุกอิริยาบถนี้ ให้มันดีอย่างนี้อยู่ แล้วอะไรที่อยากจะรู้ มันก็จะไหล่งออกมา แสดงตัวออกมา.

อย่างทำวิปัสสนาในส่วนอนิจจัง คุณอนิจจัง เฟ่งคุณอนิจจัง คือความเป็นอนิจจังของสิ่งที่เราเอามาเป็นอารมณ์ : จะคลุมหายใจ, คุณเครื่องปรุงแต่งลมหายใจ, คุณเวทนา, คุณเครื่องปรุงแต่งเวทนา, คุณอะไรก็ตามที่มันเป็นสังขาร, ก็จะพบว่ามีความเป็นอนิจจังอย่างไร.

การเฟ่งคุณต้องทำด้วยจิตเป็นสมาธิ.

ฉะนั้นต้องมีการคุณ หรือจะให้ชัดก็ว่า เฟ่งคุณด้วยจิตที่เป็นสมาธิ แล้วก็จะเห็น, เห็นก็จะเป็นวิปัสสนา.

อย่างทำระบบอานาปานสติ ตามพระบาลีอานาปานสติ
 ๑๖ ชั้น ชั้นแรกๆ มันก็เร่งให้เป็นสมาธิ แล้วก็มีสติ
 มากขึ้น มีสมาธิ มีสติมากขึ้น จนกระทั่ง รู้จักกาย
 รู้จักเวทนา รู้จักจิต ๓ พวกนั้นดีแล้ว. ทีนี้ก็ไปถึง พวก
 สูดท้าย คือธัมมานุปัสสนา ก็ดูความเป็นอนิจจัง; เพ่ง
 ดูความเป็นอนิจจังที่กาย ที่เวทนา ที่จิต, กาย คือลมหายใจ
 ดูให้เห็นอนิจจัง. เวทนา คือความรู้สึกสุขหรือปิติ ที่ปรุง
 แต่งจิต ให้เห็นอนิจจัง แล้วจิตที่กำลังเป็นอย่างนั้น เป็น
 อย่างนี้ เป็นอย่างโน้น ให้เห็นความเป็นอนิจจัง, จะเห็น
 ความเป็นอนิจจังของทุกๆ สิ่งได้ หรือที่มันมีความสำคัญที่
 จะต้องเอามาดู; ฉะนั้นจึงมีการเห็นอนิจจัง ด้วยจิตที่เป็น
 สมาธิ ประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ. เรียกว่า
อนิจจานุปัสสี เห็น, เห็นแล้วก็ตามเห็นอยู่, *ดูเห็นแล้วก็ดู
 เรื่อยไป*; ไม่ใช่ว่าเห็นแล้วก็หยุดเสีย. *อนุปัสสี* แปลว่า
ตามเห็น หรือว่า*ดูที่เห็นแล้ว*. การดูที่เห็นแล้ว ก็ตามดู
 หรือตามเห็น ความเป็นอนิจจังของสิ่งที่ควรจะเอามาดู.

เพราะฉะนั้น เราจึงทำขั้นต้นๆ ของอานาปานสติ
 ไปได้แล้ว เราจึงเอามาดูได้ : ลมหายใจสั้นก็ดี, ลมหายใจยาว

กิติ, ลมหายใจที่ปรุ่่งแต่งกายกิติ, ลมหายใจเหล่านั้นระงับ
 ลงไปเป็นสมาธิกิติ, ก็กุ่มันหมกเลย ดูสมาธิ ดูองค์แห่ง
 สมาธิ, แล้วออกมาเป็นเวทนา ดูเวทนา ก็คือบิ่ติหรือสุข
 หรือความที่มันเป็นสิ่งปรุ่่งแต่งจิต, ดูการปรุ่่งแต่งจิต ดู
 จิตที่มีการปรุ่่งแต่งอันลดลงแล้ว อันระงับแล้ว. ที่นี้
 ก็มา ดูที่จิต บ้าง จิตเป็นอย่างไร? จิตปราโมทย์ จิตตั้งมั่น
 จิตปล่อย, จิตจะเป็นอย่างไรทุกชนิดแหละดูได้, จนเห็นว่า
 มันก็มีความไม่เที่ยง.

นี่ดูกันอย่างละเอียดลออ แยกกายที่สุด ด้วยจิตที่
 อบรมเป็นพิเศษแล้วที่สุด แล้วก็เห็น : โอ อนิจจัง คือ
 อย่างนั้น ๆ. เห็นชัด รู้สึก, เป็นความรู้สึก เป็นอนิจจัง
 โดยแท้จริง.

ที่นี้ถ้าเห็นอนิจจังแล้ว อันคับต่อไปมันก็เป็นไป
 ไปได้เอง มัน จะมีวิราคะคือคลายความยึดมั่นถือมั่น,
 แล้วก็ดูอีก, ดูความที่มันคลายออก ๆ จากความยึดมั่นถือมั่น,
 แล้วมันก็จะมีการแห่งนิโรธะ คือความสงบว่างบ่แห่ง
 กิเลส หรือความยึดมั่นถือมั่น หรือความทุกข์ ก็ตาม เพราะ
 มันเนื่องติดกันอยู่ทั้งนั้น. กิเลส ความทุกข์ อุปาทาน

น้ำมันติดเนื้อกันอยู่ มันก็เห็นได้, กระทั่งว่าเห็นว่า เอ้า, หมกแล้วไว้อ, เกี้ยวหมกแล้วไว้อ ที่เรียกว่า ปฏินิสสัคคานุปัสสี. ผลสุดท้ายมันก็คือเห็นการสละสิ่งเหล่านั้นออกไปหมกแล้ว นั่นแหละคือวิปัสสนา.

๕. ทบทวนขั้นตอนเกี่ยวกับการจิต.

ทบทวนสั้น ๆ อีกที่ว่า ดู เห็น ตามที่เป็นจริง ด้วยจิตที่เป็นสมาธิ ประกอบไปด้วยองค์ ๓ ประการอย่างที่ว่า ในสิ่งปรุงแต่งทั้งหลาย บทนิยามจะมีอย่างนี้.

ถ้าถามว่า ดูที่อะไร? ก็ดูที่สังขาร—เครื่องปรุงแต่งทั้งหลาย : สมหายใจก็สังขารเครื่องปรุงแต่ง, เวทนา ก็เครื่องปรุงแต่ง, จิตก็เครื่องปรุงแต่ง. ดูที่สังขารที่เป็น การปรุงแต่ง หรือเป็นเครื่องปรุงแต่งทั้งหลาย ก็คือที่นั่น.

ทีนี้ถ้าจะถามว่า ดูด้วยอะไร? ก็ดูด้วยจิตที่ปรับปรุงดีแล้ว, ปรับปรุงดีแล้ว *ภาเวติ—ทำให้เจริญ คือปรับปรุงดีแล้ว*, จนจิตนั้นมีความเป็นสมาธิชนิดที่ประกอบด้วย องค์ ๓ อย่างที่ว่า ก็มีความบริสุทธิ์ มีความตั้งมั่น มีความ

การแก้การงาน ดูด้วยจิตชนิดที่มีสมาธิประกอบด้วย
องค์ ๓.

ทีนี้จะถามเป็นคำถามต่อไปอีกว่า ดูแล้วเห็น
อะไร? ก็เห็นว่า เห็นความจริงตามที่เป็จริงของสิ่ง
เหล่านั้น ก็ของสังขารเหล่านั้น, มันก็เห็นความจริงของ
สิ่งที่เราดูและ จะเป็นเรื่องลมหายใจ หรือเป็นเรื่องเวทนา
หรือเป็นเรื่องจิตเอง.

ความจริงนั้นว่าอะไร? ถามเป็นคำถามที่ ๔ ว่า
ความจริงนั้นมันคืออะไร? มัน คือความไม่เที่ยง, ก็มัน
เปลี่ยนอยู่เสมอ.

ตรงนี้อ่าเอาไปปนกับคิดหรือพิจารณนะ ทำไม
จึงไม่เที่ยง? ทำไมจึงไม่เที่ยง? คิด พิจารณา เขาเรียกว่า
วิชิตรรกะ วิชินัยะอะไรก็ตาม, วิชิตทางคักกะ ทางนัยะ
มัน ก็ตอบได้ว่าไม่เที่ยงเหมือนกัน ในห้องเรียนก็ทำได้,
ในโรงเรียน ในห้องเรียน ที่ครูสอนอ้างมาด้วยเหตุผลว่า
อย่างนั้น ๆ. เพราะฉะนั้นจึงสรุปความว่ามันไม่เที่ยง,
เพราะฉะนั้นจึงสรุปความว่ามัน เป็นทุกข์. เพราะฉะนั้นจึง

สรุปความเป็นอนัตตา, อย่างนี้ไม่ใช่ผลของการดูแล้วเห็น
เป็นผลของการคิดคำนวณตามแบบนั้น ๆ.

เดี๋ยวนี้เราไม่มีการคิดคำนวณ ตามแบบนั้น ๆ ว่า
เพราะอย่างนั้นมันจึงไม่เที่ยง ; แต่เห็นความไม่เที่ยงอยู่
ลมหายใจสั้น ลมหายใจยาว ลมหายใจปรุงแต่งร่างกาย, ลม
หายใจว่างบ้าง ลมหายใจไม่ว่างบ้าง มันเห็นอยู่ ไม่ต้องคำนวณ
ว่า ช.ท.พ. ว่าเพราะฉะนั้นมันจึงเป็นอย่างนั้น, ก็มันเห็น.
เพราะฉะนั้น การเห็นธรรมะนี้ มันจึงไม่เกี่ยวกับการ
คำนวณหรือการคิดตามวิธีคำนวณ. แต่ก็ไม่ได้ห้ามว่า
ไม่ต้องคิด ไม่ต้องคำนวณ, จะคิดคำนวณบ้างก็ได้ แต่
มันยังไม่ถึงขนาดที่จะเป็นวิปัสสนา. การคิดการคำนวณ
โดยวิธีตักกะ โดยวิธีนัยะ นี้ไม่ถึงขนาดที่จะเป็นวิปัสสนา,
มันเป็นเรื่องคำนวณตามวิธีคำนวณเท่านั้นเอง.

นี้ถ้าเราเห็นชัดด้วยจิตที่ประกอบด้วย คุณสมบัติ
๓ ว่ามันไม่เที่ยงอย่างนั้น, ไม่เที่ยงอย่างนั้น, มันมีผลตาม
ที่ต้องการ มีผลทางธรรมะ คือทำให้เกิดวิราคะ คลาย
กำหนดปล่อยาวไปได้. การคำนวณ ด้วยเหตุผลทาง

ตรรก เป็นตัน ในห้องเรียนนั้น มันไม่ทำให้เกิดวิราคะ หรือความปล่อยวางได้.

มันก็เป็นอันว่า เราจะ ต้องฝึกสมาธิให้สำเร็จใน ชั้นที่เป็นสมาธิ ซึ่งจะเรียกว่า ชั้นสมถะ; แล้วแต่จะ เรียกด้วยคำคำไหน. ในชั้นนี้ทำให้จิตมีคุณสมบัติของความ เป็นสมาธิ ๓ ประการ ดังที่กล่าวแล้ว. นี้ชั้นนี้มันเป็นที่ อย่างนี้ ตอนนั้นมันเป็นที่เท่านี้, จิตมีคุณสมบัติ ๓ ประการ แม้ในอิริยาบถเดิน ยืน นั่ง นอน; เพราะฉะนั้นในทุก อิริยาบถนั้น มีการ ดูๆ ดูได้ ซึ่งจะ เป็นชั้นของวิปัสสนา.

เมื่อทำจิตให้มีคุณสมบัติของสมาธิ ๓ ประการนี้ เรียกว่าสมาธิหรือสมถะ, ครั้นได้จิตชนิดนี้มาแล้ว ก็ดูๆ ดู; นั้นมัน จะเป็นการกระทำที่เป็นวิปัสสนา แล้วต่อเมื่อมัน เห็นแล้ว เห็นชัดแล้ว จึงเรียกว่ามีวิปัสสนาโดยแท้ จริง, ความรู้สึกทางจิตเกิดแก่จิตโดยแท้จริง. ฉะนั้น จิตจึงเบื่อน่าย จึงคลายกำหนด จึงอะไรก็ได้ไปตามเรื่อง ที่ควรจะเป็น. ฉะนั้นก็พยายามทำให้สำเร็จทุกชั้นตอน.

๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐

ขณะทำวบัสสนานันมี ศีล สมาธิ บัญญาพร้อม.

ศีลนั้น จะมีอยู่ตลอดเวลา ที่จิตเป็นสมาธิ หรือเป็นวิปัสสนา, ศีลมีโดยอัตโนมัติ. แต่ถ้านั้น ไม่มีศีล คนขาดศีล ของฆราวาสกัถิ ของภิกษุกัถิ, เป็นคนไม่มีศีล แล้ว มัน ก็เป็นสมาธิไม่ได้ เพราะมันรบกวนจิตใจ, ความเลวทรามของตนมันรบกวนจิตใจ. อย่างรู้สึกทั่วว่าเป็น ปาราชิก เป็นสังฆาทิเสส มันก็รบกวนจิตใจเรื่อยมันก็ทำจิต ให้เป็นสมาธิไม่ได้; ฉะนั้นจึง ต้องไม่ทุศีล เรียกว่าไม่ทุศีล.

ที่นี้ เมื่อลงมือทำสมณะทำวิปัสสนา มันก็มีศีล ใหม่แหละ, ศีลใหม่คือศีลที่มันติดอยู่กับสมาธิหรือวิปัสสนา ขึ้นมาใหม่เต็มที. เพราะฉะนั้นเมื่อคนเขาทำสมาธิอยู่อย่างถูกต้องนั้น มัน มีศีลอยู่ในการตั้งใจทำสมาธิ คือควบคุมจิต ให้ทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง; เขาเรียกว่ามันเป็นศีลได้ ฉะนั้นมัน มีศีลจริงอยู่ที่การตั้งใจจะทำสมาธิ. เรื่องรับ ศีลมันพิธีรีตอง บางทีมันก็มีไม่ได้; ถ้าคนไม่มีศีลอยู่ แล้ว ขาดความเป็นผู้มีศีล แล้วมันก็มีไม่ได้, ทำหลอกตัวเองได้, แต่ความจริงมันมีไม่ได้. ฉะนั้น จะต้องมศีล

อยู่เป็นพื้นฐาน, แล้วพอไปทำสมาธิ ทำวิปัสสนาเข้า คือ
ที่แท้จริงที่เรียกว่าติดอยู่กับสมาธินั้นมันก็จะม่.

ฉะนั้น จึงมีทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา ตลอด
เวลาที่ทำอยู่อย่างนี้, ทำการเพ่งดูอารมณ์อยู่ด้วยจิตชนิดนี้
เพื่อเห็นความจริงอย่างนั้น ๆ. เขาเรียกว่าศีล สมาธิ ปัญญา
กลมเกลียวกันเป็นอันเดียวกัน เหมือนกับเชือกเกลียว ทั้ง
ศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา, หรือจะขยายออกเป็น ๘, อริยมรรค
มีองค์ ๘ มันก็ความหมายเดียวกันแหละ, มันกลมเกลียวกัน
อยู่ เป็นสิ่งเดียว จึงเรียกว่าทำเต็มที่ทำครบถ้วน สำหรับ
การที่จะเห็น คือวิปัสสนา, สำหรับการที่จะเห็น เห็น คือ
วิปัสสนา.

การดู นั้นมัน เป็นบุพพภาคของวิปัสสนา, การ
ทำจิตให้เหมาะสำหรับจะดูนั้นเป็นสมาธิ. ที่นี้ การตั้ง
ใจทำให้จริงจังกุอย่าง เหล่านี้เป็นศีล; เราก็มีศีล สมาธิ
ปัญญา อยู่ในตัวการกระทำ เพียงอย่างเดียวก็ได้,
คือเพ่งดูสังขารอยู่อย่างเต็มที่ ด้วยจิตชนิดนี้ ก็มีการเห็น
บ้างตามสมควรแหละ. หรือถ้าจะพูดอย่างเอาเปรียบก็พูด
ได้ว่า ความรู้ที่ให้เราทำเป็น อย่างนั้นนั่นเป็นปัญญา เรา

มีความรู้ที่จะทำอย่างนั้นได้ นั่นคือปัญญาในขั้นแรกเริ่ม เริ่ม
 ทັນมันมีแล้ว. ที่นี้ถ้าได้เห็นอะไรแปลกออกไปๆ มันก็
 เป็นเรื่องปัญญาที่ออกมาออกไป กว่าจะถึงที่สุด.

นี่เรื่องของจิตตภาวนา การอบรมจิตมันมี
 อย่างนี้ ใจความมัน อยู่ที่คำว่าวิปัสสนา คือดูแล้วเห็น.
 วิปัสสนาจารย์ ก็คืออาจารย์ที่สามารถดูแล้วเห็น, อาจารย์
 ที่สามารถสอนเรื่องการดูแล้วเห็น ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย
 จะต้องมีพื้นฐานอะไรเพียงพอมันจึงจะทำได้.

วิปัสสนาจารย์ต้องมีพื้นฐานเพียงพอ.

นี่คนอวดดีเขาบวชมาถึงเขาก็ไปทำวิปัสสนาเลย,
 แล้วอาจารย์ชนิดไหนจะสอนให้ได้ก็ไม่รู้. ผมไม่สามารถ
 จะสอนแนะนำทำอะไรได้. คนอวดดีทำหิปริยัติ บวช
 แล้วก็เข้าไปทำวิปัสสนาเลย. เขาว่าปริยัติเป็นเรื่องโง่ เรื่อง
 โง่เรื่องบ้าเรื่องบอไม่ต้องเรียน, ไปทำวิปัสสนาเลย. ลองดู,
 ไปทำดู มันจะเห็นหรือไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเดี๋ยวนี้แล้วจะ
 ยิ่งไม่ได้เพราะมันมีปัญหาเกี่ยวพันกันมาก.

ฉะนั้น ควรจะเรียนหลักปรีชาญาณให้พอสมควร ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์, ขันธ์ ๕, आयตนะ ๖, ธาตุ ๔ อะไรก็ตาม ให้มันรู้พอสมควร, ให้รู้ว่ากิเลส มัน เกิดอย่างไร, เกิดเมื่อไร ตามนัยแห่งปฏิจจสมุปบาท; กิเลสเกิดเมื่อไรอย่างไร เมื่อมีผัสสะทางอายตนะแล้วมันโง่, มันก็เกิดเวทนาโง่ ก็เกิดคันหา, เกิดอุปาทาน, กิเลสและความทุกข์ มันก็เกิดขึ้น อย่างนี้ก็ต้องควรจะรู้ เป็นแนวทางสำหรับที่จิตมันจะเดินไป. อย่างคนจะเดินทางเดินถนนหนทาง มันก็ต้องรู้แนวถนนหนทาง คนจะเล่นเรือในทะเล ก็ต้องรู้แนวทิศทางของทะเล แม้คนที่จะขับเรือบิน ก็ต้องรู้ทิศทางที่จะไป.

ฉะนั้นต้องได้รับความรู้ที่จำเป็นในเบื้องต้นพอสมควร จะต้องเรียนความรู้เรื่องนี้พอสมควร แล้วก็ง่ายขึ้น. อย่าไปดูถูกว่า นั่นความรู้ปรีชาญาณ ไม่จำเป็นบวชการ หรือว่าเป็นเรื่องของคนอะไรไปก็ไม่รู้ แล้วก็ไม่ได้เรียนปรีชาญาณ. มีพระบางองค์มาขอเรียนกรรมฐานวิปัสสนาถามว่า บวชเมื่อไร? บวชได้ ๒-๓ วัน ๒-๓ เดือน ไม่เคยเรียนธรรมะอะไรเลย. บอกว่า เราสอนไม่ได้ดอก นิมนต์กลับเถอะ

มันไม่รู้ว่าจะสอนกันอย่างไร, เลยบอกว่าไปเรียนนักธรรม
เอกให้ไ้มาเสียก่อนสิ แล้วค่อยมาพูดกัน จะง่ายขึ้น.

เรื่องศีลเรื่องวินัย ตามปรกติ ก็ต้องเรียน
แหละ เรื่อง ปาฏิโมกข์นี่ก็ต้องเรียน; ไม่อย่างนั้นมัน
จะไม่เหมาะสม, มันจะมีความประพฤติกายสมาจาร
วิธสมาจาร ที่ไม่เหมาะสม, มันเหมือนกับสกปรกรกรุงรัง
เกาะเกาะไปหมด มันก็เดินไม่ได้เดินลำบาก. ฉะนั้น บวช
แล้วก็อุตสาหศึกษาเล่าเรียนเบื้องต้น โดยเฉพาะก็คือ
พระวินัยทั้งที่เป็นปาฏิโมกข์ ทั้งที่เป็น อภิสมาจาร ให้มันรู้
แล้วปฏิบัติ. เรียนวินัยปาฏิโมกข์ให้รู้ แล้วปฏิบัติ, เรียน
อภิสมาจาร คือวินัยละเอียดอ่อนทั้งหลายให้รู้แล้วปฏิบัติ
เรียกว่า สมบูรณ์ด้วยมรรยาทและโคจร. มีมรรยาทดี,
โคจรก็รู้จักที่ควรไป และที่ไม่ควรไป. ภิขุเหล่านี้จะมี
ความนิยมพล อ่อนโยน ควรแก่การงานในทางกาย มี
ร่างกายที่ถูกต้อง, ที่ควรแก่การงาน ด้วยการปฏิบัติวินัย
นั้นแหละ, ปฏิบัติวินัยมาตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ ปฏิบัติวินัย.

เดี๋ยวนี้มันโง่ขนาดสวมรองเท้าเข้าไปกราบนะ ผม
บอกว่าไม่ต้องกราบ, สวมรองเท้าไม่ต้องกราบ, ไปๆไป.

บวงคนสวมรองเท้าเข้าไปถอดรองเท้าตรงหน้าผม, มันโง่
ขนาดนี้ จิตใจมันกระด้างขนาดนี้. มันควรถอดที่อื่นที่ไม่
เห็นกันสิ, ถอดรองเท้าที่อื่น. ถ้าต้องการจะกราบ ก็
ถอดรองเท้าที่อื่น แล้วเข้าไปกราบ อย่างนี้ก็ไ้; ไม่
ควรจะไปถอดรองเท้าตรงหน้าเลย, ใส่หน้าเลย
หรือบางทีก็ไม่ถอดเลย. นี่มันโง่มาก, จิตใจหยาบมาก,
จิตใจกระด้างมาก; จิตใจกระด้างขนาดนี้ทำสมาธิไม่ขึ้น
คอกไม่เป็นคอก เขาต้องการจิตใจที่นิ่มนวล อ่อนโยน
สุภาพ เป็นมุกุปสันนา.

ฉะนั้น เมื่อคุณ ศึกษาปาลิโมกข์อย่างดี, อภิ-
สมาจารอย่างดี จะปรับปรุงกายสมาจาร วชิสมาจาร ให้มี
นวล อ่อนโยน เหมาะสม, เป็นกัมมณียะทางร่างกาย ทาง
วาจา สำหรับจะไปทำสมาธิ. ฉะนั้น อย่าทำเล่นกับเรื่อง
ศีลปาลิโมกข์ หรือศีลเหล่านี้สิ. เมื่อไม่ได้เรียน มันก็
ไม่รู้, ความที่มันไม่รู้นี่ไม่เป็นไรนะ. แต่ความที่มันกระ-
ด้าง เพราะไม่รู้ว่าจิตมันกระด้าง, นี่มันเสียหายหมด.

คนที่ไม่ถูกพระวินัยอบรมมาก่อนแล้ว จะมี
ความกระด้าง ทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา. ผู้ที่มีกายมี

วาจาอันกระต้างนี้ ไม่เหมาะสมที่จะทำสมาธิคอก, แล้วก็ทำไม่ได้, ทำไม่ค่อยจะได้, หรือมันจะทำไม่ได้เอาเสียเลย เพราะมันกระต้างเกินไป. มันเหมือนกับสัตว์บ้า สัตว์เดือน มันฝึกไม่ได้สิ มันต้องเอามาทรมาน ให้มันอ่อนโยน ให้มันยอม ให้มันอะไร แล้วมันจึงจะฝึกได้. ฉะนั้น จิตที่กระต้างเกินไป โง่เกินไป ทะเลิงเกินไป อะไรเกินไปนี้ทำสมาธิไม่ได้ดอก.

ฉะนั้นไปชำระสะสางเรื่องอย่างนี้กันเสียให้มากพอ ให้มีกายสมาจาร, ก็คือความประพฤติถูกต้องทั้งทางกาย, ให้มีวจีสมาจาร ความประพฤติถูกต้องทั้งทางวาจา เป็นพื้นฐาน เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีลปาฏิโมกข์, อาจารย์ คืออภิสมาจาร, สมบูรณ์ด้วยมรรยาทและโคจร. ^๕พุทตามพระบาลีก็มี คำว่า *ปาฏิโมกฺขสัวรสูโต* อาจารย์โคจรสมฺปนฺนิน, เรียกว่ามีความรู้เบื้องต้นพอทุกอย่าง จะมีความพร้อมเหมาะสมทางกายทางวาจาที่จะไปทำสมาธิ แล้วมันจะมีผลอื่น ๆ ต่อไปจากนั้นอีก. ผู้ที่มีการศึกษาครบถ้วน จะทำได้ดี ทำได้ง่าย ทำได้เร็ว; ผู้ที่ไม่มีการศึกษาเสียเลย แล้วยังเข้าใจผิดอะไรบางอย่างอีก ทำไม่ได้. ฉะนั้น พวกที่จะอบรม

เป็นวิปัสสนาจารย์นั้น ไปไกร่กรวดดูให้ที ว่าอะไรที่ยังไม่ได้
 ทำเลย, อะไรที่มองข้ามหรือกระโดดข้ามมาเสียแล้ว, ไป
 ทำเสียใหม่ให้ครบถ้วน.

เรื่องทางจิตนั้นเนื่องกับเรื่องทางกาย ทางวาจา
 ด้วยเสมอไป; จะไม่สนใจเรื่องทางกายและทางวาจา จะ
 ไปสนใจแต่เรื่องทางจิตทางเดียวนั้นเป็นไปได้. ฉะนั้น
 จึงมีความถูกต้องในการกินอยู่ เป็นอยู่ ชนิดที่ไม่ตามใจกิเลส,
 คุณจะต้องมีการกินอยู่ เป็นอยู่ หลับนอน อะไรก็ตาม
 ชนิดที่ไม่ตามใจกิเลส ให้เป็นพื้นฐานไว้มาก ๆ ก่อนเถอะ,
 ไปทำสมาธิมันจะง่าย.

เดี๋ยวนี้มันยังไม่ไหว เรื่องมรยาทและโคจรเหล่านี้
 ยังไม่ไหว, ยังเล่นหัวยังเห็นแก่กิน ยังเห็นแก่นอน ยังหยอก
 ล้อกันอยู่ ยังถือมั่นถือรั้นอะไรกันอยู่ มันไม่เหมาะสมไม่
 พร้อม. ฉะนั้นจัดการกับสิ่งเหล่านี้ ให้เรามัน มีความอ่อน
 โยมนั้นแหละ เขาเรียกว่า *มุกุปัสสนา* — อ่อนโยน. มัน
 มีความอ่อนโยน แล้วมันง่ายที่จะเปลี่ยนแปลง จะตัดแปลง
 ต้องมีความอ่อนโยน มันถึงจะตัดแปลงได้; เช่น *ขันธ์* นี้
 ทำให้มันร้อนหน่อยแล้วมันก็มีความอ่อน แล้วมันจะตัด

แปลงเป็นอะไรได้; ถ้ามันแข็งมันก็ทำไม่ได้ มันหักหมด. หรือจะกัดไม้ตัดไล่ กัดอะไรก็ตาม มันต้องทำให้อ่อนได้เสียก่อน, จะลนไฟ หรือว่าจะทำอะไรก็ตาม ให้มันอ่อนเสียก่อน แล้วมันจึงจะกัดได้.

ฉะนั้นเราอบรมชีวิตทุกๆ ไปนี้ ให้มี มุทุปสันนา คือความอ่อนโยน เหมาะสมที่จะตัดไปตามกระแสแห่งพรหมจรรย์นี้ มันก็จะง่าย. ฉะนั้นจึงต้องถือศีลถือปาฏิโมกข์อย่างดี นั้นจะเป็นเครื่องชุกเกล้า, ชุกเกล้าหรือว่าลนไฟก็ตามให้มันอ่อน; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกินอยู่ หลับนอนนั้นแหละ, พุกกันง่ายๆ อย่างนี้ดีกว่า เรื่อง บั๊จจัยสี่ : จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช นั้น อย่าให้มีความผิดพลาดใดๆ เลย. ถ้าทำได้อย่างนั้นแล้ว ความอ่อนโยนจะมีขึ้นแยะแล้ว, จะมีขึ้นมากแล้ว. ถ้ามันยังมีปัญหาเรื่องกินอาหารเรื่องเป็นอยู่ ชนิดที่มันเกะกะแก้งก้างกระต้างอะไรอยู่ มันเป็นไปได้.

ต้องมีสติสัมปชัญญะปัญญาบังคับตนเอง.

ฉะนั้นเราจะ มีสติ มีสัมปชัญญะ มีปัญญา มีการบังคับตัว มีอะไรเป็นพื้นฐานดีไปตั้งแต่ต้น. จะให้

อาจารย์คนหนึ่งคอยควบคุมไปหมด มันก็คงไม่ไหว, มันต้องรู้ รู้ในส่วนที่ตัวเองบ้าง ในส่วนที่จะรู้เองทำได้เอง มันก็ต้องทำได้เอง. ส่วนที่มันไม่อาจจะรู้ หรือต้องให้อาจารย์ช่วยแนะนำชักเตือนนั้น มันก็มีอยู่ส่วนหนึ่งแหละ; แต่ส่วนที่จะค่อย ๆ ทำไป เพราะการรู้การเรียนในเบื้องต้น มันก็มีมากเหมือนกันมีมากอย่าง จะไปรบกวนกันก็เสียเวลาเปล่า, ทำได้เอง.

พอบวชเข้ามาก็รับศึกษา ศึกษารู้เรื่องวินัย เรื่องทางกาย ทางวาจา ศึกษาศีลา ศึกษารูป จนไม่มีที่ติแล้ว, ไม่มีที่ตำหนิแล้ว; นั้นแหละเรียกว่าเหมาะสมที่จะไปทำในส่วนวิปัสสนา คือทำส่วนจิตกับส่วนปัญญา ไปอบรมในส่วนจิต, แล้วก็อบรมในส่วนวิชาความรู้ ทิฏฐิ หรือ ปัญญาความคิดความเห็น ซึ่งมันละเอียดยิ่งไปกว่าเรื่องทางร่างกาย น้ํามาก ๆ; เป็นการเกลา ความรู้เบื้องต้น เรื่องศีลมันเป็นเหมือนกับการโกลน เขาเรียกว่าโกลน, ฉากอย่างโกลน ๆ โกลน ๆ พอเข้ารูป แล้วจึงค่อยไปทำให้ดีเข้ารูป, แล้วจึงไปขัดถูให้สวยงาม ให้เกลี้ยงซ้ํกเงาให้แวววาว ให้สวยซ้ํนมา.

นี่เรียกว่าเราผูกกันทั้งระบบ ซึ่งถ้าผูกโดยรายละเอียดแล้ว มันต้องผูกกันเป็นวันเป็นเดือน เป็นเรื่องๆ เป็นเดือนๆ. แต่ขึ้นมาผูกกันคราวเดียว ชั่วโมงเดียวสอง ชั่วโมงนี้ มันก็ผูกได้เพียงอย่างนี้แหละ; ฉะนั้นรายละเอียดของส่วนไหน คุณก็ไปหาเพิ่มเติม. เกี่ยวกับมันสะดวก หนังสือหน้าหาตำรับตำรามียะเยอะไปหมด, เพียงเรียนนักธรรมโทให้คั้นะ. ถ้าความรู้ทางนักธรรมโทดีจริงๆ สมบูรณ์จริงแล้ว พอ พอที่จะไปเป็นผู้ปฏิบัติในป่า, เป็นพระป่า เป็นนักวิปัสสนา; แต่ถ้านักธรรมเอกมันก็จะยิ่งดีแหละ. แต่เกี่ยวกับเรียนซีโกง เรียนซีฉ้อ โกงในโรงเรียน ไม่มีความรู้ ก็สอบได้นักธรรมตรี นักธรรมโท อย่างนี้มันไม่มีหวังดอก. นักธรรมที่เรียนมาอย่างโกงๆ แล้วก็สอบได้นั้น มันก็หลอกคนได้, แต่มันหลอกธรรมะไม่ได้ หลอกธรรมชาติไม่ได้ หลอกความจริงไม่ได้.

นักธรรมตรี ก็จะได้ทำให้ดีในส่วนศีล ในปาฏิโมกข์ ในอะไรต่างๆ. นักธรรมโท ก็รู้ธรรมะที่จะปฏิบัติ ยะเยอะไปหมดเลย ในหลักสูตรนักธรรมโท เกินพอเสียอีก. ถ้ารู้ทุกข้อที่มีอยู่ในหลักสูตรนักธรรมโท จะเกินพอเสียอีก;

ส่วนนักธรรมเอกนั้นก็เหมือนกันแหละ มันก็ไม่มีอะไร
แปลกไปจากนักธรรมโท แต่พูดในรายละเอียดมากขึ้นเท่านั้น
แหละ. นี่ผมเรียกว่า พื้นฐาน รากฐาน เบื้องต้นควรจะ
มีอย่างนี้.

ทำวิปัสสนากรรมฐานเพื่อธรรมะมิใช่เพื่อลาภ.

แล้วก็มาถึงการตั้งใจ ตั้งจิต มุ่งหมายอะไรนี้ ถ้า
ว่าจะมุ่งหมายให้ถูก ให้จริง ให้ตรงแล้ว ก็ต้องมุ่งหมาย
เพื่อธรรมะ เพื่อธรรมะ เพื่อปฏิบัติธรรมะ, หรือว่าเพื่อ
สนองพระพุทธประสงค์, อย่างนั้นก็มิหวังแหละ. แต่ถ้า
เพื่อตบตาคนหลาหลาหาผลแล้วฉิบหายทั้งนั้นแหละ;
เพราะมันฉิบหายไปตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว, ก็มันหลอกหลวงคน
ไปตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว มันจะไปในทางที่ดีที่ถูกต้องไม่ได้.

ฉะนั้นจะทำตนเป็นพระวิปัสสนา หรือวิปัสสนา-
จารย์นี้ มันเกี่ยวกับความบริสุทธิ์ใจ ต้องอุทิศชีวิตถวาย
พระพุทธเจ้า ถวายพระธรรม ถวายพระสงฆ์ จริงๆ
แล้วก็ทำไปเถอะ มันจะเป็นไปได้โดยง่าย; เพราะมีการ
อุทิศให้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียแล้ว. ที่นี้

เล่นไม่ซื่อเนี่ย จะทำอวดคน หรือจะทำตบตาคน, แล้วก็
 จะทำเพื่อลาภผลสักการะ มันก็ไม่พ้นไปจากเรื่องหลอก
 ลวงคน, หลอกลวงประชาชน; อย่างนั้นมันผิดเสียตั้งแต่
 ที่แรกแล้ว มันวินาศตั้งแต่จุดตั้งต้นแล้ว, มันเป็นไปไม่ได้.
 มันต้องไม่มีการประพฤติพรหมจรรย์เพื่อลาภสักการะ.
 พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสไว้อย่างนั้น ว่าพรหมจรรย์นี้ไม่ใช่เพื่อ
 ลาภสักการะเป็นอันสงฆ์ แต่เพื่อความดับทุกข์เป็นอันสงฆ์.
 ฉะนั้นเราก็ต้องให้มันถูกต้องเพื่อความดับทุกข์ ไม่ใช่
 เพื่อลาภสักการะ; พอกความคิดเรื่องลาภสักการะเข้ามา
 แล้วมันก็วินาศทันทีแหละ วินาศตรงนั่นเอง. เรือล่มเมื่อ
 จอดนั้นมันยังได้ไป แล้วไปล่มเมื่อจอด; แต่ันมันล่มเมื่อ
 ออก ออกเดิน เรือล่มเมื่อออกเดินทาง เพราะว่าเจตนาไม่
 บริสุทธิ์.

ฉะนั้น การอุทิศชีวิตจริง ๆ เพื่อพระพุทธ พระ
 ธรรม พระสงฆ์ หรือว่าเพื่อพระศาสนา มันก็จำเป็น
 มันก็เป็นความแน่นอนที่สุด; เพราะเรื่องนั้นมันเป็นอย่างนั้น.
 พรหมจรรย์นี้เป็นอย่างนั้น ไม่ใช่เพื่ออาศัยหลอกลวงผู้อื่น;
 ต้องชำระเจตนาของตัวเองให้ถูกต้อง ให้บริสุทธิ์ อย่างนั้น

เสียด้วย ที่เราจะมาสนใจกับวิปัสสนา. จะเป็นลูกศิษย์หรือเป็นอาจารย์ก็ตามใจเถอะ ต้องทำเจตนาให้บริสุทธิ์; มิฉะนั้นมันจะไม่ได้ ไม่ได้ไปตั้งแต่จุดตั้งต้นเลย, คือว่าเต็มไปด้วยความผิดพลาด ความวินาศ ตั้งแต่จุดตั้งต้น ก็ไม่เจริญ ออกงามก้าวหน้าในพรหมจรรย์.

วิปัสสนาเพื่อเราก็ได้, เพื่อเราพันทุกข์ก็ได้ ถ้าสูงไปจากนั้น ก็วิปัสสนาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์; นั้นมันชั้นอาจารย์ ช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์. ถ้าเป็น—วิปัสสโกของตัวเอง ก็ช่วยตัวเองให้พ้นทุกข์ ก็วิปัสสนาเหมือนกัน, เรียกว่าวิปัสสนาเหมือนกัน. ครั้นเมื่อทำได้แล้ว ก็ช่วยเพื่อนมนุษย์กันให้พ้นทุกข์. นี่เป็นชั้นอาจารย์ ชั้นวิปัสสนาจารย์ เรากำลังอยู่ในชั้นไหน ชั้นไหน ก็ทำให้มันถูกเรื่อง.

ให้บุตรรวมๆกันทั้งเดร ทั้งพระ บวชใหม่ บวชเก่า น้พุดยาก เรื่องนี้ ไปแยกเอาเอง. นี้ผมเรียกว่าถวายเป็นความรู้รวมๆกันไป ความรู้ชนิดที่ว่ามันเป็นเค้าโครงรวมๆกันไป มันไม่ใช่รายละเอียดในส่วนไหน เพราะเวลาเมื่อทำนี้ ก็เรียกว่า ถือเอาเค้าโครงให้มันถูกต้อง, ถือเอาเจตนารมณ์

จุดหมายอะไรให้ถูกต้อง ให้มันถูกต้องเถอะ. ถ้าว่าให้หัวใจ
ของเรื่องถูกต้องแล้วก็ ทั้งหมดมันจะถูกต้อง. ฉะนั้นเรา
จึงพูดกันในส่วนที่เป็นความหมาย ในชั้นที่เรียกว่าเป็นหัวใจ
ของเรื่อง ของคำว่าศีล กัถิ สมาน กัถิ ปัญญา กัถิ วิปัสสนา
กัถิ มีใจความสำคัญของเรื่อง. เราจับหัวใจของเรื่องนี้ให้
ได้ แล้วเราก็มีความบริสุทธิ์ จงรักภักดีต่อธรรมะไม่คด
โกง คือไม่อาศัยการปฏิบัติขึ้นเพื่อแสวงหาลาภ หาสักการะ
หาชื่อเสียง.

พรหมจรรย์นี้มิใช่เพื่อลาภสักการะเสียงสรรเสริญ
—*ลาภสกุการสีโรโก ลาภสกุการ — ลาภสักการะ, สีโรโก*
—*เสียงสรรเสริญ.* อย่าทำเพื่อไ้ลาภสักการะ—และเสียง
สรรเสริญ มันจะฆ่าคนนั้นตาย; เช่นเดียวกับพวกที่ทรยศ
ต่อปริยัติและปริยัติมันกลายเป็นงูพิษกัดคนนั้นตาย,
ปริยัติที่ไม่ซื่อตรง ไซ้เป็นเครื่องหลอกหลวงมันก็กลายเป็น
ปริยติงูพิษกัดคนนั้นตาย. อย่างนี้ก็มี พระพุทธเจ้าก็ตรัส
ไว้. ที่นี้ปฏิบัติขึ้นถ้ามันหลอกหลวงคน ปฏิบัติเพื่อลาภ
สักการะเสียงสรรเสริญแล้ว จะเป็นงูพิษกัดตายตั้งแต่ที่แรก
ไ้เหมือนกัน, ไม่มีหวัง.

ฉะนั้น เพื่อให้มีหวัง ให้มีความสำเร็จ ก็ขอให้
 บริสุทธิ์ถูกต้องซื่อตรงไปตั้งแต่จุดตั้งต้นเลย, ตั้งแต่จุดตั้งต้น
 เลย; แล้วความซื่อตรง ความสุจริต ความจริงมันจะยึด
 หน่วงตัวมันเองไม่ให้ล้มละลาย ให้มันเป็นไปได้. ฉะนั้น
 การที่อุทิศต่อธรรมะบริสุทธิ์สำคัญมาก, จำรวมเรียกว่า
 ต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ได้. ที่จริงพูดคำ
 เดียวก็ได้ว่า ต่อธรรมะนั้นเอง, ต่อธรรมะที่เราปฏิบัติมันนั่นเอง
 นี้ก็เรียกว่าพอ. ประพฤติธรรมะให้สุจริต *ธมฺมํ สุจริตํ*
จเร —*ประพฤติธรรมะให้สุจริต*; บางทีประพฤติธรรมะ
 คดโกง มันก็ไม่สำเร็จ.

เอาละเป็นอันว่า โกรงเรื่องหัวใจของเรื่อง มันมี
 อยู่อย่างนี้ แล้วผมก็คิดที่ที่สุดที่จะพูดอะไรให้เป็นประโยชน์.
 ในวันนั้นก็พูดได้อย่างนี้หรือเพียงเท่านั้นในวันแรกนี้ แต่ว่า
 หลักเกณฑ์อันนี้ใช้ได้ตลอดชีวิตเลย.

ที่เหลือนอกจากนี้ก็ถือว่า สิ่งแวดล้อม, บ้างจ้ย
 แวดล้อมอะไรต่างๆ; เช่นคุณเทียบเคียงคุณเถอะว่า อยู่ที่นี้
 กับที่กรุงเทพฯ มันต่างกันอย่างไร. อยู่ที่นี้ธรรมชาติ

ช่วยได้มาก, ธรรมชาติแวดล้อมได้มาก; ที่อยู่ที่กรุงเทพฯ นั้นธรรมชาติมันจะเป็นศัตรูร้ายเข้าไป มันจะไม่ช่วยแวดล้อม มันจะช่วยทำลาย. พยายามหาสิ่งแวดล้อมให้ดี หรือว่าจัดการปรับปรุงให้มันเข้ากับสิ่งแวดล้อมอย่าให้มันเป็นโทษ, แต่ให้เป็นเครื่องสนับสนุน. ฉะนั้นการอยู่ในกรุงเทพฯ มันก็ยากกว่า ลำบากกว่าการอยู่ในป่า. เราจะเห็นได้ว่า พระศาสนาทุก ๆ ศาสนา ล้วนแต่ตรัสรู้ในป่าทั้งนั้น, ทุกศาสนา เพราะมันง่ายกว่าในเมือง.

อยู่ให้ต่ำ ด้วยการเป็นอยู่ที่มันต่ำ ทางกายทาง วัตถุให้ต่ำ, แล้วทางจิตมันสูงเองแหละ. ถ้าอยู่ทางกายอยู่ที่กินดี สนุกสนานหอมหวานชวนอร่อย แล้วจิตมันต่ำเองแหละ, จิตมันทรมานเองไม่ต้องสงสัย, ถ้าอยากจะให้จิตสูง ก็เป็นอยู่ทางกายให้มันต่ำ.

อย่างที่เราจะเห็นได้ว่า มันจะโดยบังเอิญ หรือโดยอะไรก็ช่างมันเถอะ แต่มันแสดงให้เห็นไปแล้วว่า พระพุทธเจ้าผู้ประสูติกลางคืน, พระพุทธเจ้าตรัสรู้กลางคืน พระพุทธเจ้าสอนกลางคืน อยู่กลางคืน, พระพุทธเจ้านิพพานกลางคืน, เอนั้นแหละเป็นหลัก เป็นทิวฐานุกติ, เขาเรียกว่า ทิวฐาน-

นุคติ หรืออุทาหรณ์. เอานั่นแหละเป็นหลัก, แล้วเราก็จะทำ ๆ เหมือนพระพุทธเจ้า ประสูติกลางดิน ตรัสรู้กลางดิน สอนกลางดิน ตายกลางดิน.

อย่าไปหวังนั่นนี่ ให้มันกลายเป็นเรื่องของฆราวาสไปเสีย ไม่ใช่ของบรรพชิต ของบรรพชิตต้องอยู่กับทำ ๆ ไม่แปลก. อย่าเห็นว่าความต่ำมันแปลกหรือว่ามันน่ารังเกียจ ความต่ำ ๆ นั้นแหละกลายเป็นมีประโยชน์ มันจะไม่สร้างฐานของกิเลส, เป็นอยู่ต่ำ ๆ มันไม่สร้างฐานของกิเลส. ถ้าจะอยู่ที่กินดีแล้วมันก็สร้างฐานของกิเลส. คำว่าอยู่ดีกินดี มันใช้กันไม่ได้ คอกกับพวกเรา. พวกเราที่เป็นพระ เป็นบรรพชิต กินอยู่แต่พอดี, กินอยู่เท่าที่พอดีนั่นแหละ ใช้กันได้กับพวกบรรพชิต. กินดีอยู่ดีแล้วมันบ้าเลยแหละ มันทำลายหมด; กินอยู่เท่าที่พอดี, กินอยู่แต่พอดี ก็ทำไว้เท่าไรไต่ก็เป็นการดี นี่มันจะรอดไปได้. *ยังรอดดีแล้วยังหมดเร็ว ยังรอดดีแล้วยังฉิบหายเร็ว ยังวินาศเร็ว.* อย่ามีเรื่องรอดดีเป็นอันขาด ไม่เท่าไรมันหมดดีแล้วมันก็วินาศ.

นี้ก็พูดกันชั่วโมงครึ่ง พอสมควรแก่เวลา เอาไป
ใคร่ครวญดูทุกข้อๆ โดยเฉพาะประเด็นที่มันแปลก หรือ
มันฝืนความรู้สึก, ประเด็นที่มันขัดกับความรู้สึกของเรา
นั้นแหละ, ต้องเอาไปศึกษาใคร่ครวญ ให้มันหมดข้อขัดแย้ง
ให้มันเรียบร้อยราบรื่นตลอดไป.

ในที่สุดนี้ผมขอแสดงความหวังว่า ให้ทุกองค์กล้า
หาญ ทุกองค์กล้าหาญไม่อ่อนแอ ไม่ซ้ซลาด ไม่ต้องอ้าง
คุณไหนมาช่วย ไม่ต้องอ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไหนมาช่วย. ให้
ทุกองค์เข้มแข็งกล้าหาญ มันก็สำเร็จแหละ; เพื่อพระ-
พุทธเจ้า เพื่อบูชาพระคุณของพระพุทธเจ้าด้วย, เพื่อความ
หลุดพ้นของเราด้วย, เพื่อเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายที่จะได้รับ
ประโยชน์ด้วย, ถ้าตั้งใจกันอย่างนี้แล้วก็สำเร็จ ไม่ต้องให้
ใครให้พรดอก ความดีที่ท่านั้นเป็นพร แล้วมันก็
พาไปได้เอง. เพราะฉะนั้น จึงหวังว่าทุกองค์จะมีความ
เจริญงอกงามก้าวหน้าในทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระ
บรมศาสดา อยู่ทุกทิพาราตริกกาล เทอญ.

อบรมพระวิปัสสนาจารย์
จากสำนักวิปัสสนาบุญศรีมุนีกรรม
ครั้งที่ ๒, ๓๑ มกราคม ๒๕๒๖
ณ ลานหินโค้ง โมกขพลาราม

ใจความสำคัญของ “วิปัสสนา.”

การที่เราใช้เวลาพูดกันอีกครั้งหนึ่งนี้ ผมคิดว่า จะพูดต่อเนื่องจากที่พูดแล้วเมื่อวาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคำว่า การดูและเห็น ซึ่งเป็นความหมายของคำว่า วิปัสสนา ทั้งดูและเห็น. เกรงว่าจะไม่เป็นที่เข้าใจกันเพียงพอ เพราะไม่เคยพูดกันอย่างนั้น พูดแต่เรื่องคิดบ้าง พิจารณาบ้าง นั้นมันก็เรื่องหนึ่ง ถูกไม่ใช่ผิด. แต่ว่าคำว่า วิปัสสนา นี้ ใจความสำคัญว่าดูให้เห็น ; เมื่อเห็นจึงเป็นวิปัสสนา. ฉะนั้นเราควรจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า ดู และ เห็น นั้นกันให้มากพอ.

คำพูดมันคำเดียวกัน แต่มันคนละเรื่อง; ถ้าเป็นเรื่องทางกาย ทางวัตถุ มันก็ดูด้วยตา เหมือนกับที่ตามันดู ดูแล้วมันก็เห็น, แต่ถ้าเป็นเรื่องทางนามธรรม คือทางจิตทางวิญญาณ มันก็จะดูด้วยตา^{นี้}ไม่ได้, แล้วจะดูกันด้วยตาไหน นั่นแหละจะต้องเข้าใจ แล้วเราก็มักจะพูดด้วยคำอื่น ไม่ได้พูดด้วยคำว่า ดู ก็เลยจึงมีคตินัยอยู่ที่ว่าจะดูกันอย่างไร.

หลักการดูและเห็นทางจิต.

ชั้นมันต้องเปรียบเทียบกันตั้งแต่ขั้นต่ำสุดแหละ คือขั้นที่ว่าคุณช่วยสาธารณทาน^{นี้}; เช่นว่าจกไว้ในกระตาส แล้วเราก็บูด้วยตา แล้วก็เห็น. ^{นี้}มันก็เห็นตัวหนังสือที่เขียนว่า *สังฆารทังปวงไม่เที่ยง* *สังฆารทังปวงเป็นทุกข์* ก็ดูตัวหนังสือในกระตาสแล้วก็เห็นนะ, แต่มันก็เห็นอย่างที่เราเห็นตัวหนังสือในกระตาส มันไม่เห็นธรรมะ, ไม่เห็นธรรมะ เพราะมันไม่ได้ดูด้วยธรรมจักขุ^{นี้}. มันดูด้วยตา^{นี้}ๆ ต่อเมื่อคุณช่วยธรรมจักขุ^{นี้}จึงจะเห็น เห็นธรรมซึ่งคุณช่วยตา^{นี้}ไม่เห็น. ฉะนั้นการที่ดูตัวหนังสือในกระตาสแล้วก็เห็น ก็เห็นเพียงแค่ว่าตัวหนังสือในกระตาส ^{นี้}เห็น.

ที่นี้ ธรรมจักขุที่จะเห็นธรรมนั้น มันต้องคอยช่วยอะไร? ลองสังเกตของตัวเองดู ในบาลีก็มีคำว่า *ธมฺมจักขุ* ธรรมจักขุ — *จักขุสำหรับเห็นธรรม ก็คือปัญญา* หรือเจตสิกธรรม ที่เป็นกลุ่มของปัญญานั้นแหละ. แล้วเราก็พูดกันแล้วเมื่อคืน ว่า ปัญญา มันต้องอาศัยการดูด้วยจิตที่เป็นสมาธิ, จิตเป็นสมาธิแล้วก็โน้มไปเพื่อจะเห็น คือดู ฉะนั้นจึงต้องมีปัญญาอยู่ในเวลานั้น ฉะนั้นเราจะต้องทำปัญญาจักขุกันอยู่เป็นประจำ.

เมื่อเราเจริญสมาธิกรรมฐานอยู่ตามปรกตินี้ ก็ให้เป็นการอบรมปัญญาจักขุอยู่เป็นประจำ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ ดูอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ให้เห็นอยู่ด้วยปัญญาจักขุ ไม่ใช่ปากว่า ไม่ใช่ปากปริกรรม; แต่ให้รู้สึกเห็น, เห็นอย่างรู้สึก, รู้สึกอย่างเห็น หรือว่า ย้ำ ซ้อม การเห็นนั้นอยู่.

เดี๋ยวนี้เราจะดูสิ่งที่มันยังไม่เกิด หรือจะเกิดหรือกำลังเกิด หรือเกิดแล้ว มันก็มีเรื่องหลายขั้นตอน ฉะนั้นจะดูกันอย่างไร? หรือว่าทำระบบเรื่องเค้าโครงที่ให้ดูแล้วก็ดู นับตั้งแต่ว่าดูด้วยตา แล้วก็ดูด้วยปัญญา แล้วก็รักษาการดูนั้นไว้ด้วยปัญญา.

ยกตัวอย่างด้วยเรื่องที่เราทำกันอยู่เป็นประจำ
คือว่าเงินจกรมน^๕ ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ. ถ้า
ดูที่เท้าด้วยตา มันก็คือดูเห็นยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ,
ดูด้วยตา ดูที่เท้า.

ที่จริงมันไม่ใช่อย่างนั้น, มันไม่ใช่ว่า ยกหนอ
ย่างหนอ เขียบหนอ; มันต้องศึกษามาด้วยปัญญา ก่อน
แล้วจนเห็นว่า มันมีแต่การยก หรือย่าง หรือเขียบ เท้า
นั้นหนอ, ไม่มีบุคคล ผู้ยก ผู้ย่าง ผู้เขียบเลย. ฉะนั้นการ
ที่พูดว่า ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ นั้นมันเป็นคำที่ย่อ
มาก. พวกที่เข้ามาใหม่ไม่รู้เรื่อง อาจจะเข้าใจผิดก็ได้;
กลายเป็นว่า ยกหนอ ยกอยู่หนอ ยกเท้าเห็นอยู่หนอ อย่างนี้
มันไม่ถูกต้อง; เพราะว่าเรื่องของธรรมะชั้นปัญญา^๕ นั้น
มันไม่ใช่ว่ายกเท้าขึ้นมา แล้วยื่นออกไป แล้วเขียบลง.
ถ้าอย่างนั้นมันเป็นเรื่องสติ หรือสมาธิ ยังไม่ใช่การดูการ
เห็น; มันต้องศึกษาจนรู้ว่า ไม่มีสัตว์บุคคล ตัวตน
เรา เขา จึงมีแต่เพียงการยกเท้าขึ้นมา แล้วเสือกเท้าไป
แล้วเอาเท้าลง.

ยกหนอ หมายความว่า มันสักว่ามีการยกเท้า มี
 เท้าที่ยกขึ้นแล้วหนอ. แต่ไม่มีบุคคลที่เป็นผู้ยกหรือเป็นเจ้าของ
 ของเท้า. ถ้าเราว่ายกหนอ แล้วก็ขอให้เข้าใจว่า มันเป็นสัก
 ว่าเท้าที่ยกขึ้นมาเท่านั้นหนอ, ไม่มีบุคคลที่เป็นเจ้าของเท้า
 หรือเป็นผู้ยกหนอ. ถ้าพูดให้เต็มทีมันต้องว่า สักว่าการยก
 เท้าขึ้นมาเท่านั้นหนอ, ไม่มีบุคคลผู้ยกเท้า หรือเป็น
 เจ้าของเท้าเลย นั่นมันยียาวอย่างนั้น. นี้เขาให้บทปริกรรม
 สั้นมากกว่า ยกหนอ เท่านั้น ๒ พยางค์ แต่ใจความของมัน
 อยู่ที่ว่า มันสักว่าการยกเท้าเท่านั้นหนอ ไม่มีบุคคลผู้ยกเท้า
 หรือเจ้าของเท้า.

ถ้าทำได้ลึกลงอย่างนั้น มันก็เป็นการเห็นอยู่
 เห็นธรรมะอยู่. เมื่อยกย่างเหยียบ นั่นแหละ, สัก
 ว่าการยกเท้าเท่านั้นหนอ, สักว่าการย่างเท้าไปเท่านั้นหนอ
 สักว่าการเหยียบเท้าลงเท่านั้นหนอ. นี่มันลึกมาก มันเป็น
 หัวใจของธรรมะทั้งหมด ก็คือว่า ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล.
 ถ้าทำถึงที่สุดเป็นวิปัสสนา มีความหมายอย่างนี้.

ถ้าทำในชั้นริเริ่มต้นๆ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบ
 หนอ เป็นขั้นสติ : ว่าสติอยู่ที่เท้าที่ยกขึ้นมา ที่เท้าที่เสือกไป

ที่เท่าที่หย่อนลง ก็เป็นสติเท่านั้น ; ยังไม่ใช่ปัญญา, ยังไม่ใช่
 การเห็น, เป็นการควบคุมด้วยสติ ; หรือว่าการที่สติมันผูกพัน
 ติดอยู่กับเท่าที่ทุกอย่าง เหยียบนี้ อย่างนั้นมันเป็นสมาธิ, ยังไม่ใช่
 ดวงตาเห็นธรรม, ยังไม่ใช่เห็นในชั้นวิปัสสนา มันก็ดีกว่า
 ที่เห็นด้วยตาหน่อย. ตาเห็นว่าเท่ายกแล้ว เท่า่างแล้ว เท่า
 เหยียบแล้ว นี่เห็นด้วยตา นี่ต่ำสุด. แล้วมีสติกำหนดว่า
 เอ้า, ยกแล้ว เหยียบแล้ว ่างแล้ว นี่ก็เป็นสติ, นี่การที่
 จิตคอยผูกพันอยู่กับสิ่งนั้น นี่ก็เป็นสมาธิ.

ดู-เห็น ต้องเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ถ้าชั้นวิปัสสนามันก็ต้องเห็น, เป็นเรื่องของ
 การเห็นธรรมในส่วนลึก ที่ว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.
 จะดูการยก ่าง เหยียบ นี่เป็นอนิจจังก็ได้, หรือจะดูว่า
 เป็นทุกขัง เพราะต้องบริหารก็ได้. แต่ที่แท้จริงต้องการ
 ให้เห็นอนัตตา หรือสูญญตา ว่าไม่มีบุคคล, ไม่มีสัตว์
 บุคคลตัวตนอะไรที่ไหน ซึ่งเป็นผู้ยก ผู้่าง ผู้เหยียบ นั้นมัน
 ถึงหัวใจของธรรมะ ก็คือตัวธรรมะแท้. เห็นด้วยปัญญา

ว่าไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน ที่ยก ย่าง เหยียบ นั้นแหละ เรียกว่า วิบัสสนา. ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ เป็น วิบัสสนาได้อย่างนี้, ไม่เพียงแต่ว่าเป็นสติ หรือว่าเป็นสมาธิ, และไม่ได้หมายความว่าเห็นด้วยตา ที่ตาเราเห็นเท้าของเรายก ย่าง เหยียบ. ฉะนั้นคำว่า ดู และ เห็น เป็น วิบัสสนา ต้องขนาดนี้.

ฉะนั้นขอให้ทำให้ถึงขนาดวิบัสสนาคือว่า ดู และ เห็น นี้ไม่ใช่เห็นด้วยตา, เห็นด้วยจิตใจว่า มันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, หรือจะเอาแต่อนัตตาก็พอ. ความจริง การดับกิเลสตัณหา นั้นก็ดับด้วยอนัตตา, เพียงอนิจจังยังไม่ดับ ต้องให้เห็นทุกข์, เห็นทุกข์ยังไม่ดับ ต้องเห็นอนัตตา มันจึงจะเกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด บรรลุมรรคผลได้. เหมือนกับ *บาลีนัตตลักขณสูตร* ต้องเห็นอนัตตาอย่างนั้นแหละ จึงจะเบื่อหน่ายคลายกำหนดไปตามลำดับ.

ที่นี้ เราจะมาทำกันเดี๋ยวนี้ การเห็นอนัตตาไม่มากพอ ไม่ชัดพอ. ฉะนั้นหาโอกาสทำคราวอื่น ที่อื่น เมื่อนั่งอยู่ หรือเมื่อทำที่อื่น, ให้เห็นว่าสังขารทั้งปวงเป็น

อนัตตา, สิ่งปรุงแต่งทั้งหลายเป็นอนัตตา ให้เป็นความ
หมายทั่วไปแก่สังขารทั้งปวง.

ดูให้เห็นอนัตตาทุกอิริยาบถ.

ที่นี้เถยวานเราจะเอามาดู เอาบัญญัติจักขุ ธรรม-
จักขุ นี้มาค้อยู่ตลอดเวลาทุกอิริยาบถ; เมื่ออิริยาบถยืน
ก็ยืนหนอ สักว่าการยืนเท่านั้นหนอ ไม่มีตัวผู้ยืนไม่มีตัว
เจ้าของผู้ยืน; เมื่อเดินนี้ แยกเป็น ยก ย่างเหยียบนี้ ก็
มันสักว่า ยก ย่าง เหยียบ ไปตามเหตุปัจจัยของมันเท่านั้น
หนอ, ไม่มีส่วนไหนที่จะเป็นบุคคล ตัวตน อันแท้จริง.

นี่ถ้าว่าทำสำเร็จ มันก็เป็นวิปัสสนา; ก็คือ
แล้วเห็นว่า ไม่มีตัวตนบุคคลอะไร ทุกๆ ระยะเวลาที่ยก
ย่าง เหยียบๆ, ยกย่างเหยียบ นั้นแหละคือการเพ่งดู. เมื่อ
ทำถูกวิธีของการเพ่งดู มันก็เห็น, มันก็เห็นว่า สักว่าอาการ
อย่างนั้นเท่านั้นหนอ. ที่นี้มันก็เห็นติดต่อกันๆ คือเห็น
มาก หรือเห็นพอ มันเหมือนกับย่ำๆย่ำๆย่ำลงไป เหมือน
กับย่ำอะไร, ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ ก็คือย่ำทุกๆ
ครั้งที่มันยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ ว่ามันเป็นอนัตตา.

เพราะฉะนั้น ขอให้เป็นการกระทำที่เลื่อนขึ้นไปจน ถึงวิปัสสนา คือ ดูแล้วเห็น, อย่าเพียงว่า ยกหนอ อย่างหนอ เขียบหนอ แล้วก็ทำทำทำทางไปตามนั้น มัน ก็เหมือนกับอะไรก็ไม่รู้ มันไม่ใช่วิปัสสนา มันเหมือนกับ ว่าละครก็ได้.

ฉะนั้นขอให้ทำให้เป็นวิปัสสนาที่ผมพูดนี้. แม้ ที่สุดแต่ว่า เคนจกรม ยกหนอ อย่างหนอ เขียบหนอ นี้ ขอให้ทำให้เป็นวิปัสสนาอยู่ในนั้นแหละ; ไม่ทำเพียงว่า ดูด้วยตาเห็น เห็นเท่านั้นยก อย่าง เขียบ, แล้ว ไม่ทำเพียง ว่าเป็นสติรู้ สติกำหนด ว่ายก อย่าง เขียบ, หรือไม่เป็น เพียงสมาธิว่าจิตมันจกอยู่เท่านั้น. ขอให้มันเป็นปัญญา ชั้นวิปัสสนา เห็นแจ้งว่า โอ นี่มันเป็นสักว่าอาการยกอย่าง เขียบ ไม่มีสักตัว บุคคล ตัวตน ผู้ยก อย่าง เขียบ, และทำ ซ้ำๆ อยู่อย่างนี้ ความเห็นอนัตตามันก็ชัดเจนขึ้นๆ ชัด เจนขึ้น จนกว่าจะเพียงพอ.

ฉะนั้น ผู้ที่บวกรวมว่า ยกหนอ ขอให้รู้ความหมาย ในชั้นวิปัสสนา ว่ามัน สักว่ามีการยก ทำขึ้นมาเท่านั้นหนอ ยาวหน่อย, สักว่าทำยก ขึ้นมาเท่านั้นหนอ; ไม่มีใคร

ไม่มีบุคคล ไม่มีใครที่เป็นผู้ยก หรือเจ้าของการยก. เมื่อ
 ย่างก็เหมือนกัน ก็สักว่าอาการที่เท้ามันย่างไปเท่านั้นหนอ,
 ไม่มีบุคคลผู้ย่าง, เขยิบลงไปก็สักว่าอาการที่เท้าเหยียบลงไป
 ไปด้วยเหตุบังจัญอะไรก็ตาม, สักว่าเท้ามันเหยียบลงไปเท่านั้น
 หนอ ไม่ใช่ผู้เหยียบ ไม่ใช่มีบุคคลตัวตนอะไรมันเหยียบ.

เพราะฉะนั้นทุก ๆ หนอ อาจจะทำให้เป็นวิบัติสสนา
 ได้. อย่างว่ามาถึงขั้นฉันอาหาร หยิบหนอ ยกหนอ ใส่
 ปากหนอเคี้ยวหนอกลิ้นหนอ. นี้ก็เหมือนกันอีกแหละ สักว่า
 มือมันหยิบอาหารมา ด้วยเหตุบังจัญนามรูปอะไรก็ตาม, ไม่มีมือ,
 ไม่มีมือหยิบอาหาร ไม่มีมือผู้กินอาหาร ผู้กลืนอาหาร.
 นี้จึงจะเห็นว่า ไม่มีมือ ไม่มีตน; นั่นคือมีวิบัติสสนาอยู่
 ทุกอิริยาบถในการกินอาหาร. เราจะแบ่งเป็นที่ตอนก็ตาม
 มันพูดสั้น ๆ ว่า หนอ; แต่มัน ต้องเติมคำว่า สักว่า.....
 เท่านั้นหนอ; สักว่ามือหยิบอาหารเท่านั้นหนอ, สักว่า
 ใส่ปากเท่านั้นหนอ, สักว่าฟันเคี้ยวเท่านั้นหนอ.

นี้เรามากจะพูดสั้นกันเกินไป ว่าหยิบหนอ กินหนอ
 เคี้ยวหนอ มันเข้าใจผิดก็ได้, หรือไม่เป็นวิบัติสสนาก็ได้,
 มันจะกลายเป็นตรงกันข้ามเสียก็ได้, มีตัวผู้กินหนอไป

เสียก็ได้ ถ้าพูดหยาบ ๆ ลวก ๆ ว่ากินหน่อ มันอาจจะกลายเป็นว่า มีตัวกู่ผู้กินหน่อไปเสีย; มันก็ผิดหมดแหละ ถ้าอย่างนี้. ฉะนั้นสักว่ามันมีอาการอย่างนั้นเท่านั้นหน่อ, ไม่มีตัวใครผู้ทำอาการอย่างนั้นหน่อ.

ที่ส่วนที่มันละเอียดออกไปอีก ถ้าเพิกเฉยว่าอาหารค่าน้ำมันอร่อย, มันจะรู้สึกอร่อย อร่อยหน่อ แล้วก็ความหมายแบ่งไปได้ ๒ ทิศทาง อร่อยหน่อ คือกู่อร่อยหน่อ ที่หน่อ อร่อยหน่อ. ถ้าถูกต้องเป็นวิปัสสนา มันจะรู้สึก ว่า โอ, นี่มัน ความรู้สึกที่เกิดขึ้นแก่ระบบประสาท ชนิดที่เขาสมมติเรียกกันว่าอร่อยเท่านั้นหน่อ, ไม่มีตัวตนแห่งความอร่อย, ไม่มีตัวตนแห่งบุคคลผู้อร่อยเลย.

ถ้าเพิกเฉยว่าค่าน้ำมัน ไม่อร่อย ค่าน้ำมันเลวมาก มันไม่อร่อย; จะพูดสั้น ๆ ว่าไม่อร่อยหน่อ เคี้ยวก็เกิดโทสะ มีตัวตนผู้ไม่อร่อย แล้วเกิดโทสะ. มัน ต้องเป็นว่า มัน เป็นความรู้สึกที่เกิดแก่ระบบประสาทที่ตื่น โดยเฉพาะ; อย่างที่เขาสมมติเรียกกันว่า ไม่อร่อยเท่านั้นหน่อ. มัน เป็นสักว่าความไม่อร่อยเท่านั้นหน่อ. กูเฮาสี, ไม่มีกู่ผู้ไม่อร่อยแล้วไกรธ. ปัญญาฉันรู้ว่า โอ นี่มันสักว่าความรู้สึก

แก่ระบบประสาทอย่างที่เขารายกๆ กันว่า ไม่อรรอย เท่านั้น
 หนอ; นั้นแหละคือบัพญาจักษุเห็นอยู่ เป็นวิปัสสนาอยู่
 เมื่อรู้สึกว่าเป็นอรรอย.

เมื่อรู้สึกว่าเป็นอรรอยก็เหมือนกันแหละ มันสักว่า
 ความรู้สึกตามธรรมชาติ, รู้สึกเองตามธรรมชาติแก่
 ระบบประสาท ในลักษณะที่เขาสมมติเรียกกันว่า ไม่อรรอย
 หรืออรรอย เท่านั้นหนอ เรื่องมันก็พอ สำหรับที่จะเป็น
 วิปัสสนา เมื่อหิบบ เมื่อกิน เมื่อเคี้ยว เมื่อรู้สึกอรรอย
 หรือไม่อรรอย เป็นต้น

ฉะนั้น หนอ นั้นมันมีความหมายที่ค้นได้ ถ้าให้
 ชัดมันต้องว่าสักว่าอย่างนั้นเท่านั้นหนอ; ถ้าไม่อย่าง
 นั้นมันจะกลับตรงกันข้าม คือมันจะเน้นลงไปอีกว่า อรรอย
 หนอ ไม่อรรอยหนอ มันกลายเป็นมีตัวกู้อรรอย หรือ
 ผู้ไม่อรรอย. ทุกเรื่องแหละ แล้วแต่เราจะไปหนอกับ
 อะไร, กับอิริยาบถไหน, เดิน ยืน นั่ง นอน นอนหนอนนะ
 สักว่ามีอิริยาบถนอนเกิดอยู่แล้วเท่านั้นหนอ; ไม่ใช่กูนอน
 ไม่ใช่กูเป็นผู้นอน, ไม่ใช่มีตัวตนแห่งการนอน.

จะเดินจะยืน จะนั่ง จะนอน จะกิน จะอาบ จะ
 ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ทุกอย่างแหละ ถ้าจะใส่คำว่าหนอแล้ว
 ก็ ให้ความหมายอันนี้เขาต้องการจะบอกให้รู้ว่า มันเป็น
 สักว่าเท่านั้น หรือเช่นนั้น เท่านั้นหนอ. ถ้าอย่างนั้นมัน
 เป็นวิปัสสนาอยู่ในอิริยาบถนั้น ๆ ถึงกับว่ามันอาจจะบรรลุ
 มรรคผลเป็นพระอรหันต์ ในอิริยาบถนั้น ๆ อยู่ก็ได้; เพราะ
 ว่าเป็นวิปัสสนา การดูและเห็น มันมีอยู่ที่ไหน เมื่อไร ใน
 อิริยาบถไหน มันก็เกิดการบรรลุมรรคผลขึ้นได้ในอิริยาบถ
 นั้นที่นั้น และเมื่อนั้น. เพราะฉะนั้นเราทำให้ดี ๆ สิ ทำให้
 ถูก ๆ ให้ดี ๆ ให้มันเป็นวิปัสสนา คือดู และเห็น อยู่ด้วย
 ปัญญาจักขุ หรือด้วยธรรมจักขุ ก็จะสามารถบรรลุธรรม, บรรลุ
 ธรรมคือบรรลุมรรคผล.

นี่คือความหมายของคำว่า วิปัสสนา ที่เรียกว่า เห็น.
 ถ้าไม่เคยเรียนบาลีก็รู้ไว้เถอะว่า คำว่า ปัสสนะ มันแปลว่า
 เห็น. คำว่า ดู นั้นอีกคำหนึ่ง ไม่ได้รวมอยู่ในคำนั้น ;
 แต่ว่าการเห็นมันมาจากการดู, มันต้องมีการดู แล้วจึง
 มีการเห็น. ถ้า *ดูด้วยตา* นั้นเขาเรียกว่า *โถโลเกติ* อะไรก็
 ก็ตามเถอะ มันดูด้วยตา. แต่เดี๋ยวนี้มันไม่ใช่ดูด้วยตา แต่

กำหนดค้ายสติ ก็เรียกว่า สติเอาบัญญัติมาสำหรับดู; ถ้า บัญญัติไม่มา มันก็ไม่มีอะไรจะดู, ไม่มีอะไรเอามาบัญญัติมันก็ไม่มา. เพราะฉะนั้นเราเอาสติเป็นเครื่องขนส่ง ดึงเอา บัญญัติมา แล้ว บัญญัติมันก็ดู ในทุก ๆ อริยาบถที่เราประพฤติกระทำอยู่.

นี่สรุปความว่า ขอให้ทำชนิดที่มันเป็นวิปัสสนา ถึงขั้นที่มันเป็นวิปัสสนา เช่นว่า ยกหนอ ย่างหนอ เขยิบหนอ ก็ให้มันถึงขั้นที่มันเป็นวิปัสสนา คือรู้อยู่แก่ใจอย่างแจ่มชัด ว่า โอ มันสักว่าอริยาบถยก ย่าง เขยิบ เท่านั้นหนอ, ไม่มีตัวกุกูกูยก ย่าง เขยิบ เลย, สักว่าเป็นกิริยาอาการ ของการยก ย่าง เขยิบ เท่านั้นหนอ ก็ใช้ได้. นี้เรียกว่าวิปัสสนา คือการเห็น.

ดู-เห็น ธาตุ อายตนะ ชั้น ๘.

เอา, ที่นี้ก็มีเรื่องในปริยายอื่น ที่ว่าจะดูและเห็น โดยหลักพื้นฐานทั่วไปที่จะชักซ้อมไว้ตลอดเวลา ดูให้เห็น, ดูให้เห็น นั่นมันเป็นบัญญัติที่ดูและเห็น. เช่นจะดูให้เห็นว่า ธาตุทั้ง ๔ คิน น้ำ ลม ไฟ ก็อะไร, แล้วขึ้นมา

เป็นนามเป็นรูปอย่างไร, ชันมาเป็นอายตนะ ๖ อย่างไร, ชันมาเป็นเบญจขันธ์อย่างไร, นี้ต้องดูจนเห็นเหมือนกันแหละ ต้องดูแบบวิปัสสนาจึงจะเห็น.

ถ้าดูแบบธรรมคา ก็เปิดหนังสือตำราชันมา ก็ดูว่า โอ, อย่างนี้เรียกว่าขันธ์ ๕ อย่างนี้เรียกว่าอายตนะ ๖ อย่างนี้เรียกว่าธาตุ ๔ นั่นก็ดูตัวหนังสือก็เห็น; แต่มันไม่เห็นตัวธรรมะ. ฉะนั้นมันจะต้องทำอีกชั้นหนึ่ง คือด้วยหลักตาเสีย เปิดหนังสือเสียแล้วก็ดูว่ามันหมายความว่าอะไร มันมีตัวจริงอยู่ที่ไหน. แต่ว่าพูดได้โดยนะ พูดได้โดย ทั้งหมดทุกเรื่องมันอยู่ข้างในนี้ อยู่ข้างในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนึ่งทงนึ่งแหละ; ไปดูที่อื่นไม่มี แล้วก็ไม่ได้พบตัวจริง มัน ต้องดูเข้ามาในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนึ่ง.

ธาตุทั้ง ๔ คือดิน น้ำ ไฟ ลม ลมมันอยู่ในร่างกาย น้อย่างไร; นี้ข้อนี้มันละเอียดเกินไป อาจจะไม่ต้องดูก็ได้ นะ แต่ ถ้าดูก็ได้ มันเป็นธาตุ ๔ : ดิน น้ำ ไฟ ลม อยู่ในร่างกายอย่างไร. ตัวหนังสือมักจะเขียนไว้ไม่ค่อยถูกต้องเรื่องนักคอก. ธาตุดิน คือผม ขน เล็บ ฟัน หนัง. ธาตุน้ำ คือเลือด หนอง บัสสาวะ เหงื่อไคล น้ำเหลือง นี้

ธาตุน้ำ แล้วก็ธาตุลม ก็กลมที่มันพัดขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่
 ธาตุไฟ ก็ความร้อน อย่างนี้ก็ได้ ก็ดูตามตัวหนังสือ. แล้ว
 มันก็ดูไปที่ตัววัตถุ, เช่นว่าผม ขน เล็บ ฟัน หนัง มันตัว
 วัตถุ น้ำเลือด น้ำหนอง น้ำตา น้ำมูก เป็นตัววัตถุ ตัว
 ลมที่เรอเอ็กอากอยู่ก็เป็นวัตถุ, ที่ไฟความร้อนที่ร้อนอยู่ที่
 ร่างกายมันก็เป็นเรื่องของวัตถุ.

ถ้าหลับตาดู เขาเห็นลึกลงไปถึงที่เขาเรียกว่า
 คุณสมบัติ, คุณสมบัติ หรือคุณค่า หรือคุณสมบัติ. ธาตุ
 ดิน เขาว่ามีคุณสมบัติ หรือมีกฎเกณฑ์ของมัน คือมันจะ
 กินเนื้อที่. เนื้อ หนัง กระดูก เล็บ ฟัน อะไรก็ตาม มัน
 เป็นธาตุแข็ง, แล้วมันก็กินเนื้อที่. หมายความว่ามันมีสภาพ
 เป็นวัตถุ, มีส่วนประกอบขึ้นมาตั้งแต่ว่าเป็นปรมาณู เป็นอนุ
 เป็นกลุ่มเป็นอะไรขึ้นมา จนเรียกว่ากลุ่มมันแข็ง มันกิน
 เนื้อที่. คุณสมบัติที่มันกินเนื้อที่ มันต้องการเนื้อที่ คือธาตุ
 ดิน.

ถ้าอย่างนี้เราจะเห็นลึกลง เห็นลึกลงกว่าที่จะเห็นว่าเป็น
 ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง นั้นมันสมมติหรือบัญญัติไปเสียแล้ว
 ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง. ที่เราเห็นลึกลงละเอียดกว่านั้น

เห็นว่า โอ พวกมันมีกฎเกณฑ์มีคุณสมบัติของมัน ก็มันจะกินเนื้อที่เพราะมันแข็ง มันทำให้ต้องการเนื้อที่. ถ้าเห็นอาการหรือสภาวะ ที่มันกินเนื้อที่ มันจะอยู่ในขนาดไหนระดับไหนก็ตาม มันกินเนื้อที่ นั่นแหละคือธาตุดิน ก็เราเห็นธาตุดิน.

ที่ธาตุน้ำ ก็ว่าคุณสมบัติหรือลักษณะ ที่มันเกาะกันไว้, เกาะกันอยู่ ซึ่งมันละเอียดมาก. ธาตุน้ำมีคุณสมบัติ คือมันจะยึดกันไว้; คุณสมบัติอันนั้นต้องดูด้วยปัญญา จึงจะเห็นว่ามันยึดกันไว้ ถ้ามันไม่มีธาตุน้ำเป็นเครื่องยึดกันไว้แล้ว ส่วนที่มันเป็นของแข็งมันก็กระจาย เพราะฉะนั้นธาตุน้ำ เข้าไปยึดสิ่งเหล่านั้นให้ติดกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นเหมือนกับกลุ่มหนึ่ง ก้อนหนึ่ง. อย่างต้นไม้ที่มันเป็นใบเป็นต้นเป็นอะไรอยู่ได้ เพราะมันมีธาตุน้ำเป็นเครื่องยึด ยึดปริมาณ ยึดอนุเหล่านั้นไม่ให้จากกัน.

ดูที่ตัวน้ำนั่นเอง มันมีลักษณะที่มันจะรวมกันอยู่เรื่อย, น้ำที่มันจะมีลักษณะสำหรับจะรวมกันอยู่เรื่อย. ถ้าว่าไม่มีอะไรมาบีบอัดเอาไว้แล้ว มันจะรวมตัวกันอยู่เรื่อย ถ้ามีอะไรมาแทรกลงไป มันก็แยกตัวให้ เพราะมันสู้ไม่ได้;

แต่พอยกสิ่งนั้นขึ้นเสีย มันก็จะกลับรวมตัวกันอย่างเดิม. อาการที่มันเกาะกุมกันอย่างนี้เขาเรียกว่า ธาตุน้ำ, ไม่ใช่ น้ำ เลือด น้ำหนอง น้ำมูก น้ำตา น้ำลาย ไม่ใช่, ไม่ใช่, นั้น มันเป็นเรื่องสมมติของส่วนต่างๆ ที่มันมีลักษณะอย่างนั้น แล้วเป็นอยู่ในร่างกายลักษณะอย่างนั้น เรียกว่าเห็นหยาบ เกินไป ไม่ใช่เห็นด้วยปัญญา.

ถ้าจะพูดทางวัตถุของธาตุน้ำเกาะกุมกัน; เหมือนกับว่า เราผสมปูนกับทราย ถ้าเราไม่ใส่น้ำมันไม่มีทางจะเกาะกันเลย. ถ้าเราเอาทรายกับปูนมาผสมกัน, แล้วเราใส่น้ำลงไปด้วย แล้วมันเกาะกันแข็งเป็นคอนกรีต.

นี่เรียกว่า สิ่งที่ทำให้มันเกาะกุมกันเขานี้เรียกว่า ธาตุน้ำ ในร่างกายนี้มี ถ้าไม่มีอันนี้เสียแล้ว กระจายออกไปหมด กระจายออกเป็นปรมาณูหมด; ส่วนที่เป็นธาตุน้ำมันทำให้เกาะกุม—เกาะกุม—เกาะกุมกันอยู่เป็นสัดเป็นส่วน แล้วก็ทำหน้าที่ได้. ร่างกายเป็นร่างกายอยู่ได้ เพราะการเกาะกุม หรือเกาะยึดของธาตุน้ำ ก็ว่าประมวลธาตุดินให้มันยังเกาะกุมกันอยู่ได้ เป็นรูปร่าง เป็นคน เป็นส่วนแห่งร่างกาย หรือเรียกว่าเป็นร่างกาย.

ที่นี้ ธาตุไฟ ก็คือความเผาไหม้ เผาไหม้ให้เปลี่ยนไป, คุณสมบัติสำหรับจะเผาไหม้ให้มันไหม้ไป มันสูญไป แล้วมันมีอะไรเข้ามาแทน; เช่นไฟที่มันย่อยอาหาร ก็เรียกว่า ธาตุไฟย่อยอาหารมันเผาไหม้ มันให้เกิดสิ่งอื่นขึ้นมาแทน. จะเรียกว่า ความร้อน ก็ได้; แต่เนื้อแท้ความหมายของมันแท้ ๆ คือความเผาไหม้ เป็นอนุกรมวิขนาดต่าง ๆ กัน ล้วนแต่เผาไหม้ไปตามขนาดของมัน การที่ทำให้ปริมาณหนึ่งหายไป อันหนึ่งเกิดมาแทนนี้ เรียกว่ามันเผาไหม้.

ฉะนั้น ในร่างกายนี้มีการเผาไหม้อยู่เรื่อย แต่เรามองไม่เห็นเพราะเราไม่ได้เรียนไม่ได้ศึกษา เพราะเราไม่ได้ศึกษากันทางนี้ ว่ามันมีการเผาไหม้อยู่ตลอดเวลา คือเซลล์ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายนี้ มันมีการเปลี่ยนแปลงด้วยการที่มีการเผาไหม้ มีธาตุไฟเผาไหม้. จะเรียกว่า ธาตุไฟทำกายให้อุ่น ธาตุไฟทำให้อย่อยอาหาร, ธาตุไฟทำให้กระดูกกระวาย แล้วแต่ที่ตัวหนังสือเขียนไว้ แต่มันไปรวมอยู่ที่คำคำเดียวว่า คุณสมบัติที่เผาไหม้ ดูให้เห็น ส.

ที่นี้ ธาตุลม มีคุณสมบัติคือเคลื่อน, เคลื่อนไหว, มันต้องมีการเคลื่อนไหว. เพราะฉะนั้นอาการเคลื่อนไหว

นั้นเขาเรียกว่า ธาตุลม. มันต้องไปอยู่ในรูปที่เคลื่อนไหว
ได้, ก็กลายเป็นแก๊สอะไรขึ้นมา มันจึงเคลื่อนไหวไปได้,
ส่วนที่เป็นแก๊สมันก็ระเหย มันเคลื่อนไหว. ฉะนั้น ร่างกาย
ของเรามีการระเหย มีการเคลื่อนไหว อยู่ทุก ๆ เซลล์ทุก ๆ
อณูทุก ๆ ปริมาณ. คุณสมบัติที่ไหวที่เคลื่อนไหวไป นี้
สำคัญมากที่ทำให้เปลี่ยนแปลงได้ ให้เกิดความเปลี่ยนแปลง
ที่เรียกว่า เจริญได้ เสื่อมได้ อะไรได้.

ถ้าเห็นอย่างนี้ คุณเข้าไปที่ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่เป็น
ส่วนประกอบของร่างกายเห็นคุณสมบัติ ๔ อย่างนี้ ก็เรียกว่า
เห็นธาตุทั้ง ๔ ทำสมาธิที่ไหน ตรงไหน เมื่อไร ก็ดูธาตุ
ทั้ง ๔ ในลักษณะอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา ก็ได้เหมือนกัน.

ที่นี้ ธาตุ ๔ มันก็รวมกันเข้าเป็นเนื้อหนังมังสา
หรือเป็นระบบประสาท หรือเป็นอะไรที่จะมาเป็นระบบตา
ระบบหู ระบบจมูก ระบบลิ้น ระบบกาย ระบบใจ นี้ก็
เป็นระบบ ๆ ไป นี่มัน เป็นอายตนะ.

ที่มันเป็นร่างกาย มันก็เป็นส่วนร่างกาย เช่นเนื้อ
ลูกตา หรือเส้นประสาทที่อยู่ในตา มันมีลูกตา มีประสาทตา
มันก็เป็นโอกาสให้เกิดวิญญานธาตุ ที่จะทำหน้าที่ขึ้นทางตา
นี่ก็เป็นธาตุอีกธาตุหนึ่ง คือธาตุวิญญาน.

แล้วก็เห็นว่า ทั้งหมดนี้ ทั้งดิน น้ำ ลม ไฟ และ
 วิญญาณนั้น ต้องมีที่ว่างให้มันอยู่; ถ้าไม่มีที่ว่างมันจะ
 เกิดขึ้นมาได้อย่างไร. เพราะฉะนั้นความว่างนี้ก็เป็นที่ว่างสำหรับให้ธาตุ
 อากาศ เรียกว่า อากาศธาตุ เป็นที่ว่างสำหรับให้ธาตุดิน
 น้ำ ลม ไฟ ธาตุวิญญาณ อะไรจับกลุ่มกันทำงานทำหน้าที่
 ได้, จนกระทั่งมีระบบตา ระบบหู ระบบจมูก ระบบอะไร
 ต่าง ๆ ทุก ๆ ระบบนี้ เรียกว่าเราเห็นอายตนะ; เมื่อเห็น
 ธาตุแล้วจึงเห็นอายตนะ.

ธาตุ บัณฑิต อายตนะ สัมพันธ์กัน จนเกิดเวทนา - ภพชาติ.

ที่นี้ ก็เห็นต่อไป ถึงกับว่า เมื่อมันทำงาน
 สัมพันธ์กัน เมื่อตาทำหน้าที่ตาก็เรียกว่า รูปธรรมคือ
 ตาเกิดขึ้น แล้วก็มีการติดต่อกับรูปธรรมข้างนอก คือรูป
 แล้วก็เกิดวิญญาณทางตา. นี้เรียกว่า ผัสสะ มีผัสสะแล้ว
 มีเวทนา; ถ้ามีเวทนาจึงต้องมีตัณหา มีอุปาทาน มีภพ
 มีชาติ.

เมื่อ ตา หู เป็นตัน มันทำงาน ก็เรียกว่า รูป-
 ันธ์เกิดแล้ว. พอสัมผัสแล้วเกิดเวทนา; ก็เวทนา-
 ันธ์เกิดแล้ว หรือว่าเมื่อตากับรูปเป็นตัน ถึงกัน ก็เกิด
 รูปขันธ์ แล้ว แล้วก็เกิดวิญญาณขันธ์ ทางตา; วิญญาณ
 ันธ์ทางหู วิญญาณขันธ์ทางจมูก เป็นตัน. นี่เห็น
 วิญญาณนั้น. ^{นี้}ต้องเห็นด้วยปัญญาจักขุ ^{นี้}ทั้งนั้นแหละ
 ไม่ใช่เห็นจากตัวหนังสือ.

พอเกิดเวทนา แล้วก็เวทนาขันธ์เกิดแล้ว มีการ
 กำหนดเวทนาขันธ์ว่าเป็นอย่างไร อย่างนี้ สัญญาขันธ์เกิด
 แล้ว. กำหนดลงไปอย่างไรด้วยสัญญาอันนั้นแล้ว มันก็เกิด
 ความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องนั้นขึ้นมา ก็เรียกว่า
 สังขารขันธ์เกิดแล้ว.

มันครบเห็นไหม? รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญา-
 ันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์, ขันธ์ ๕ เกิดครบแล้วใน
 ร่างกาย ที่ยังมีชีวิตยังเป็น ๆ อยู่, มีระบบ ๖ คือตา หู จมูก
 ลิ้น กาย ใจ สัมผัสกับอารมณ์ภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น
 รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, แล้วปรุงแต่งไปตามกฎเกณฑ์
 ของธรรมชาติ มันก็ครบเป็น ๕ คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์

สัญญาพันธ์ สังขารพันธ์ วิญญาณพันธ์. เราบังคับก
 ุอยู่อย่างนี้ก็เรียกว่า เห็นพันธ์ ๕, เห็นพันธ์ ๕.

ที่นี้จะดูพันธ์ ๕ ในแง่ไหนก็ดูไปสิ : ในแง่ที่
 มันไม่เที่ยง ก็ดูไปสิ ว่ามันปรุงขึ้นมาอย่างไร; แต่ก่อน
 นี้มันไม่มี เทียบมันมี แล้วมันเปลี่ยนไปอย่างไร แล้วมัน
 ยุ่งยากลำบากในการบริหาร ทำความทุกข์ให้แก่บุคคลผู้เข้า
 ไปยึดถือ. นี้ก็เรียกว่า ชันธ์ ๕ มัน เป็นทุกข์, แล้วพันธ์ ๕
 นั้นมันสักว่าการปรุงแต่งอย่างนี้เท่านั้นแหละ, ปรุงแต่ง
 อย่างนี้เท่านั้นแหละ; เพราะฉะนั้นพันธ์ ๕ ไม่ใช่บุคคล
 ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่บุคคลตัวตน ไม่ใช่กูไม่ใช่ของกู นี้ดูพันธ์ ๕.

นี้เรียกว่า ความรู้หรือปัญญา ท่อสภาวะธรรมที่มี
 อยู่ตามธรรมชาติ เราดู แล้วเห็น ไม่ใช่อ่านหนังสือแล้วจด
 ไว้ หรืออ่านหนังสือแล้วจำได้, ไม่ใช่อย่างนั้น. อันนั้น
 มันเป็นเรื่องวัตถุเกินไป ที่นี้มาดูตามวิธีที่ท่านมีให้ดู นะ
 ไว้ให้ดู สอนให้ดู จนเห็นว่ามันเป็นธาตุคิน น้ำ ลม ไฟ
 อย่างไร, เป็นอายตนะ ๖ อย่างไร, กระทบว่าเป็นพันธ์ ๕
 อย่างไร ดูๆ ดูๆ หลับตาายังเห็น ยิ่งหลับตาายังเห็น. อย่างนี้
 ก็เรียกว่า วิปัสสนา เหมือนกัน เพราะว่าดูและเห็น, ดู

และเห็น จนเห็นว่า ธาตุ ๔ เป็นอย่างไร, อายตนะ ๖ เป็น
อย่างไร, ชันธ ๕ เป็นอย่างไร, ที่นี้ก็เห็นกลุ่มกิเลส
ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ และทุกข์ เป็นทุกข์อย่างไร
ก็เห็นหมด.

ถ้าเห็นด้วยหลักตาแล้วนั้นแหละคือวิปัสสนา เพราะ
ว่าจิตใจวิญญาณที่ประกอบอยู่ด้วยปัญญา มันเป็นผู้ดูและผู้
เห็น. ฉะนั้นเราเอาจิตนี้มาอบรม คือทำให้มีการอบรม
อยู่ด้วยปัญญา ก็เห็นอย่างนี้อยู่เรื่อยๆ ไป, มันก็มีปัญญา
เป็นทรัพย์สินสมบัติของจิต. ที่นี้ต่อไปข้างหน้ามันจะไปมีเรื่อง
อะไร มันก็จะได้ใช้ปัญญาเหล่านั้นแหละ ทรัพย์สินสมบัติที่
มีไว้ คือปัญญาความรู้พื้นฐานทั่วไป มันมีไว้เป็นทรัพย์สิน
สมบัติ ที่เมื่อเกิดปัญหาอะไรขึ้นมา มันจะออกไปช่วย,
โดยสติมันจะพาไป. มันจะไปมีเรื่องที่ไหนเมื่อไรก็ตามใจ
เถอะ สติมันจะพาปัญญาที่เราอบรมไว้ตลอดเวลา นี้ มา
จัดการกับปัญหาเหล่านี้ คือให้รู้ตามที่เป็นอย่างจริงว่า ไม่ใช่
ตัวตน, ก็เลยไม่ยึดถือสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน, กิเลสเกิด
ไม่ได้ ก็ไม่มีความทุกข์.

เช่นว่า ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ นี้ มันมี
สติปัญญามาให้รู้ว่า โอ, มันมันสักว่าอริยาบถ อย่าง เขียบ

เท่านั้น ไม่มีตัวตน; เพราะว่าได้ศึกษาเรื่องขันธ เรื่อง ธาตุ เรื่องอายตนะ มาพอสมควรแล้วว่า โอ, มันไม่มีตัวตน. เคี้ยวข้าวร่างกายมันก็ทำอาการได้สิ ยก ย่างเหยียบ, ยก ย่างเหยียบ หรือว่าเดิน หรือนอน หรือกิน หรือเกี่ยวหน่อๆ ให้มันสักว่าอย่างนั้นเท่านั้นหน่อ, สักว่าอย่างนั้นเท่านั้นหน่อ, ไม่มีตัวกู ไม่มีตัวตน ที่จะเป็นเจ้าของการกระทำเหล่านั้น, นั่นแหละคือ วิปัสสนา ดู และ เห็น.

ดูให้เห็นนาม-รูป เป็นที่ตั้งของกิเลส.

ทีนี้ถ้ามันเกิดเรื่องจะเอาเป็นเอาตายกัน ยิ่งจำเป็นมาก ที่จะต้องมีวิปัสสนารวดเร็วทันที คือว่าตามันเห็นรูปที่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส, ตาที่เห็นรูปน่ารัก หรือน่าเกลียดก็ตามมันต้องมีวิปัสสนาที่แท้จริง มากพอรวดเร็ว ด้วยสติ มาเห็น, มาเห็นด้วยปัญญาในขณะนั้นว่า โอ มันสักว่า... เท่านั้นหน่อ นี่ สักว่ารูปเท่านั้นหมด สักว่ารูปที่เขาสมมติบัญญัติเรียกกันว่ารูปผู้หญิงเท่านั้นหน่อ. ถ้ามันมีลักษณะสวย มันก็บอกว่า โอ มันก็มีลักษณะชนิดที่เขาสมมติเรียกกันว่าสวย เท่านั้นหน่อ, ไม่มีบุคคลอะไรที่จะเอาเป็นตัวตนได้, มันก็

ไม่เกิดกิเลส เช่นความรักความกำหนัด เป็นต้น. มันก็จะ
รู้สึกว่ โอ สักว่ารูปอันหนึ่งเท่านั้นหนอ ตามที่เขาสम्मต
บัญญัติกันว่ารูปหญิง หรือรูปชาย ตามที่เขาสम्मตกันบัญญัติ
กัน ว่าสวยหรือไม่สวย เท่านั้นหนอ เท่านั้นหนอ.

คำว่า “หนอ” นั้นมัน มีลักษณะไปในทางเห็น
ความจริง เป็นเรื่องทำให้ว่าง, ให้ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความ
ยึดถือ ก็มีลักษณะทำลายความเิง, ทำลายสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้ง
แห่งความยึดถือ, ถ้ามันหนอถูกต้อง; ถ้ามัน หนอไม่
ถูกต้องมันจะตรงกันข้าม มันจะมากลายเป็นมีตัวมีตนที่
จะเอา จะเป็นจะไ้ อย่างนี้แล้วล้มละลาย หมดแหละ เพราะ
มันผิดความหมายของคำว่า หนอ.

ฉะนั้น วิภัสสนาที่ทำไว้ ผีก ๆ ไว้เป็นทรัพย์สมบัติ
เป็นทุนรอน เป็นเคิมพัน เป็นอะไรนั้น ต้องมีอยู่มากพอ
แหละ. พอเกิดเรื่องอะไรขึ้น จะได้เอามาใช้ได้ทันได้
พอ. เมื่อตาเห็นรูปสวยหรือไม่สวย, เมื่อหูได้ฟังเสียง
ไพเราะหรือไม่ไพเราะ, เมื่อจมูกได้กลิ่นหอมหรือกลิ่นเหม็น,
เมื่อลิ้นได้สัมผัสรสอร่อยหรือไม่อร่อย, เมื่อกายได้สัมผัสนิ่ม
นวลหรือหยาบกระด้าง, เมื่อจิตได้รับอารมณ์ที่น่าพอใจหรือ

ไม่น่าพอใจ บัญญาหรือวิบัติสนามันจะวิ่งมาทัน วิ่งมาได้ทัน
สำหรับจะไม่ไปหลงรักรูปที่น่ารัก หรือเกลียดรูปที่น่าเกลียด,
ไม่ไปหลงรักเสียงที่ไพเราะ แล้วไปเกลียดเสียงที่ไม่ไพเราะ,
ซึ่งมันเป็นของที่มีประจำอยู่ทุกวัน ๆ แก่ทุกคน.

คนโง่ไม่รู้อะไร; รูปน่ารักมานานก็รู้สึกรักทันที
ห้ามไม่ทัน, การปรุงแต่งมันเร็วมากห้ามไม่ทัน เพราะว่า
คนนั้นไม่มีวิบัติสนา ไม่มีปัญญา เรียกว่า ไม่มีความรู้
รู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติเอาเสียเลย, เขาไม่มีวิบัติสนา
หมายความว่าอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นมันก็หลงรัก รูปที่
น่ารัก หลงเกลียดรูปที่น่าเกลียด, หลงรักเสียงที่ไพเราะ,
หลงเกลียดเสียงที่ไม่ไพเราะ หลงรักกลิ่นหอมเกลียดคกลิ่น
เหม็น, หลงรักรสอร่อยเกลียดรสที่ไม่อร่อย, หลงไหลสัมผัส
ที่นิ่มนวลเกลียดขังสัมผัสที่กระต้าง; เพราะปัญญามันไม่
พอ เพราะวิบัติสนามันไม่เห็น.

ตอนนี้ไม่มีจิตที่ประกอบด้วยปัญญา ที่เป็น
วิบัติสนา แล้วเห็นว่ามันสักว่าอย่างนั้นเท่านั้นหนอ, มันสักว่า
รูปตามธรรมชาติเท่านั้นหนอ; แต่เป็นชนิดที่เขาสมมติ
เรียกกันว่าสวย หรือเป็นชนิดที่เขาสมมติเรียกกันว่าไม่สวย.

นี่เป็นบัญญัติทางภาษา ซึ่งใครๆ ทุกคนก็บัญญัติเหมือนกัน
เสียงที่ไพเราะ เสียงที่ไม่ไพเราะ กลิ่นที่หอม กลิ่นที่เหม็น.

สิ่ง^๕ทั้ง ๖ หมู่ ๖ กลุ่ม^๕นั้นมันมีอยู่ทั่วไปเป็นประจำ
ทั้งวัน^๕ทั้งคืน^๕ทั้งเดือน^๕ทั้งปี^๕ แล้วมันก็จะเข้ามาสัมผัสกับเรา;
'กับเรา' นีมันคำสมมติว่า "เรา" นะ คือมาสัมผัสกับนามรูป
อัน^๕. ทางตา ทางหู ทางจมูก ทาง^๕ลิ้น ทางกาย ทางใจ
มาสัมผัสนามรูป^๕นี้ แต่เราเรียกว่า "เรา". เราพูดภาษา
ชาวบ้านสมมติว่า เรา.

ฉะนั้น เราในที่^๕นั้นมันก็ไม่มีตัวเรา; วิบัสสนา
นั้นแหละจะทำให้เห็นว่าไม่มีตัวเรา; แต่เราก็สมมติพูด
เรียกกันตามภาษาคนทั่วไปว่า เรา. ที่จริงคำว่า เรา^๕นั้น
เป็นคำแทนชื่อของนามและรูป ที่ยังมีชีวิตเป็น ๆ ยัง
ประชุมกุมกันอยู่, ยังทำอะไรได้^๕ตามแบบของนามรูป. ถ้าเรา
เห็นทั้งหมดนี้^๕ เราก็อ้อ, มันสักว่านามและรูปเท่านั้น
หนอ, ไม่มีตัวเรา. นามคือจิต, ธาตุที่เป็นจิต รูป คือ
ธาตุที่เป็นวัตถุ; มันสักแต่ว่าธาตุที่เป็นวัตถุ และธาตุ
ที่เป็นนาม. ^๕นี้รวมกันอยู่ ทำงานกันอยู่ ไม่มีเรา ไม่ใช่เรา

ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู. ถ้ามีวิบัติสสนามันจะรู้สึกอย่างไร ก็
เห็นอย่างนั้น.

ถ้าไม่มีวิบัติสสนามันก็เห็นตามแบบกิเลส อวิชชา
ความเฝ้า ความหลง ก็เป็นมีตัวเรา, มีตัวตนแห่งความสวยงาม
ตัวตนแห่งความไม่สวยงาม, ตัวตนแห่งความไพเราะ, ตัวตน
แห่งความไม่ไพเราะ เป็นต้น. แล้วมันก็หลงรักในส่วนที่
ชวนให้รัก ก็หลงเกลียดหรือโกรธ ในสิ่งที่ชวนให้เกลียด
ให้โกรธ ก็คือปุถุชนคนธรรมดาที่มีความทุกข์ ไม่มี
วิบัติสสนาเลย.

ดูและเห็นถูกต้องจะไม่หลงผิด.

แต่ถ้าเรามีความรู้ชนิดนี้ ดู และ เห็น, ดู และ เห็น,
ดู และ เห็น, เป็นความรู้ที่อยู่เต็มที, คนนั้นมีวิบัติสสนา
คนนั้นจะไม่หลงอะไรชนิดที่ทำให้เกิด ปรุงแต่งเป็น
ความทุกข์ขึ้นมาในจิตใจ ตลอดชีวิตเลย ก็รอดตัว,
รอดตัวเพราะเห็นอย่างถูกต้อง อย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง ถูกต้อง
โดยประจักษ์ หลงไม่ได้อีกต่อไป.

นี่คนเรานั้นมีปัญหาเท่านั้น เพราะว่าเกิดมาจาก
 ท้องแม่ มันก็แต่สิ่งที่ชวนให้หลงทั้งนั้นแหละ, ไม่มีสิ่ง
 ที่ชวนให้รู้แจ้งตามที่เป็นอย่างจริงว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.
 พอเกิดมาจากท้องแม่ ก็มีสิ่งแวดล้อมมาชวนให้หลง นั้น
 น่ารัก นี่ไม่น่ารัก นั้นน่าเกลียด นั้นน่ากลัว, นี้ของเรา นี้ของ
 แก นี้ของฉัน, อะไรมันมีแต่ทำให้โง่ จนเติบโตขึ้นมามันก็
 เป็นคนโง่ เป็นปุถุชนคนโง่.

ถ้าโชคดี ได้มาฟังคำสั่งสอนของพระอรียเจ้านี้ จึง
 จะมีโอกาสฝึกจิตใจกันเสียใหม่ ให้มีการดูแล้วมีการเห็น
 ก็เรียกว่ามีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติเข้ามา มันไม่มี
 มาแต่ในท้อง, แล้วคลอดออกมาจากท้องแม่แล้วมันก็ยังไม่มี
 แล้วกลับมีสิ่งที่ทำให้เห็นผิด หลงผิด เข้าใจผิด ในทาง
 ที่จะเห็นทุกข์. แต่ความทุกข์มันก็คือเหมือนกันแหละ,
 ความทุกข์มันก็คือเหมือนกันแหละ ก็มัน กัดเอาเจ็บ
 ปวด, แล้วมันทำให้คิดกันเสียใหม่. ความทุกข์นั้น
 ทำให้คนฉลาด, ความทุกข์ทำให้ค้นหาที่พึ่งที่จะ
 ดับทุกข์; ความทุกข์มันก็มีอย่างนี้.

ในพระบาลีมีข้อที่ว่า ความทุกข์เป็นเหตุให้เกิด
 สรรพทุกข์, สรรพทุกข์เป็นเหตุ เป็นเหตุให้เชื่อและปฏิบัติตาม
 จนกระทั่งว่ารู้ จนกระทั่งว่าดับทุกข์ได้ เพราะมันมีความ
 ทุกข์บีบคั้น. แต่ถ้าคนโง่ ไม่รู้สึกถึงความทุกข์บีบคั้น,
 จะเอาไปตามแบบของความทุกข์เรื่อยไป. แต่ถ้าเขาเป็น
 คนฉลาด เขาจะรู้ว่า นี่เป็นความบีบคั้น เราจะต้อง
 เอาชนะให้ได้, ก็ว่าเราจะต้องทำให้มันบีบคั้นเราไม่ได้.
 นั่นแหละถ้าเราได้ความรู้ชนิดนั้นมา มันก็บีบคั้นเราไม่ได้
 ความรู้ชนิดนั้นเขาเรียกว่า วิปัสสนา.

ท่านทั้งหลายที่จะทำตนเป็นวิปัสสนาจารย์ ขอให้
 วิปัสสนา, ขอให้วิปัสสนาที่แท้จริง. อย่ามีวิปัสสนาที่
 ไซ้อะไรไม่ได้, ขอให้วิปัสสนาที่ประพฤติกะทำถูกต้อง
 หมด ในทุกสิ่งที่มีมันจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนเรา ก็เรียกว่า
 เป็นมนุษย์ที่ศึกษาธรรมคา ก็เป็นมนุษย์ที่มีใช้ปฤชน.
 เขาเรียกว่า พระอริยเจ้า ก็ประเสริฐ, ประเสริฐอย่างไร
 ประเสริฐกว่าคนธรรมดา. คนธรรมดาแม้แต่จะโง่และ
 เป็นทุกข์ เพราะไม่มีวิปัสสนา; อริยบุคคลไม่โง่ ไม่เป็น
 ทุกข์ เพราะว่ามีวิปัสสนา เอาไปใคร่ครวญดูให้ดีเถอะ ให้

พบคุณค่า หรือความหมายอันแท้จริงของคำว่า วิบัสสนา ก็ดู เห็น สิ่งทั้งหลายที่ปวงตามที่เป็นจริง ไม่หลอก เราได้อีกต่อไป.

นี่วันนี้ผมไม่พูดอะไรมากไปกว่าอธิบายคำว่า ดู และ เห็น กล่าวว่าจะไม่เข้าใจคำว่า ดู และ เห็น อย่างเพียงพอ แล้วกลับไป. เมื่อคืนนี้ก็พูดถึงหลักเกณฑ์อันใหญ่ที่ว่า ดู แล้วเห็น เป็นวิบัสสนา. ที่วันนี้ก็อธิบายความหมายของคำว่า ดู ของคำว่า เห็น ให้มันชัดเจนออกไปอีก.

ที่จริงมันยังมีอีกมาก แต่ประมวลเอามาแต่สาระแก่นสารของเรื่อง แล้วก็เอามาพูด, เพื่อให้เข้าใจคำว่า เห็น เท่านั้น รวมทั้งคำว่า ดู ด้วย. ถ้าไม่ดูมันก็ไม่เห็น; ฉะนั้นต้องดู แล้วคำว่าว่าดูก็ต้องดูให้เป็น ดูให้ถูกต้อง. ตามวิถีทางของการดู ไม่อย่างนั้นมันก็ไม่เห็น

เพราะฉะนั้น ขอให้ทำวิบัสสนานั้น ให้เป็น วิบัสสนาเถอะ มันจะเป็นการดูที่ถูกต้อง, แล้วก็ให้เห็น, แล้วก็แก้ปัญหามนุษย์ได้. ปัญหาของเราก็แก้ได้, ปัญหาของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันก็แก้ได้, ด้วยเหตุเพียง

ว่าดูและเห็น มีธรรมจักขุ มีปัญญาจักขุ ดูแล้วเห็นสิ่ง
 ทั้งปวงตามที่เป็นอย่างจริง ผิดดูสิ่งทั้งปวงไว้เป็นนิสสัย. พอมัน
 เกิดปัญหาขึ้นมาจากสิ่งใด ๆ ก็ดูสิ่งนั้นให้มันกระจุกไปเลย ให้
 มันแตกสลายกระจุกกระจายไป, ไม่เกิดความทุกข์ขึ้นแก่เราได้.
 นี่เรื่องมันมีอย่างนี้ เพราะฉะนั้นหน้าที่ที่เราจะต้องทำมันมี
 อย่างนี้.

ฉะนั้น ขอให้ทุก ๆ ท่านนี้ ทำวิปัสสนาให้เป็น
 วิปัสสนา และใช้วิปัสสนาให้เป็นประโยชน์ สมกับ
 ความหมายของคำว่า วิปัสสนา ก็คือสัมมุตติมคตา เป็นพุทธ-
 บริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ผู้เป็นเจ้าของระบบวิปัสสนาชนิดนี้ วิปัสสนาชนิดอื่นของ
 พวกอื่นก็มี เราไม่ต้องพูดออก เพราะมันมีความหมายอย่าง
 อื่น, ไม่ต้องพูด, ไม่ต้องเอามาพูดให้เสียเวลา. เราจะมี
 วิปัสสนาของพระพุทธรูปเจ้านี้ ที่มันจะดับทุกข์ ดัดกิเลส
 ตัดความทุกข์ได้ ไม่ให้เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์อีก
 ต่อไป.

ขอให้สำเร็จประโยชน์ตามนี้, ขอให้ศึกษารายละเอียด
 อื่น ๆ มาประกอบกันเข้าให้สมบูรณ์ คงจะมีความรู้ความ

สามารถ สร้างสรรค์วิปัสสนาอันแท้จริงขึ้นมาได้ ในเวลาอันสมควร.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้ แล้วก็ขอแสดงความหวังตามเคย ว่าท่านทั้งหลายจะมีความเข้าใจอันถูกต้อง, มีความเชื่อ มีความกล้าหาญ มีความเสียสละอันเพียงพอ ที่จะดำเนินกิจอันเป็นหน้าที่ของตนให้สำเร็จประโยชน์ มีความก้าวหน้าในหนทางแห่งพระศาสนาอยู่ทุกทิพาราตรีกาลเทอญ.

เรียนศาสนา

คนนี่ฟัง วนเวียน “เรียนศาสนา”

ไม่แน่ว่า เรียนอะไร ทำไมหนอ
เรียนนักรธรรม เรียนบาลี ยังมีพอ
ก็เรียนต่อ กัมมัฏฐาน การบัสสนา.

เรียนเรียนไป ก็ได้ สักว่าเรียน
บ้างก็เปลี่ยน เป็นอาพาธ บ้าศาสนา
มีหลายอย่าง บ้าระห่ำ เกินธรรมดา
กระทั่งบ้า ลากยศ อดนิพพาน.

เรียนศาสนา นั้นต้องมี ที่ตา หู ฯลฯ
ไม่ให้เกิด ทุกข์อยู่ ทุกสถาน
เรียนให้รู้ ตรงที่จะ ชักสะพาน
อย่าให้เกิด อាកาร มารรบกวน.

เรียนตรงตรง ลงไป ที่ตัวทุกข์
ดูให้ถูก กรรมวิธี ก็กระสวน
สะกัดกัน การปรุงแต่ง แห่งกระบวน
จิตบั่นบ่วน สงบได้ ทุกข์หายไป

— พุทฺธมฺวณฺโณ —

เรื่องเกี่ยวกับปาฏิหาริย์.

การบรรยายในวันนี้ ก็จะกล่าวถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งเราจะถือเอาเป็นที่ฟังให้ดูวิธียิ่งๆ ขึ้นไปได้อย่างไร เรายกขึ้นได้ว่า จะกล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า ปาฏิหาริย์ เพราะเป็นเรื่องที่เนื่องกันอยู่. เรื่องปาฏิหาริย์ก็เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งสำหรับคนทั่วไป แต่แล้วสิ่งที่เรียกว่า ปาฏิหาริย์ นั้นเอง กลับเป็นเรื่องที่ทำให้เกิดปัญหา หรือเป็นอุปสรรค ในการที่จะถึงพระพุทธเจ้า.

[บททวน]

ในวันก่อนๆ ได้พูดถึง ว่าเราทุกคนเกิดมาเพื่อเป็นลูกของพระพุทธเจ้า โดยเราจะรู้สึกตัวหรือไม่ก็ตาม, โดยที่บิดา

มารดาจะรู้สึกหรือต้องการอย่างนั้นหรือไม่ก็ตาม, แต่ตามธรรมชาติบังคับให้ต้องเป็นไปอย่างนั้น ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็จะต้องมีความทุกข์, เพื่อจะไม่มี ความทุกข์ ก็ต้องมีภาวะเหมือนกับว่าเราเป็นลูกของพระพุทธเจ้า คือภาวะที่ธรรมะคุ้มครอง.

แล้วก็ได้ขอร้องว่า อย่าทำเล่นกับเรื่องนี้ คือจะต้องพยายามชำระสะสางสิ่งซึ่งเป็นปัญหาเป็นอุปสรรคอะไรต่าง ๆ ให้เราได้เข้าถึงความเป็นอย่างนั้นให้จงได้ คือเรียกโดยอุปมาหรือโดยเปรียบเทียบว่า ความเป็นลูกของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่เป็นบรรพชิต ก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีเรียกว่า สมณะสากยปุตติยะ หรือว่าพุทธชิโนรสอะไรอย่างนี้อยู่แล้ว.

ซึ่งหมายความว่า ภิกษุทั้งหลายนั้น เป็นลูกของพระพุทธเจ้า นั่นก็เป็นธรรมเนียมมา ตั้งต้นด้วยการเป็นตามธรรมเนียม, แล้วก็ เป็นโดยวินัยที่บังคับไว้ อย่างในบทอนุศาสน์เป็นต้น. เคียงนี้ก็มาจนถึงที่มันจริงกว่านั้น คือโดยสัจจะหรือโดยธรรมะ มันก็ต้องเป็นลูกของพระพุทธเจ้ากันให้ได้

จริงๆ หนีปัญหาที่มีอยู่หลายอย่าง. ในวันนี้ก็จะพูดเฉพาะ
ปัญหาที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า ปาฏิหาริย์.

[เริ่มการบรรยายครั้งนี้.]

ปาฏิหาริย์มีไว้สำหรับคนโง่ นี่เป็นบทสูตรที่จะต้อง
จำไว้, แล้วจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าปาฏิหาริย์ได้ในที่สุด คนมัน
โง่ ไม่มีสติปัญญาในการที่จะเข้าถึงธรรมะ หรือความจริงได้
โดยอำนาจของความจริง; ดังนั้น จึงต้องมีวิธีอื่น ซึ่งผู้ที่มี
ปัญญา มีเมตตา มีกรุณา หรือมีความประสงค์อย่างใดก็ตาม
จะต้องทำให้เขาเข้าถึงธรรมะนั้น โดยวิธีที่เรียกว่าปาฏิหาริย์.

ปาฏิหาริย์เป็นเครื่องมือให้สำเร็จประโยชน์.

ที่นี้ขอให้ทราบไปเสียให้ตลอดว่า สิ่งทีเรียกว่าปาฏิ-
หาริย์นี้มีมาแต่ศีกคำบรรพก่อนพระพุทธเจ้า แล้วก็ไม่ว่า
กับธรรมะ ไม่เกี่ยวกับศาสนาก็มี, มันเป็นเรื่องของมันเอง
เรื่องหนึ่ง ก็ เป็นเรื่องของเครื่องมือ ที่จะทำให้สำเร็จ
ประโยชน์ ตามที่ตัวต้องการได้ ในลักษณะที่น่าอัศจรรย์
คือไม่ใช่ตามธรรมดา. สิ่งที่เรียกว่าฤทธิ หรือปาฏิหาริย์

เป็นของมีก่อน จะก่อนพุทธศาสนาหรือก่อนสิ่งที่จะเรียกว่า ศาสนาค่ายเข้าไป ก็หมายถึงปาฏิหาริย์อย่างง่าย ๆ อย่างเลว ๆ

คำว่า *ปาฏิหาริย์* นี้ ถ้าดูตามตัวหนังสือ อาจจะพูดได้ว่า *การนำไปหรือสิ่งที่จะให้เกิดการนำไปเฉพาะ* ก็คือตรงตามจุดหมาย ตามตัวหนังสือว่านำไปเฉพาะ แต่ความหมายของมันก็คือการนำไปตามความต้องการของผู้กระทำปาฏิหาริย์นั่นเอง. คำว่า *เฉพาะ* ในที่นี้หมายถึง *เฉพาะ ความต้องการของผู้ทำปาฏิหาริย์*. ฉะนั้นสิ่งใดที่เขาแสดงออกไป ในลักษณะที่ครอบงำผู้อื่นได้ จนผู้อื่นต้องยอมทำตามความประสงค์ของเขา อย่างน่าอัศจรรย์ นี้ก็เรียกว่าปาฏิหาริย์ทั้งนั้น, มีสำหรับใช้กับผู้อื่น. ต่อมาก็คมาเป็นเรื่องที่จะใช้กับประโยชน์ของตัวเอง ทำประโยชน์ให้แก่ตัวเอง. แต่มันก็ไม่พ้นจากที่จะไปทำเพื่อครอบงำผู้อื่น จึงจะเรียกว่า ปาฏิหาริย์.

โดยหลักทั่วไปที่กล่าวไว้ เรื่องปาฏิหาริย์นี้ ในพระคัมภีร์ก็มี, ในคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนานี้ กล่าวถึงปาฏิหาริย์ทุกอย่าง จัดไว้เป็น ๓ อย่าง หรือ ๓ ประเภท.

มี อธิปาฏิหาริย์—ปาฏิหาริย์ที่กระทำโดยการใช้อุทธิ
ใช้อุทธิ, อธิ แปลว่า อุทธิ. อุทธิ แปลว่า เครื่องให้สำเร็จ
แต่เขาหมายถึงอุทธิที่มันเป็นเรื่องทั่วไป นับตั้งแต่ว่ามัน
บังคับเอาหรือว่าอะไรเอาโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง, กระทั่งถึงมีอุทธิ
ชนิดที่คนกลัว เช่นว่าใคร แสดงอุทธิได้ เหาะได้ ดำดินได้
แปลงกายได้ ทำอะไรออกมาเป็นสิ่งที่น่ากลัวต่างๆได้เหล่านี้
ทั้งหมดนี้รวมกันเรียกว่า อธิปาฏิหาริย์ หรืออุทธิปาฏิหาริย์
มีมาแต่โบราณโบราณ, พวกยักษ์พวกมารพวกอะไรก็ทำได้,
ชาวบ้านตามธรรมดาทำไม่ได้ ก็ต้องไปบอมน นี่ก็เป็นเรื่อง
ทางจิตใจ ผักฝืนให้ถูกตามวิธีที่มีอยู่ ก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าอุทธิ
นั้นขึ้นมาได้.

ที่นี้ ๒ เขาเรียกว่า อาเทศนาปาฏิหาริย์ เป็นเรื่อง
ดักใจ ทายใจ อย่างนิ่มนวล อย่างไม่ต้องหวาดเสียว หรือว่า
อะไรเหมือนกับอุทธิปาฏิหาริย์ ก็ทำให้อีกฝ่ายยอมแพ้ได้.

ที่นี้ ๓ อันสุดท้าย เรียกว่า อนุสาสนีปาฏิหาริย์
คือการพูดจาชวนสั่งสอน การข่มแจ้งให้เข้าใจ จนเขาทำตาม
ความประสงค์ หรือความต้องการได้; นี่ใช้เหตุผล ก็เป็น

ปาฏิหาริย์ที่ใช้อยู่ในการสั่งสอนหรือเผยแพร่ศาสนา, ถือกันว่า พระพุทธเจ้าท่านใช้ปาฏิหาริย์อันนี้ อันที่ ๓ นี้ คือ คำสั่งสอน แต่มันมีความหมายพิเศษหรือยิ่งไปกว่านั้น เทียบก็จะลองว่า ให้ฟัง, เราควรจะพูดกันถึงปาฏิหาริย์ ๓ อย่างนี้ให้เป็นที่เข้าใจ ก่อน เพื่อจะได้ไม่เอาปาฏิหาริย์ไปปนกับเรื่องบางชนิด ที่มัน ไม่ใช่ปาฏิหาริย์, แล้วก็จัดเป็นปาฏิหาริย์ไปหมด.

สำหรับ การแสดงฤทธิ์ได้ ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมแพ้ นั้น นี้ พระพุทธเจ้าท่านรังเกียจว่า พวกอัมธพาลก็ทำได้ ถ้าพระสาวกหรือพระพุทธเจ้าเองจะไปใช้ปาฏิหาริย์อย่างนั้น เข้า มันก็จะถูกเหมามาว่าเป็นเรื่องเดียวกัน แล้วก็พานดูหมิ่น เอาว่าใช้วิธีอย่างพวกอัมธพาลใช้, พวกยักษ์พวกมารใช้, พวกที่ไม่ซื่อสัตย์สุจริตทั้งหลายเขาก็ใช้ในการรบราฆ่าฟันในการ เอาเปรียบผู้อื่น. มันเกี่ยวกับการใช้อำนาจจิตอย่างแรง มันจึงจะมีฤทธิ์มีปาฏิหาริย์ขึ้นมาได้ คือให้มีการแสดงออกมา ในลักษณะที่น่าหวาดเสียวน่ากลัว หรือน่าเชื่อ ก็จะเป็นไปได้ จนต้องยอมแพ้. เราได้ยินในเรื่องหนังสือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เรื่องที่เขาเรียกกันทำนองนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ เรื่อง *รามเกียรติ์* นี้ ใช้ปาฏิหาริย์ในการรบราฆ่าฟันกัน คือ

แสดงฤทธิ์ แผลงฤทธิ์ แม้ว่าที่ใช้ไปในทางไม่ทำอันตราย
ใครก็มี คือ *เนรมิต* นั้นนี่ขึ้นมา ให้อันเขากลับ ให้อันเขาเชื่อ
อย่างนี้ก็ยัง *เรียกว่าอิทธิปาฏิหาริย์* เหมือนกัน ถ้าใช้ในการ
ทำลายผู้อื่น ก็เรียกว่าอิทธิปาฏิหาริย์.

นี่โดยหลักใหญ่ๆ เราอาจจะมองดูได้ว่า เป็นเรื่อง
มายา คือไม่ใช่เรื่องจริงสิ่งที่แสดงออกมานั้นเป็นการแสดง
ด้วยการบังคับทางจิตใจ ให้เห็นอย่างนั้น : ให้รู้สึกอย่างนั้น,
ให้ไต่กลิ่นอย่างนั้น ให้เจ็บปวดอย่างนั้น. เมื่อมีอำนาจจิต
สูงกว่า ก็บังคับฝ่ายหนึ่งให้รู้สึกอย่างนั้น ตามผู้แสดงต้อง
การ; ที่มันกลัวจนขาดใจตายไปก็ไต่; ถ้าต่างฝ่ายต่าง
มีฤทธิ์เท่ากัน ก็เลยทำอะไรกันไม่ได้ ก็เลิกกันไป. ส่วน
ที่เนรมิตขึ้นมาเป็นนั่นเป็นนี่ พอเสร็จเรื่องแล้วก็ เป็นสิ่งที่
มิได้เหลืออยู่ คือหายไปไม่มีร่องรอย, เพียงแต่บังคับให้
เกิดขึ้นในความรู้สึกแก่ฝ่ายข้าศึก ช่วงขณะหนึ่งเท่านั้น, ที่แท้
ก็คือ เป็นมายา.

มีเรื่องที่มีพูดไว้ในคัมภีร์ฝ่ายพุทธศาสนา ในชั้น
อรรถกถา^๕ ก็มี แล้วก็มีไม่น้อยเหมือนกัน, แสดงปาฏิหาริย์

อย่างนั้นอย่างนี้โดยพระเถระองค์นี้เองนี่ ; พอเสร็จเรื่อง
แล้วก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ ก็เป็นมายาเหมือนกัน แสดง
ปาฏิหาริย์เนรมิตให้มีอะไรออกมา เป็นกุฏิวิหาร เป็นวัด
วาอาราม เป็นข้าวปลาอาหารอะไรก็สุดแท้ แต่เสร็จแล้วก็
มิได้มีอยู่จริง ก็หายไปในเวลาที่กำหนดไว้. เพราะฉะนั้น
จึงใช้ปาฏิหาริย์เนรมิตข้าวกินไม่ได้, เนรมิตกุฏิวิหารอยู่
อย่างถาวรไม่ได้ ยังต้องไปบิณฑบาต. หรือยังต้องไปให้คน
เขาปลุกกุฏิวิหารให้อยู่ อยู่กันเอง.

ดังนั้น สรุปความว่า เรื่อง อิทธิปาฏิหาริย์นี้มัน
เป็นเรื่องที่แสดงออกมากด้วยกำลังของจิต เพื่อกระทำแก่
บุคคลฝ่ายตรงข้าม ชั่วขณะชั่วเหตุการณ์ แต่มันมีแรงมาก
จนบุคคลฝ่ายที่ถูกกระทำนั้นไม่รู้ว่าเป็นเรื่องมายาหรือเป็น
เรื่องเล่นตลก, มันรู้สึกจริงจังในขณะหนึ่ง จึงได้ยอมแพ้ หรือ
ถึงกับตายไป เพราะการกระทำที่เข้าใจไม่ได้. ดังนั้นเรา
อย่าไปหลงเชื่อปาฏิหาริย์ชนิดนี้ ให้มากเกินความจริง
ไป; ในหมู่คนโบราณที่ไม่มีอะไรบวบวงจิต ก็มีจิตใจสูง
เข้มแข็งอบรมกันแต่ทางจิต ก็มีกำลังจิตสูง, แล้วประชาชน
ก็มีกำลังจิตใจอ่อน มันก็ทำได้ อิทธิปาฏิหาริย์ก็เป็นสิ่งที่ทำได้.

ครั้นมาถึงสมัยนั้น ผู้ที่จะบำเพ็ญฤทธิ์ นั้นมันเป็นคนที่มีจิตใจแล้ว. เห็นแก้วตฤณนิมเนื้อหนัง, มันก็ไม่มีกำลังใจพอที่จะเป็นสมาธิ หรือแสดงฤทธิ์ได้. ที่นี้ประชาชนทั้งหลายก็ฉลาดมีจิตใจเข้มแข็ง มันก็บังคับไม่ได้, เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์มันก็เลยสลายตัวไปเอง ยังเหลืออยู่ก็แต่เป็นเรื่องของคนโง่ที่สุด คือโง่ไปกว่านั้น มันอยากจะเชื่อ มันก็สมมติเชื่อเอาไปตามข่าวเล่าลือ มันกลายเป็นข่าวเล่าลือ หรือเป็นมายายิ่งขึ้นไปอีก. ที่นี้เชื่อผี เชื่อสาวง เชื่อเทวดา, แม้แต่พระพุทธรูปก็มีปาฏิหาริย์ กินเด็กได้, ทำให้คนมีบุตรได้ อะไรได้, มันก็เป็นเรื่องโง่กว่าธรรมดา ซึ่งเขามีไว้ระดับหนึ่งสำหรับให้เชื่อปาฏิหาริย์, นี่ก็เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่า เรื่องปาฏิหาริย์เป็นเรื่องของคนโง่ หรือคนโง่ที่สุด.

ที่นี้เรื่อง อาเทศนาปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ด้วยการชักใจหรือหายใจ นี่ก็เหมือนกันอีก ต้องมีจิตใจพิเศษ, คือมีจิตที่มีสมาธิพิเศษ อบรมมาเป็นพิเศษ มันจึงจะอ่านความรู้สึกของผู้อื่นได้, ที่ทำให้ดีที่สดุถึงที่สดุ ก็คือว่า อ่านความรู้สึกของฝ่ายที่ตรงกันข้ามได้ เพราะคนทุกคนมันก็มีความรู้สึก กิตติกอะไรอยู่. ที่นี้เมื่ออีกคนหนึ่งมันสามารถที่จะใช้กระแส

จิตของตัว คุณหรือมองหรือสัมผัส กระแสจิตของอีกคนหนึ่ง
มันก็ยิ่งกว่าทาย มันไม่ใช่ทาย มันอ่านไปตามนั้น.

ดังนั้น มันจึงบอกได้ว่าเป็นปาฏิหาริย์ เป็นวิชาเล่น
กลชนิดหนึ่ง ในสมัยโบราณเขาเรียกว่า มนต์มณฑิคา หรือ มณี-
กามนต์ มณีกามนต์ มนต์มณฑิคา ฝึกถึงที่สุดแล้วก็ทายใจ
ผู้อื่นได้, เรื่องนี้เป็นเรื่องธรรมดาที่อยู่มาก.

เมื่อเล็กๆ ผมก็เคยสังเกตการเล่นชนิดนี้ คืออาจารย์
ให้เราเต็กลงๆ เล็กๆ หลายนๆ คนด้วยกัน ทำอะไรไว้ในมือ เป็น
ก้อนกรวดเล็กๆ เป็นเม็ดผลไม้เล็กๆ หรือเป็นอะไรแล้วแต่
จะหาได้ กำไว้ที่ซ้นก็เม็ด เอามาให้อาจารย์บอก ทายว่ากำ
อยู่ที่เม็ด, การทายมันก็ถูกเป็นส่วนมาก เพราะว่าเรากลัวว่า
จะทายถูก เรารู้อยู่ว่ามันก็เม็ด ในใจของเรามันก็ภาวนาอยู่
แต่จำนวนนั้น; เช่น ๓ เม็ดอย่างนี้ มันก็คิดอยู่แต่ว่า ๓
เม็ด แล้วกลัวว่าเขาจะทายถูก. ถ้าเขาอ่านใจเราได้ เขาก็
เห็นเลข ๓ ในใจเรา ไม่ใช่เห็นตัวเลข ก็อู่วารู้สึกว่าไอ้ ๓ นี้
มันแน่นอน ยังไปดูหน้าคูดตา ฟุ้งที่ลูกตาเล็กๆ เหล่านั้นอีก

มันก็ยิ่งง่ายขึ้น. นี่เป็นตัวอย่างเล็กๆ น้อยๆ ที่จะอธิบาย
 คำว่าการหายใจทำได้อย่างไร.

นี่คนที่สมาธิมาก มีสมาธิดีก มันบังคับได้มากกว่า
 นั่น. นี่เขาเชื่อกันว่ากระแสความคิดนั้นก็มันมีอยู่เป็นพลังอะไร
 อันหนึ่ง ที่ออกมาจากจิตใจของคน แผลไปโดยรอบ, ถ้าคน
 มีจิตใจดีมีสมาธิสูง ทำจิตสำหรับต้อนรับกระแสความรู้สึกที่
 แผลอยู่นั้นได้ มันก็อ่านออกหมดได้, ดังนั้น จึงรู้ว่าเขากำลัง
 คิดอย่างไร.

รวมความแล้วก็เป็นเรื่องทางจิตที่มีสมาธิอย่าง
 เดียวกันกับอิทธิปาฏิหาริย์ ยิ่งจิตเป็นสมาธิได้มากเท่าไร
 ก็ยิ่งสามารถจะอ่านจิตใจ หรือความรู้สึกของผู้อื่นได้มาก
 เท่านั้น; ดังนั้น จึงผิดธรรมดาถึงขนาด ที่เรียกว่าปาฏิหาริย์
 หากินได้. ครั้งกระโน้นเขาใช้มนิกามนต์นั้นหากินได้ หรือว่า
 ทำอะไรที่มันมากไปกว่านั้น ซึ่งมันก็ต้องเป็นเรื่องทุจริต
 อันธพาลอีกอยู่ดีจึงจะเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตนได้.
 แต่ความมุ่งหมายใหญ่ๆ กว้างๆ ก็คือทำให้เขาขอมแพ้
 หรือทำตามประสงค์ของผู้แสดงปาฏิหาริย์. นี่ก็เลยได้

ทั้ง ๒ อย่างจะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ก็ได้, อาเทศนาปาฏิหาริย์
ก็ได้, เขาก็ยอมทำ จะยอมหรือไม่ยอมก็พุดยาก แต่เขาจะ
ต้องทำตามความประสงค์.

ประโยชน์ของปาฏิหาริย์.

ทีนี้เราก็มาคูกันในแง่ที่ว่า เป็นประโยชน์อย่างไร ?
ประโยชน์จากปาฏิหาริย์มีน้อยมาก; เพราะว่าผู้ที่เลื่อม
ใสเพราะเขามีปาฏิหาริย์นั้น มันก็หยุดอยู่แค่นั้น ไม่ทำให้รู้
ธรรมะได้, ผู้ที่แสดงปาฏิหาริย์ ๒ วิธีนี้ ไม่ทำให้ผู้ที่ถูก
กระทำปาฏิหาริย์นั้นรู้ธรรมะ หรือว่ามีความแจ่มแจ้งใน
ธรรมได้ มันจึงเลยไม่มีประโยชน์อะไร, จนกว่าเมื่อไรผู้ที่
พ่ายแพ้ นั้นจะยอมฟังคำพูด. นี่มัน จึงเลื่อนมาเป็นอนุ-
สาสนีปาฏิหาริย์. สมมติว่าที่แรกแสดงฤทธิ์ให้ดูจนกลัว
จนกลัวทุกอย่างเลย ยอมทำตามคำสั่ง ก็ต้องเอามาสอนกัน
เรื่องธรรมะธัมโม เรื่องที่จะตัดกิเลสได้อีกทีหนึ่งก็โดยอนุ-
สาสนีปาฏิหาริย์นี้ หรือว่าจะชนะเขามาโดยอาเทศนาปาฏิหาริย์
คือการอ่านความรู้สึกรู้สีก ทายความรู้สึกรู้สีก นี้ก็เหมือนกันอีก
เพียงเท่านั้นมันช่วยไม่ได้ มันไม่มีประโยชน์แก่การดับทุกข์

มันก็ ต้องเลื่อนมาถึงอนุสาสนีปาฏิหาริย์, ซึ่งเป็น
 ธรรมดาที่ครูบาอาจารย์จะต้องใช้ โดยเฉพาะพระพุทธเจ้า.

อนุสาสนี ก็แปลว่า *พรั่สอน สั่งสอน* ไม่ใช่สอนคำ
 เดียวเล็กกัน; อนุสาสน์ หรือ อนุสาสนี นี้แปลว่าพรั่สอน
 ถ้าสาสน์ เฉยๆ นั้นแปลว่าสอน ถ้าใส่ *อนุ* เข้าไปค้ำย แปลว่า
ตาม หรือ *ตามลำดับ* คือทำเรื่อย, อนุสาสนีจึงคือการสั่งสอน
 ด้วยการพรั่สอนจนกว่าจะรู้ คือพูดกันหลายคำ แต่ถ้าพระ-
 ศาสดาเป็นผู้มีปัญญา เป็นพระพุทธเจ้าเป็นอะไร ก็พูดกัน
 น้อยคำ ถึงอย่างนั้นก็ต้องมีการพูดกันหลายคำอยู่ดี.

นี้จะเห็นได้ว่ามันเป็น ของที่ต่างกันกับปาฏิหาริย์ ๒
 อย่างข้างต้น. ปาฏิหาริย์ ๒ อย่างข้างต้น ใช้แก่คนที่โง่
 หรือโง่มาก, แต่แม้ปาฏิหาริย์อันที่ ๓ คือ อนุสาสนีปาฏิ-
 หาริย์ก็ต้องใช้แก่คนโง่เหมือนกัน, แม้จะไม่โง่อย่างงมงาย
 ไม่ใช่โง่อย่างคักดานมันก็ยังอยู่ในวิสัยที่เรียกว่ายังไม่รู้ คือยังโง่
 ยังต้องสอนให้หายโง่. ดังนั้น ก็ใช้ *ปาฏิหาริย์* ชั้นต้นสอนคน
 ที่โง่น้อย ให้รู้สิ่งที่ควรจะรู้, ถ้าโง่มากก็สอนไม่รู้เหมือนกัน.
 ดังนั้นเขา จึงมีหลักไว้ว่า *เหมือนกับบัวต่างๆ ชนิด : บัวที่จะ*

บานเดี๋ยวนี้, บัวที่จะบานกันต่อไป, บัวที่ยังไม่โผล่จากน้ำ บัวที่ไม่อาจจะโผล่ขึ้นมาได้เลย. ถ้าคนโง่เกินไป แม้พระพุทธรูปเจ้าก็โปรดไม่ได้ ในทางที่จะให้คับกิเลสหรือดับทุกข์, ฉะนั้น มีความโง่หน่อยมีความฉลาดมากก็พอที่จะรับอนุสาสนีปาฏิหาริย์ได้.

พระพุทธรูปเจ้าทรงกระทำอย่างอนุสาสนีปาฏิหาริย์.

พระพุทธรูปเจ้าโดยเฉพาะ ท่านรู้อะไรมากไปกว่า เรื่องที่ท่านจะสอน, คือท่าน รู้อุปนิสัย อินทรีย์ อะไรต่าง ๆ ของบุคคล, ก็แปลว่าท่านรู้จักบุคคลที่จะรับคำสั่งสอนนั้นดี, อีกทีหนึ่ง อย่างที่เรียกเตียนกันว่าวิชาครู แต่พระพุทธรูปเจ้าท่านมีมากกว่านั้น เป็นเรื่องทางจิตใจที่ลึกกว่า สูงกว่า มีจิตใจที่เป็นสมาธิแหลมคมกว่า ก็คือจิตใจของผู้ที่รับคำสั่งสอนได้ดีกว่า, เลือกเรื่องได้ดีกว่า; ดังนั้น ท่านจึงทรงสอนสำเร็จเมื่อเป็นกรณีของคนธรรมดา ไม่โง่เกินไป. อันนี้ก็เรียกว่าปาฏิหาริย์ได้ สามารถที่จะทำคนที่กำลังเป็นอัมพาต หรือร้ายกาจหรือกำลังทำผิดอะไรอยู่ ให้กลับเป็นตรงกันข้ามได้. เรื่องที่รู้จักกันดีที่สุด เช่นเรื่ององคฺลีมาล

เป็นต้น; แต่เรื่องนั้นยังเล็กน้อยกว่าเรื่องคนที่เขามีทิฐิรู้จัก
 ทิฐิमानะจัก มีความเห็นผิดมาแต่เดิม นี่ พระพุทธเจ้า
 สามารถล้างความเห็นผิดของเขาได้; เช่นนักบวชลัทธิ
 อื่นศาสนาอื่นที่ยอมแพ้แก่พระพุทธเจ้า แล้วก็มาเป็นผู้
 ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนา^{นี้} อย่าง^{นี้}, ^{นี้}คือปาฏิหาริย์.
 การล้างทิฐิที่เรียกกันว่าการล้างสมองนั้นมันยาก, มัน ต้อง
 ทำถึงขนาดที่เป็นปาฏิหาริย์, อย่าง^{นี้} เรียกว่าอนุสาสนี
 ปาฏิหาริย์มุ่งหมายให้เป็นเรื่องบริสุทธิ์ แล้วก็เป็นเรื่องของ
 สติปัญญา หรือเหตุผลเป็นอย่างน้อย, ต่างจากปาฏิหาริย์ ๒
 อย่างข้างต้น.

ทุกสิ่งมีปาฏิหาริย์อยู่ในตัวเอง.

ที่^{นี้}ก็ยังมีส่วนที่อยากจะพูดให้เห็น ให้มองเห็น ซึ่ง
 ไม่มีหรืออาจจะไม่รวมอยู่ใน ๓ อย่างที่^{ว่า}มาแล้ว^{นี้} ก็คือจะพูด
 เป็นประโยคสำหรับจำง่ายอีกทีหนึ่งก็ว่า ความจริงทุกอย่าง
 ย่อมมีปาฏิหาริย์อยู่ในตัวมันเอง, ความจริงย่อมมีปาฏิหาริย์
 อยู่ในตัวมันเอง สันที่สุดก็ว่าอย่าง^{นี้}, ความจริงที่เป็นของจริง
 ทุกชนิด จะมีปาฏิหาริย์อยู่ในตัวมันเอง แล้วพวกเราจะพ่าย

แพ้แก่ปาฏิหาริย์ ไม่มีทางค้นไปได้, นี้ขอให้มองสิ่งที่เรียกว่า
ความจริง.

เมื่อพูดถึง ความจริง นี้ก็ต้องหมายถึงความจริง
ชนิดที่จริง จริงๆ, จริงกันโดยสมมติ จริงกันโดยโวหาร
ธรรมดานี้ ไม่รวมอยู่ในขั้นนี้ แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังใช้กฎอันนี้ได้
ใช้กฎเกณฑ์อันนี้ได้ ว่าความจริงย่อมมีปาฏิหาริย์อยู่ใน
ตัวมันเอง, จะจริงอย่างสมมติ จริงอย่างเด็ดๆ จริงอย่างอะไร
ก็ตาม มันก็ใช้กฎอันนี้ได้. แต่โดยเนื้อแท้ เราไม่ประสงค์
ความจริงอย่างเด็ดกอมมือ หรือความจริงระดับธรรมคาย่างนั้น
เราถึงความจริงที่เป็นหลักธรรมะ ที่เป็นความจริง
ของธรรมชาติ, โดยเฉพาะอย่างยิ่งความจริงเรื่องที่จะ
ดับทุกข์ ที่เรียกว่า อริยสัจจ์นั้น. ความจริงที่เมื่อใคร
รู้แล้ว หรือเข้าถึงแล้ว หรือมีแล้ว มันดับทุกข์ได้ เรา
เรียกว่าความจริงในที่นี้, แล้วก็มี ปาฏิหาริย์อย่างยิ่งอยู่ใน
ตัวมันเอง; ส่วนความจริงออกไปจากนั้นต่ำๆ ลงไป มัน
ก็มีปาฏิหาริย์อยู่ในตัวมันเองเหมือนกัน แต่มันเป็นเรื่องเล็กๆ
เมื่อเอาไปเทียบกับเรื่องความจริงสูงสุดแล้ว มันไกลกันมาก.

ความจริงเช่นว่า พุคฺจฺจิง ความสัจย์นี้เรียกว่าความ
 จริง คนนี้พุคฺจฺจิง ถือความสัจย์จนใคร ๆ รั้ ความสัจย์หรือ
 ความจริงของเขานั้น มันก็ทำให้คนอื่นชอบนับถือเลื่อมใสไป
 ใต้ ความจริงอันนั้นของเขามีอำนาจครอบงำจิตใจบุคคลอื่นได้;
 นี้ก็เรียกว่าความจริงมีปาฏิหาริย์ในตัวมันเองได้เหมือนกัน.
 หรือแม้แต่จริงที่มันรั้กันอยู่ อย่างเต็ก ๆ ก็รั้ เช่นไฟนี้มัน
 ร้อนจริง, หรือน้ำตาลมันก็หวานจริง, บอระเพ็ดมันก็ขมจริง
 อะไรนี้มันก็เรียกว่า จริงชนิดหนึ่งเหมือนกัน, มันก็จริงตามที่
 รั้อยู่ว่าเป็นอย่างไร มันก็มีปาฏิหาริย์ คือมันมีปาฏิหาริย์ที่คน
 จะต้องยอมรับและกลัว. หรือว่าเชื่อไปตามนั้น ลงมันจริง
 แล้ว มันก็มีปาฏิหาริย์อยู่ในตัวมันเอง.

นี้เราเอาความจริงที่มันมากกว่านั้น, นั้นมันธรรมดา
 เกินไป; นับขึ้นมาตั้งต้นที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
 อนัตตานี้ นี้ให้เข้าถึงความจริงข้อนี้. สังขารคือสิ่งที่ประกอบ
 อยู่ด้วยเหตุปัจจัยนั้น เป็นของไม่เที่ยงและเป็นทุกข์, แล้วสิ่ง
 ทุกสิ่งเป็นอนัตตานี้ไม่ว่าจะประกอบอยู่ด้วยเหตุปัจจัย หรือไม่
 ประกอบอยู่ด้วยเหตุปัจจัย ย่อมเป็นอนัตตา. ความจริง

อันนี้ใครไปรู้เข้าสิ มันจะมีปาฏิหาริย์เหลือประมาณ
 นับตั้งแต่จะทำให้คนนั้นชอบใจ พอใจ ศรัทธาเลื่อมใส เปลี่ยน
 ความรู้สึกนึกคิด, แล้วมันก็จะเปลี่ยนจิตใจของบุคคลนั้น ให้
 มีความจางกลายของกิเลส จนไม่มีกิเลสเหลืออยู่, นี้เรียกว่า
 ความจริงนี้มันมีปาฏิหาริย์อยู่ในตัวมันเอง.

ดังนั้น เรายอมรับความจริงนี้ โดยไม่ต้องใช้ปาฏิ-
 หาริย์อื่นแม้นุสาศน์ปาฏิหาริย์ นั้นจึงจะถูกต้อง; เพราะ
 ว่า พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสยืนยันว่า ให้ใช้ความเห็น
 แจ่มของตัวเองนี้ อย่าเชื่อตามผู้อื่น, *อย่างในหลักกาลาม-*
สูตร เอาไปจดจำกันไว้บ้าง. ให้เชื่อความเห็นแจ่มด้วย
 ปัญญาอันถูกต้องตามที่ เป็นจริงของตนเอง, แม้ว่าพระ-
 พุทธเจ้าจะเป็นผู้บอกก็ยังไม่เชื่อ เพราะมันเชื่อไม่ได้. ถ้า
 เราไม่เห็นเองมันเชื่อไม่ได้ คือมันไม่ยอมเชื่อ; ถ้าเชื่อมัน
 ก็ยังไม่มีประโยชน์ มันไม่ทำให้จิตใจนี้เปลี่ยนแปลงได้. ต่อ
 เมื่อเราเห็นด้วยปัญญาเอง จิตใจมันจะเปลี่ยน; เช่นเรา
 จะเชื่อด้วยความเชื่อ หรือความเคารพพระพุทธรูปเจ้าว่า อนิจจัง
 ทุกขัง อนัตตานี้ มันก็ไม่เกิดผลอะไรขึ้นในจิตใจ ในทางที่

จะทำลายกิเลส ; ต่อเมื่อเราเห็นชัดด้วยปัญญา ความเชื่อ ความรู้สึกของตนเองจึงจะเปลี่ยนได้, มันกลายเป็นเชื่อความจริงหรือตัวสิ่งนั้นเองที่มองเห็นนั่นแหละ มันจึงเปลี่ยนจิตใจ ทำให้หมดกิเลสได้.

ศึกษากาลามสูตรให้เข้าใจ.

เรื่อง กาลามสูตร นี้บางคนยังไม่เคยได้ยิน บางคนได้ยินแล้วก็ไม่ค่อยสนใจ, ผมขอร้องให้ไปคุยกันเสียให้เข้าใจด้วย ไม่ใช่เพียงแต่จำได้ ต้องเข้าใจด้วย.

เกี่ยวกับได้ยิน ได้ฟัง มีอยู่ ๓ ข้อ : มา อนุสฺสเวณ —อย่าเชื่อเพราะได้ฟังตาม ๆ กันมา, มา อิติกราย —อย่าเชื่อเพราะมันกำลังลือกระฉ่อนอยู่อย่างนั้น, มา ปรมุปราย —อย่าเชื่อเพราะว่ามันสืบ ๆ กันมาแต่ดึกดำบรรพ์ อย่างนี้.

นี่ที่เกี่ยวกับหนังสือหนังสือหาคัมภีร์ตำรับตำรา มีอยู่ ๑ ข้อ : มา ปฎิกสมฺปทานเนน —อย่าเชื่อเพราะว่าข้อนี้มันมีอยู่ในตำรา.

นี่ที่เกี่ยวกับการคิดการคำนวณ มันก็มีอยู่ ๔ ข้อ : มา ตกฺกเหตุ —อย่าเชื่อตามวิธีของตรรก, มา นยเหตุ —อย่าเชื่อตามวิธีของนัยยะ คือปรัชญา นั่นเอง คือหลักวิธี

ปรัชญา, มา อากาปรตฤเคน —อย่าเชื่อตามสามัญสำนึก ตามที่ตรึกไปตามอาการ, ตัวหนังสือว่าอย่างนั้น. มา ทิฏฐินิขฏานกขนติยา —อย่าเชื่อเพราะว่ามันทนต่อการพิสูจน์ของเราได้, ข้อนั้นฟังยาก แต่มันหมายความว่า เรามันยังโง่ไป, การพิสูจน์ของเรานั้นยังไม่พอ อย่าเชื่อแต่เพียงว่า มันทนต่อความพิสูจน์แก่ความเห็นของเราได้.

นี้เกี่ยวกับผู้อื่น ก็มีอยู่ ๒ ข้อ : มา ภพฺพรูปตาย —อย่าเชื่อเพราะว่าคนนั้นมันดูน่าเชื่อ, อันสุดท้ายที่สำคัญก็ มา สมโณ โนครุติ. —อย่าเชื่อเพราะว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา. นี้ มันก็หมกกันเท่านั้น. เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าท่านปฏิเสธตัวเองด้วย, อย่าให้ใครมาเชื่อท่าน เพราะว่าท่านเป็นครูของเขา.

อย่างนี้เขาเรียกว่า หลักรากาลามสูตร. ให้เชื่อด้วยอะไร? ให้เชื่อต่อเมื่อประจักษ์แก่ความรู้ในภายในอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริงเรียกว่า ยถากุตสัมมัมปััญญา — ปัญญาที่ถูกต้องตามที่เป็นจริง แต่ปัญญานี้ไม่ใช่ปัญญาเล่าเรียนหรือปัญญาศึกษาคำนวณ.

ปัญญาจากความรู้สึกละ ถ้ายังไม่รู้สึกก็ต้องพยายามไปจนรู้สึก ให้มันเห็นว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง

อนัตตาจริง อย่างนี้เป็นต้น, หรือว่ากิเลสเป็นเหตุให้เกิดทุกข์
 อย่างนี้ ไม่ต้องคำนวณด้วย เหตุผล มันต้องมีกิเลสจริง
 แล้วเป็นทุกข์จริง แล้วรู้ได้จากความที่มันเป็นทุกข์จริง รู้สึก;
 อย่างนี้ก็เรียกว่า ปัญญาถูกต้องตามที่เป็นจริง. คำนี้ก็ไม
 ค่อยจะรู้กัน แต่ในบาลีมันมี ให้เชื่อ ด้วย หรือ ตาม
 ยถาภูตสัมมัมปัญญา—ปัญญาที่ถูกต้องตามที่เป็นจริง, จา
 ง่าย ๆ เช่นว่าไฟร้อนนี้ เขาบอกยังไม่เชื่อ, เห็นคนอื่นไฟ
 ไหม้มือ แสดงอาการว่าร้อน นี้ก็ยังไม่เชื่อ, เพียงแต่เชื่อว่า
 คงจะเป็นอย่างนั้น จนกว่าตัวเองไปหยิบไฟเข้าจริงๆ
 แล้วร้อน นี้จึงจะเชื่อ, ความรู้แจ่มแจ้งว่าไฟร้อนจริงด้วย
 ตนเอง นี้ก็เรียกว่า ยถาภูตสัมมัมปัญญา นี้เรื่องในใจมัน
 เป็นเรื่องของกิเลส ตัณหา—เป็นเรื่องในใจ มันมีทางทำได้ง่าย
 กว่านั้น เพราะมันเคยอยู่แล้ว, มันเคยรัก เคยเกลียดเคยกลัว
 เคยโลภเคยหลงอะไรอยู่แล้ว ก็ศึกษาจากความรู้สึกโดยตรงนั้น
 มันก็รู้ได้หลาย ๆ หนเข้าก็ยังรู้ชัดขึ้น ๆ ทุกที.

เราจะพ่ายแพ้แก่ความจริง ซึ่งมีปาฏิหาริย์อยู่ในตัว
 มันเอง ไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า, เรื่องนี้ พระพุทธเจ้าท่านทรง

ยืนยันอยู่เสมอว่า ตถาคตจะเกิดขึ้นหรือตถาคตจะไม่เกิดขึ้นก็ ตาม ธรรมฐิติหรือธรรมธาตุ ย่อมมีอยู่อย่างนั้นเอง, หมายถึง กฎธรรมคา กฎธรรมชาติ หรือความจริงของธรรมชาตินั้น มันจะมีอยู่อย่างนั้นเอง. ดังนั้น ในนั้นแหละมีปาฏิหาริย์ ไม่ต้องมีใครมาพูด หรือเอามาพูด หรือมาชี้แจงอะไรก็ได้. ลองไปเข้าถึงมันเถอะ มันจะมีปาฏิหาริย์ ที่ครอบงำจิตใจของ บุคคลนั้นให้ยอมแพ้; เช่นเดียวกับว่า ไฟมันร้อน นี้เรา ยอมแพ้ทันที, พอไปถูกเข้า รู้ความจริงเข้า ก็เป็นปาฏิหาริย์ ซึ่งไม่รวมอยู่ในปาฏิหาริย์ ๓ อย่างที่ว่ามาแล้ว, เป็นปาฏิหาริย์ อันลึกซึ้ง อันพิเศษอยู่ในตัวความจริง, แล้วเราก็รอดตัวมา ด้วยปาฏิหาริย์ เชื่อไม่เชื่อลองไปกสิศุ. เรามีได้รอดตัวมาได้ด้วยอนุสาสนีปาฏิหาริย์ หรืออะไรเพียงเท่านั้น, เรา มาพ่ายแพ้แก่ปาฏิหาริย์ของความจริงในตัวมันเอง เราจึง รอดตัวได้. นี้เรียกว่า พระธรรมเป็นผู้แสดงบทบาทใน ชั้นนี้, เป็นปาฏิหาริย์ของพระธรรม หรือธรรมะ หรือว่า ธรรมธาตุ หรือว่าธรรมฐิติอะไรก็ได้แล้วแต่จะเรียก มันเป็นตัว ความจริงของความจริงของมันเอง. พอใครเห็นธรรมะนี้

คือรัฐธรรมนูญนี้, ธรรมนูญนั้นจะแสดงปาฏิหาริย์ขึ้นมาทันที
คือว่า เปลี่ยนจิตใจของบุคคลนั้น.

นี่เรารอคอยมากก็ด้วยปาฏิหาริย์อันนี้; แต่ว่าเราอาจจะ
ไม่รู้สึกรู้สีก เพราะไม่เคยคิดไม่เคยทำอะไรก็ได้. แต่ต่อไปข้าง
หน้ามันจะต้องดู เพราะเรื่องมันสำคัญมากขึ้น คือมันจะ
ไปถึงความคับทุกข์ ความพันทุกข์ต่าง ๆ. แต่ที่แล้วมา ตั้ง
แต่เด็ก ๆ เล็ก ๆ มา เราก็เกี่ยวข้องกับปาฏิหาริย์, แล้ว
ก็รอดตัวมาได้ ด้วยปาฏิหาริย์เรื่อย ๆ ไป; เพราะพ่อแม่สั่ง
สอนอย่างไรเราก็ยังไม่เชื่อ จนกว่าธรรมนูญหรือความจริงอะไร
อันหนึ่ง นี้จะเรียกว่าพระธรรมนูญ หรือพระเจ้า หรืออะไรก็ได้
แล้วแต่จะเรียก นี้จะเข้ามาสั่งสอน จะเข้ามาแสดงปาฏิหาริย์
มาแสดงบทบาท; ถ้ามันเหมาะสมกันเราก็พ่ายแพ้ แล้วยอม
เปลี่ยนนิสัยเปลี่ยนส้นคานที่เลวหรืออะไรไปเป็นคนดีได้. ถ้า
ความจริงหรือพระธรรมนูญอันนี้ยังไม่แสดงบทบาท มันก็
ยังไม่มีมีการเปลี่ยน, มันก็ยังคือพ่อ คือแม่ คือศาสนา คือ
คำสั่งสอน คืออะไรทุกอย่าง บางทีมันจะไปยอมแพ้อิทธิ
ปาฏิหาริย์ หรืออาเทศนาปาฏิหาริย์แบบโน้นไปเสียมากกว่า;
แต่แล้วก็ไปไม่รอดอยู่ดี เพราะว่าคนที่แสดงอิทธิปาฏิหาริย์

ก็ไม่เคยสอนให้เกิดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจ นี้ เพราะมันไม่ใช่หน้าที่ของอิทธิปาฏิหาริย์ เว้นเสียแต่ว่าจะเอามาสวมต่อ ๆ ๆ กันเข้า เลื่อนลำดับมาเรื่อย จากอิทธิปาฏิหาริย์ มาถึงอาเทศนาปาฏิหาริย์, จากอาเทศนาปาฏิหาริย์ มาถึงอนุสาสนีปาฏิหาริย์, จากอนุสาสนีปาฏิหาริย์ มาถึงธรรมะปาฏิหาริย์ หรือสัจจะปาฏิหาริย์อะไร คือปาฏิหาริย์ในตัวเอง.

ที่นี้ก็มาถึงข้อที่จะต้องมองดูกันว่า พระพุทธเจ้า ท่านไม่ให้ถือว่าร่างกายเป็นองค์ ๆ นั้น เป็นพระพุทธเจ้า, ท่านสอนให้มองจนเห็นว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นเห็นธรรม, ผู้ใดเห็นธรรมจึงจะได้ชื่อว่าเห็นเรา, เห็นด้วยตาที่เคินอยู่หรือว่าเข้าไปจับตัวเกาะแข่งเกาะขาได้ นั่นก็ไม่ใช่พระพุทธเจ้า มันเป็นเพียงภาษาหรือเปลือก หรืออะไรอันหนึ่งซึ่งซ่อนความเป็นพระพุทธเจ้าอยู่ข้างใน. ความเป็นพระพุทธเจ้าก็คือธรรม, ต้องเห็นธรรม ก็คือเห็นความจริงที่ว่าง. ธรรมะที่ดับทุกข์ได้นั้นคือธรรม, ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา, คือเห็นธรรมอันนี้แหละ จึงได้ชื่อว่าเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเราก็หมายความว่าผู้นั้นเห็นธรรม. ดังนั้น

ตัวพระพุทธรูปเจ้าแต่ใครเห็นเข้าก็จะพ่ายแพ้ ก็เห็นธรรม หรือความจริงซึ่งมีปาฏิหาริย์อยู่ในตัว, พอเห็นเข้า ก็เปลี่ยนแปลงจากคนธรรมดาที่มีความทุกข์ ความโง่ ความหลง ไปเป็นคนที่ประเสริฐ, เป็นพระอรหันต์ในลำดับแรก และเป็นต่อไปตามลำดับ จนถึงที่สุดได้.

นี่เราเรียกว่าธรรมะ มีปาฏิหาริย์อยู่ในตัวธรรมะเอง เข้าไปแตะต้องเกี่ยวข้องให้ได้ จะเกิดการเปลี่ยนแปลง; คนถึงธรรม หรือ ธรรมถึงคน, คนถึงธรรมหรือธรรมถึงคน แล้วแต่จะพูดด้วยประโยคไหนมันเหมือนกัน. ถ้าคนถึงธรรม ธรรมนั้นก็ถึงคน, ถ้าธรรมถึงคน คนก็ถึงธรรม นั่นมันเป็นความหมายเดียวกัน.

ฉะนั้น เราเมื่อจะเป็นบุตรที่ดีของพระพุทธรูปเจ้า หรือมีการเป็นบุตรของพระพุทธรูปเจ้าจริง ๆ มันก็ต้องถึงขั้นนี้ คือถึงธรรมซึ่งเป็นปาฏิหาริย์อยู่ในตัวมันเอง. แล้วมันก็จะเปลี่ยนในสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ให้กลายเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาไปจนหมดสิ้น. ดังนั้น การประพฤติธรรมทั้งหลาย ที่เราเรียน หรือสอน หรือปฏิบัติกันอยู่ ก็เพื่อจุดประสงค์อันนี้

ประพาศศีล สมาธิ บัญญา ก็เพื่อจุดประสงค์จะให้ถึง
 ธรรม. การประพาศศีลธรรม ก็เพื่อจะให้ถึงธรรม เมื่อ
 ถึงธรรมในความหมายที่ถูกต้องอย่างนั้นมันก็จบเรื่อง. นี่จะ
 มองกันในแง่ไหนก็ได้. นี่เราพูดกันอุปมาว่าเดี๋ยวนี้เป็นลูก
 ของพระพุทธเจ้าจริง ๆ คือถึงธรรมจริง ๆ แล้วประโยชน์
 ก็เกิดขึ้น คือว่ามันก็ดับทุกข์ได้, มีความทุกข์ดับไปตาม
 สัตส່วน ที่ว่าถึงได้มากน้อยเท่าไร ถึงที่สุดก็มีประโยชน์ที่สุด
 แต่อย่างน้อยก็ขอให้มันถึงในระดับที่เขาเรียกว่าถึงประตู ซึ่ง
 เป็นไฉนของความเป็นพระโสดาบัน, ถึงประตูของธรรม
 หรือว่าถึงประตูของนิพพาน. เป็นอันว่ามันเปลี่ยนเป็น
 อย่างอื่นไม่ได้มันมีแต่จะไปตามทางที่ถูกต้อง จนถึงอันดับ
 สุกท้าย.

ข้อความที่ได้พูดมาแล้ววันก่อน ๆ ก็เป็นเรื่องนี้
 เรื่องที่ว่าธรรมชาตินั้นสร้างเรามา เพื่อมาเป็นลูกของพระ-
 พุทธเจ้า โดยที่เราจะรู้หรือไม่รู้, ยอมรับหรือไม่ยอมรับก็ตาม,
 พ่อแม่ของเราจะรู้หรือไม่รู้ ทั้งใจหรือไม่ทั้งใจก็ตาม, ธรรม-
 ชาตินั้นต้องการอย่างนี้; ถ้าไม่ทำอย่างนี้จะลงโทษ คือ
 จะให้เป็นทุกข์นานาชนิด หากความสุขไม่ได้. ดังนั้น

ก็รีบเอาชนะ หรือว่าถึงธรรมะ เสียในเวลาอันสมควร ; พวก
 อู่มากกว่า เป็นลูกของพระพุทธเจ้าเสียให้ถึงขั้นที่
 ปลอดภัย.

แล้วก็ขอแถมในข้อที่ว่า อย่าไปหลงใ้งหวังพึ่ง
 ปาฏิหาริย์ ชนิดที่คนธรรมดาเขาหวังพึ่งกันนัก, เอา
 ธรรมะใส่ไว้ในใจ ดีกว่าจะมาห้อยอะไรไว้ที่คอให้มันรุงรัง
 ธรรมะในใจนั้น เป็นปาฏิหาริย์กว่าสิ่งที่ห้อยไว้ให้รุงรังอยู่ที่คอ.

เอาละ, พอกันที.

ยามจะพูด พูดเพราะ ๆ

เมื่อต้องพูด ไยมิพูด ให้ไพเราะ
ไยมิเหยาะ แยมสักันิด ปิดหน้าขนม
เมื่อยามเผย ความดำริ หรือดิชม
ชวนประหวม ยามบัญญัติ หรือว่าน่า
จงเลือกวิธี เลือกคำ อย่าทำหยาบ
กล่าวผิดที่ หรือจะทาบ ึ่งามข่า
ใช้สำเนียง มิตรภาพ มิลาบล้ำ
ถูกเงื่อนงำ จับใจไว้ ได้กลมกลืน
ที่บางคน ชอบทิ่ม ๆ ทำมั่งง่าย
ก็ต้องได้ ทุกข์ที่ใหม่; ควรจะฝัน
เสี้ยแยมชนิด กลืนง่าย สบายยืน
ไยมิพูด คำชุ่มชื่น เมื่อพูดจา

การปรุ้งเป็นทุกข์อย่างยิ่ง การดับเป็นสุขอย่างยิ่ง.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การพูดกันคราวนี้ จะพูดโดยหัวข้อที่สำคัญ ที่ควรจะเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง แล้วก็จำได้ติดปาก; ฉะนั้น ที่จกก็ขอให้จกไว้อย่างถูกต้อง เพราะจะต้องเอาไว้ใช้ตลอดไป ก็จะมาพูดโดยหัวข้อว่า การปรุ้งเป็นทุกข์อย่างยิ่ง และการดับเป็นสุขอย่างยิ่ง.

สำหรับ ข้อแรกที่ว่า การปรุ้งเป็นทุกข์อย่างยิ่ง นี้ก็มีบาลีว่า *สงฺขารา ปรมฺมา ทุกฺขา*, ช่วยจำให้ดี *สงฺขารา ปรมฺมา ทุกฺขา* แปลว่า *การปรุ้งเป็นทุกข์อย่างยิ่ง*, การดับเป็นสุขอย่างยิ่ง คือบาลีว่า *นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ*. ที่เป็นบาลีก็ได้ ๒ ประโยคว่า *สงฺขารา ปรมฺมา ทุกฺขา นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ*, ที่เป็นไทยๆ ก็ได้ ๒ ประโยคว่า *การปรุ้งเป็นทุกข์อย่างยิ่ง การดับเป็นสุขอย่างยิ่ง*.

ศึกษาความหมายของภาษาบาลี เพื่อเข้าใจถูกต้อง.

ที่ปัญหานั้นอยู่ที่ เราไม่เข้าใจความหมายของ คำเหล่านั้น, และคำเหล่านั้นเป็นภาษาบาลีมาแต่เดิม; พอมาเป็นภาษาไทย คำแปลเกิดขึ้นหลายอย่าง ก็เลยทำให้เข้าใจยาก; เช่นคำว่า *สังขาร* ในที่นี้ *สังขารา ปรมา ทุกฺขา*; ถ้าเอาตามตัวหนังสือว่า *สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง* นี้ในภาษาบาลีของเรา. *สังขาร* มันแปลว่า *การปรุง ปรุงแต่ง* หรือ *สังปรุงแต่ง* *สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง* หรือ *การปรุงแต่ง* เรียกว่า *สังขาร*.

พอเป็น ภาษาไทย รู้กันแต่ว่าคือร่างกาย, *สังขาร*คือร่างกาย, *ดับสังขาร*คือตาย มันกลายเป็นอย่างนี้ไป; *สังขาร*ไม่ใช่จะแปลว่าร่างกายแค่นั้นดอก. *สังขาร* แปลว่า *การปรุง ของปรุง สิ่งปรุง สิ่งถูกปรุง*; เราจะแปลคั่นง่าย ๆ ในที่นี้ว่า *การปรุง*. *สังขารร่างกาย* นี้ก็คือ *สิ่งที่ถูกปรุง* มันจึงเป็นร่างกายขึ้นมา, และเมื่อพูดว่า *สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง* ก็ไม่ได้หมายความว่า ร่างกายนี้เป็นทุกข์อย่างยิ่ง เหมือนที่เข้าใจกัน; ต้องเล็งไปถึง

การปรุง และของที่ถูกปรุง ฉะนั้น การดับสังขารก็ไม่ใช่การตาย ก็แปลว่า การหยุดปรุง ไม่ปรุง วางจากปรุง.

ขอให้ช่วยจำไว้ให้ดีๆ ว่า สงขาร่า ปรม่า ทุกุข่า - สังขารเป็นทุกข์อย่างยิ่ง. *เตสั วุปลโม สุขิ* - การระงับเสียซึ่งสังขารนั้น คือการระงับเสียซึ่งการปรุงนั้นเป็นสุข; ไม่ใช่หมายความว่า การตายเป็นสุข.

สงขาร่า ปรม่า ทุกุข่า ไม่ได้หมายความว่า ร่างกายเป็นทุกข์ แต่หมายถึงการปรุงว่ามันเป็นทุกข์. *เตสั วุปลโม สุขิ* - การระงับเสียซึ่งการปรุงก็เป็นสุข. *ทินั นินุพพานั ปรมั สุขิ* - ความดับเป็นสุขอย่างยิ่ง; ดับนี้หมายความว่า ดับการปรุง หยุดการปรุง มันจึงดับ; ไม่ได้หมายถึงว่าดับร่างกายคือตาย.

นี่ถ้อยคำมันเล่นตลกกันอยู่อย่างนี้ เราก็เข้าใจกันผิดๆ, แล้วก็พูดกันผิดๆ; แม้ในวัตโนวา ก็พูดกันผิดๆ ทั้งนั้น. ช่วยทำความเข้าใจข้อนี้ให้ดีๆ จะเป็นหลักที่ถูกต้องถาวร ใช้ได้ตลอดไป.

สงฺขารฯ แปลว่า การปรุ่ก เหมือนกับการสุ่กไฟ; ถ้าเราจะคิดไฟสั่กกองหนึ่ง ก็ต้องมีไม้พื่่นบ้าง มีลมอากาศ บ้าง มีเชื้ออะไรบ้าง, หลายๆอย่าง สุกกันเข้าไป เรียกว่า การปรุ่ก; ฉะนั้นไฟลุกขึ้นมา. ส่วน นิพพาน การดับ นั้น คือไม้ปรุ่ก ดับแห่งการปรุ่ก มันก็แยกออกไป; แล้วก็ดับ ไม้ปรุ่ก, ไม่เป็นไฟขึ้นมา. ฝ่ายที่ปรุ่กขึ้นมาก็เป็นทุกข์ อย่างยิ่ง, ฝ่ายที่ดับลงไปก็เป็นสุขอย่างยิ่ง.

สังขารไม้เที่ยงเพราะถูกปรุ่กเปลี่ยนไปต่าง ๆ.

เมื่อไปงานศพจะได้ยิน พระสวด อนิจฺจา วต สงฺขารฯ
—สังขารทั้งหลายไม้เที่ยงหนอ; มักจะเล็งถึงร่างกาย และ โดยเฉพาะศพที่นอนอยู่ในโลง; อย่างนี้ไม่ถูกคอก. อนิจฺจา วต สงฺขารฯ —สังขารทั้งหลายไม้เที่ยงหนอ ในที่นี้ก็แปลว่า ของปรุ่กทั้งหลาย, ของที่ถูกปรุ่กทั้งหลายไม้เที่ยงหนอ เพราะมันถูกปรุ่กขึ้นมา แล้วมันก็เปลี่ยนไป.

เมื่อได้ยินพระสวดในงานศพว่า อนิจฺจา วต สงฺขารฯ เขาบอกว่า ของปรุ่กทั้งหลายไม้เที่ยงหนอ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ — เกิดขึ้นแล้วดับไป หรืออุปฺปาทวยธมฺมิโน

คือว่า มีกรรมดาเกิดแล้วเปลี่ยน ๆ ๆ, เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป. แต่ วุปลโม สุโข - ความระงับเสียซึ่งสังขาร คือการปรุ้งของปรุ้ง มันเป็นสุข.

ควรจะเข้าใจเสียให้ถูก สำหรับจะไปฟังอะไรถูก, คตินึกอะไรถูก, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักสองอย่างนี้ ซึ่งสำคัญที่สุด สำหรับพุทธบริษัทเรา ก็บอกว่า ที่ปรุ้งนั้นเป็นทุกข์อย่างยิ่ง, ที่ดับ หยุดนั้นเป็นสุขอย่างยิ่ง; หัวข้อนี้จำไว้ให้ได้ แล้วก็ให้นึกได้ทันทีที่มันมีเรื่อง. คนเรามันก็มีเรื่องสองเรื่องนี่ตลอดชีวิต; ตลอดชีวิตของคนเรา จะมีเรื่องปรุ้งกับเรื่องดับ, เรื่องปรุ้งเรื่องดับ สลับกันไป.

ฝึกเปรียบเทียบผลระหว่างปรุ้งกับหยุดปรุ้ง.

เราจงสังเกตดูให้ดีๆ ว่า เมื่อไรมีการปรุ้ง เมื่อไหร่จะมีความทุกข์; หรือเมื่อหยุดปรุ้ง หรือว่างจากการปรุ้ง ว่างอยู่นี้ ก็เย็น ดับเย็น, เรียกว่าการหยุด หรือการดับแห่งการปรุ้ง. เวลานั้นจิตจะสบายอย่างยิ่ง ซึ่งมีลักษณะเดียวกับนิพพานสำหรับพระอรหันต์. เรามัน

หยุดปรุ้งหรือคับชั่วคราว ชั่วขณะ; พระอรหันต์นั้น
 ทำนหยุดปรุ้ง หรือดับตลอดไป. ฉะนั้น การหยุดปรุ้ง
 หรือการดับตลอดไป คือนิพพาน นั้น กอຍเราอยู่ข้าง
 หน้า; เกี้ยวยังไม่ถึง แต่ว่าถึงอย่างทีชั่วคราว.

ฉะนั้น ขอให้สังเกตดูว่าวันหนึ่งๆ เมื่อไรมีการ
 ปรุ้ง เมื่อนั้นก็ต้องมีความทุกข์; ปรุ้งนั้นแหละ
 เป็นทุกข์อย่างยิ่ง ก็หมายถึงปรุ้งเต็มที่. แล้วเมื่อใดดับ
 คือนิพพาน หยุดปรุ้ง แม้ชั่วคราวนี้; เมื่อนั้นก็ยัง
 เป็นสุขอย่างยิ่ง. เราสังเกตดู : เมื่อจิตของเราไปรงสงบ
 เย็น สบาย ไม่มีอะไรกระตุ้น นี่จะเป็นสุข.

เกี้ยวเราก็ผูกกันเ็นที่อย่างนี้ คือที่นั่งกันอยู่ตรงน
 มันเ็นความเหมาะสมทีจะพูดเรื่องนี้ คือเรื่องการคับ หรือ
 การไม่ปรุ้ง. มานั่งที่ตรงนี้ คือ *มาทีสวนโมกข์* แล้วก็มา
 นั่งตรงนี้ มัน *เหมาะทีจะพูดกันเรื่องไม่ปรุ้ง* หรือ *เรื่องโมกข์*
 นั้นเอง.

ฉะนั้นขอให้ผู้ที่ยังไม่ทราบ หรือยังไม่เคยฟัง ได้
 ฟังว่า ดิน, แผ่นดินนี้ เป็นที่นั่งที่นอนของพระพุทเจ้า.
 พุคคำธรรมตาสามัญุโสภโกกว่า ที่นั่งที่นอนของพระพุทเจ้า

ไปเข้าใจเอาเองว่าหมายความว่าอะไร, หรือตั้งใจจะพูดว่า
อะไร.

พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ตรัสรู้ในป่า.

พระพุทธเจ้า *ประสูติ* ก็ *กลางคืน* ได้ต้นไม้ พระ-
พุทธเจ้า *ตรัสรู้* ก็นั่ง *กลางคืน* ได้ต้นไม้. *โดยปกติ* ทั่ว ๆ
ไป ท่านจะอยู่ *กลางคืน* ได้ต้นไม้, ไปบิณฑบาตกลับมา
ตรงไหนเหมาะ : นั่งได้ต้นไม้ ฉ้นอาหาร แล้วค่อยกลับไป
ไปวัดของท่าน ที่อยู่ของท่าน *พื้นดิน*, ที่ *สอน* *พื้นดิน*, ที่
ประชุม *พื้นดิน*. ทั่ววัดของพระพุทธเจ้า ไม่เชื่อไปอยู่ที่อื่นเสีย
ทีเดียว; *กุฎิ*ของท่านก็ *พื้นดิน*, มีเตียงเตี้ย ๆ ตั้งอยู่บน
พื้นดิน ที่เรียกว่า พระคันธกุฎิ *พื้นดิน*, แล้วในที่สุด
ท่านก็นิพพาน ที่เราเรียกกันว่า *ตาย* *กลางคืน* ได้ต้นไม้ อีก
เหมือนกัน; ฉะนั้น *ชีวิต* ได้ต้นไม้ *กลางคืน* เป็นแบบของ
พระพุทธเจ้า.

เดี๋ยวนี้เราก็มานั่งได้ต้นไม้ *กลางคืน*; เราจึงพูดได้
ว่า เรามานั่ง *ประชุม* กันอยู่ ณ ที่เป็นที่นั่ง ที่นอน ที่ตาย
ของพระพุทธเจ้า; มันจึงเหมาะที่จะพูดกันเรื่องนี้ หรือ
เรื่อง of พระพุทธเจ้านั่นเอง.

ฉะนั้น เรานึกถึงข้อที่ว่า ถ้าเรานั่งกันอยู่ในห้องเรียน ในมหาวิทยาลัย นั้นแหละมันก็ไม่มีบรรยากาศอย่างนี้ดอก, มันมีแต่บรรยากาศแวดล้อมให้ปรุง ให้เกิดความคิดปรุง ปรุง—ปรุง—ปรุง เป็นเรื่องเป็นราวไป จนในที่สุด มันก็ร้อน เป็นทุกข์; เรียกว่า*ธรรมชาติไม่ช่วย*. ถ้ามานั่งกันในที่อย่างนี้ ธรรมชาติมันช่วย เพราะว่าเรามานั่งกันตรงที่นั่งที่นอนของพระพุทธเจ้า ธรรมชาติมันช่วย.

มีโคลงกลอนของ “ครูเทพ” บทหนึ่ง จำได้แต่บาทแรก บาทแรกของโคลงบทนั้นว่า *ทำสมาธิในป่า ง่าย กว่าใน โรงละคร* บาทแรก *ทำสมาธิในป่า ง่าย กว่าใน โรงละคร* ไม่ต้องอธิบายก็ได้; เช่นในที่นี้อย่างนี้ ทำสมาธิมันง่ายกว่าที่จะนั่งทำในโรงละคร.

นี่เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ตรัสรู้ในป่าทั้งนั้น; ไม่ว่าพระพุทธเจ้าองค์ไหน ตามที่บันทึกอยู่ในเรื่องรายนั้น ๆ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ตรัสรู้ในป่าทั้งนั้น. ฉะนั้น “ครูเทพ” ก็เขียนไว้ถูกต้องแล้ว *ทำสมาธิในป่า ง่าย กว่าใน โรงละคร*.

ฉะนั้น เมื่อเรามาสู่สถานที่ย่างงี้ ก็ควรจะถือเอาโอกาส อย่างเดียวกันกับที่พระพุทธเจ้าท่านเคยใช้ : ทำสมาธิแล้วก็ตรัสรู้; เพราะว่าธรรมชาติ บรรยาภาศธรรมชาตินี้ มันช่วยสนับสนุนไปในทางไม่ปรุง ให้พบกับความหยุดหรือดับ หรือเย็น.

เมื่อสุ่มไฟ กลายเป็นไฟลุกขึ้นมา ก็เป็นการปรุง, มีผลอย่างไฟลุกขึ้นมา. เมื่อแยกออกจากกันให้ดับ ให้หยุดไป มันก็มีผลอย่างไฟดับลงไป. ไฟในที่นี้ก็คือกิเลส ราคะ โทสะ โมหะ เปรียบเหมือนไฟ; เพราะจะทำให้ร้อน.

คำในธรรมะมาจากภาษาชาวบ้าน.

ถ้ายังไม่ทราบ ก็ขอให้ทราบไว้เสียด้วยว่า คำธรรมะ คำบัญญัติเฉพาะธรรมะนี้ ก็คือคำชาวบ้าน ทั้งนั้น; เขาไปยืมคำของชาวบ้านใช้ ในวงของธรรมะ; ก็คือว่า ฤาษีมุนี พระพุทธเจ้าหรือใครก็ตาม ก็ไปนึกคิด ตรัสรู้อะไรกัน

ในป่า, แล้วสิ่งที่ค้นพบหรือรู้นั้น ไม่เคยมีชื่อมาก่อน เขาก็ต้องคิดตั้งชื่อ เพื่อจะนำมาบอกให้คนในเมืองฟังถูก.

ฉะนั้น กิเลส นั้นมัน เป็นของร้อน; พอเกิดขึ้นก็ร้อน ท่านก็เรียกว่าไฟบ้าง, เรียกว่า ของสกปรกบ้าง; ในแง่หนึ่งมัน เป็นของสกปรก คือทำให้จิตสกปรก; เขาก็เรียกกิเลสว่าของสกปรก. คำว่า กิเลส, กิเลส นี้ แปลว่า ของสกปรก; เกิดขึ้นในจิต แล้วก็ร้อน. รากะก็ร้อน, โทสะก็ร้อน, โมหะก็ร้อน, ก็เลยเรียกว่า ไฟ ก็มี.

ส่วนพอสิ่งเหล่านั้นดับไป คือ ไฟดับ มันก็เย็น; ก็เอาคำว่าเย็น ที่พูดกันอยู่ในบ้านนั้นแหละไปใช้ เรียกพระนิพพาน ที่ค้นพบใหม่ คือความเย็นแห่งจิตใจ ซึ่งในที่นี้เรียกว่า ดับ. นิพพาน *ปรมิ สุขิ* ว่า นิพพานเป็นสุข *อย่างยิ่ง* ทุกคำต้องยืมไปจากคำธรรมคา ๆ ของชาวบ้าน.

ถ้าพูดกันอยู่อย่างชาวบ้าน เราจะเรียกกันเสียใหม่ว่า ภาษาคน; ถ้าเอาไป ใช้สำหรับพระอริยเจ้า เหล่านั้น ก็เรียกว่า ภาษาธรรม.

ดังนั้นคำว่า นิพพาน นิพพาน เย็น ในภาษาคน ก็หมายความว่า ร้อน ๆ เช่น ไฟดับ ข้าวสุกเย็น นี้ก็เรียกว่า นิพพาน. แต่ถ้าเอาไปใช้ใน ภาษาของพระอรหันต์ ก็หมายถึง กิเลสดับ, แล้วก็เย็น. เราไม่รู้เรื่องทั้งสอง ภาษาที่คู่กันไปอย่างนี้; แล้วความจริงมันเป็นอย่างนี้ : ฝ่ายไหนมัยมีภาษาชาวบ้านไปใช้, เกิดเป็นภาษาที่มีความหมายเป็นพิเศษขึ้นมา

ยกตัวอย่างเช่นคำว่า นิพพาน ที่ตรงกันข้าม ก็คือ กิเลส; กิเลสสกปรกและร้อน, นิพพาน คือ เย็น หยุด หรือดับ. รู้ความหมายอันนี้ไว้ จะช่วยได้มากเหมือนกัน ว่าเมื่อใดเย็น เป็นนิพพาน; ถ้าเป็น วัตถุเย็นก็เป็นนิพพานของวัตถุ; ถ้าเป็นจิตเย็น วิญญาณ เย็น ก็เป็นเรื่องของจิตของวิญญาณ.

ในสมัยพุทธกาล คำว่า นิพพานภาษาคน เขา ใช้้อยู่ตามบ้านเรือน; เช่น เด็ก ๆ เขาร้องออกมาจากใน ครวว่า มา—มา—มาเตี๋ยวนี, ข้าวต้มเย็น คือ นิพพาน; จะใช้คำว่า ข้าวต้มนิพพาน, ข้าวต้มนิพพาน มากินได้, เชิญมากินได้. ถ้าเราได้ยินเตี๋ยวนี ก็หัวเราะตายเลย ว่า

ข้าวต้มนิพพาน. แต่ภาษามันอย่างนั้น คือข้าวต้มมันเย็นลง ถึงขนาดกินได้ เชิญมากินได้ คนข้างนอกก็เข้ามาในครัว มากินข้าวต้ม, หรืออะไรก็แล้วแต่. ถ่านไฟแดงๆ เมื่อเอาออกมาจากเตา มันก็ดำลงเย็นลง; นี่ก็เรียกว่ามันนิพพาน.

นี่ให้รู้ว่านิพพานนี่ คือดับของความร้อน, แล้วก็เย็นของความรู้สึก.

การเวียนธรรมะ

จุดสูงสุดอยู่ที่ดับความทุกข์แล้วเฮน.

เราเวียนธรรมะไปทำไมกัน? มีจุดสูงสุดอยู่ที่ไหน? เวียนธรรมะก็เพื่อจุดสูงสุด ที่ดับเย็นคือนิพพาน; แต่เราก็ไม่ค่อยเข้าใจความหมาย. ฉะนั้นจึงขอให้ถือเป็นหลักไว้ว่า **สงฺขารํ ปรมํ ทุกฺขํ** — **ปรุํงทุกฺขํอย่างยิ่ง, นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** — **ดับนี้สุขอย่างยิ่ง.** ดับ ก็ต้องหมายถึง ของร้อนดับ หรือ ไฟดับ เป็นความหมายทั่วไป; คำว่าดับ ก็ดับแห่งของร้อน แล้วเย็น; เย็นก็เป็นสุขอย่างยิ่ง.

ฉะนั้นต่อไปนี้ ขอให้เข้าใจคำสองคำนี้ให้ถูกต้อง
คือคำว่า สงฺขาร : สังขาร แปลว่า ปรุง นิพพาน แปลว่า
ดับ ซึ่งมีความหมายแห่งความเย็น. การปรุงเป็นทุกข์
อย่างยิ่ง, การดับเป็นสุขอย่างยิ่ง ไฉนพระสวคที่โหนด,
หรือว่า อ่านหนังสือที่โหนด, พบข้อความอย่างนี้ แล้วก็
รีบเข้าใจเสียให้มันถูกต้องว่า สังขาร คือ ปรุง แล้วก็ร้อน
วุ่นไปหมด; แล้วคอยสังเกตดูให้ดี เมื่อไรมันปรุง.
เมื่อไรมันหยุดปรุง ก็คือดับ.

จะต้องศึกษารรณะจากของจริงเสมอไป เกี่ยว
นี้เราศึกษาจากการฟัง, แล้วก็จดไว้ในสมุด, นี้ยังไม่ใช่การ
ศึกษา เป็นเพียงอุปกรณ์ของการศึกษา แล้วจดไว้ในสมุด
เพื่อช่วยความจำ. ที่เป็นการศึกษานั้น ต้องทำความรู้สึก
หรือ ทำการปฏิบัติให้ถูกต้อง เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นมา ใน
ประจำวัน ในชีวิตประจำวัน

เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หกอย่างนี้ เป็น
ตัวเรื่องสำคัญ ท่านเรียกในบาลีว่า อินทรียทั้ง ๖
อินทรียะ—อินทรี—ทรียะ—ทรียะ ทั้ง ๖ ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ. คำว่าอินทรีย แปลว่า สิ่งสำคัญ, สิ่งที่เป็นตัวการ

หรือเป็นของสูงสุด. ถ้าเราไม่มี ตา หู จมูก ลิ่น ภาย ใจ
 อย่างนี้ ก็คือก้อนหิน, แล้วก็ไม่มีเรื่อง, ไม่มีเรื่องอะไร
 จะเกิดขึ้นได้; เพราะเหตุที่เรามี ตา หู จมูก ลิ่น ภาย ใจ
 จึงทำให้มีเรื่องขึ้นมาได้.

ตา หู จมูก ลิ่น ภาย ใจ มันก็มีคู่ของมัน คือ
 รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะ รั้มมารมณ. ที่จะมา
 กระทบตา เรียกว่า รูป, จะมา กระทบหู เรียกว่า เสียง,
 จะมา กระทบจมูก เรียกว่า กลิ่น, จะมา กระทบลิ่น เรียกว่า
 รส, จะมา กระทบผิวหนัง เรียกว่า โสภณรูปพะ.

ถ้าโสภณรูปพะนี้ไม่รู้จะแปลเป็นไทยว่าอะไรดี เรา
 มักจะ แปลกันว่าสัมผัส มันไม่ถูก; สัมผัสมันกระทบ
 ที่ไหนก็ได้ ทางตากก็สัมผัส หูกก็สัมผัส; แต่ชาวบ้านมัก
 จะใช้คำว่าสัมผัส. พอเราได้ยินคำว่า สัมผัสของชาวบ้านก็
 ให้รู้ว่า เขาหมายถึงการกระทบทางกาย. ถ้าเรียกจำกัด
 เฉพาะผิดไม่ได้ ก็เรียกว่า โสภณรูปพะ; โสภณรูปพะ ออก
 เสียงให้ถูกว่า โสภ-ณ-รูป-พะ - สิ่งที่มากระทบทางกาย, แล้ว
 ก็มีรั้มมารมณ ที่กระทบทางใจ.

นี้จึงได้เป็น ๖ **คู้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ**, แล้วก็ **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์**; เพราะมี ๖ **คู้** นี้แหละ มันจึงมีเรื่อง ของสัตว์ก็ตาม ของคนก็ตาม; เรียกว่า **อายตนะ** แปลว่า **สิ่งที่สัมผัสได้** หรือ**สิ่งเป็นที่ตั้ง** แห่งการสัมผัส หรือ**ผลแห่งการสัมผัส** ก็ตาม แปลว่า **สัมผัสได้** คือติดต่อกันได้.

๕ จุดตั้งต้นของการปฏิบัติหรือจรกอาสณะ.

อยากจะบอกให้รู้เป็นความรู้ทั่วๆไปว่า **นั้นแหละ** คือจุดตั้งต้นของพรหมจรรย์ ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้. จุดตั้งต้นของการศึกษาและการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ เรียกว่า **พรหมจรรย์**นี้ ตั้งต้นที่**ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์**.

ถ้าเขาถามว่า **อะไรเป็น ก ข ก กา** ของพระพุทธศาสนา? คุณจำไว้ **ตอบให้ถูก** ต้องตอบว่า **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** เป็น **ก ข ก กา** ของพุทธศาสนา ที่จะต้องเรียนเป็นครั้งแรก เป็นคำแรก เรื่องแรก. **ก.** คือ **ตา** **ข.** คือ **หู** **ค.** คือ **จมูก**.

ถ้าเราจะต้องไปพูดกับฝรั่ง ซึ่งฝรั่งเขาก็มักจะถามว่า
ตั้งต้นกันที่ไหน? *ถามว่า A.B.C. ของพุทธศาสนาตั้งต้น
ที่ไหน?* ก็บอกเขาให้ดูว่า มันตั้งต้นที่ ตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ; จะต้องเรียนไปจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จึง
จะถูกตัวพุทธศาสนาที่เป็นจุดตั้งต้น.

แต่ฝรั่งเมื่อเขาจะเรียนพุทธศาสนา เขาไม่เคยมี
ความรู้เรื่องนี้; ฉะนั้นเขาก็จะเรียนพุทธศาสนา มีจุดตั้งต้น
ที่เรื่องปรัชญาทั้งหลาย ที่มีอยู่ในอินเดีย ในสมัยพุทธกาล.
ถ้าพูดอย่างนี้แล้ว ให้เรียนให้ตาย ก็ไม่จบดอก. ถ้าจะไป
มาเรียนปรัชญาในอินเดีย ที่ในครั้งพุทธกาล หรือว่าก่อน
พุทธกาลหลังพุทธกาล ให้เรียนไปจนตาย มันก็เรียนไม่จบ;
แล้วจะเป็น A.B.C. ของพุทธศาสนาได้อย่างไร? มันก็ไม่มา
ถึงตัวพุทธศาสนา.

ทีนี้เราก็ตามกันฝรั่ง; ขอร้องๆ พูดอย่างนี้ มัน
เพื่อประหยัดเวลา พวกเราก็ตามกันฝรั่ง เมื่อจะเรียนพุทธ-
ศาสนา ก็ไปเรียนปรัชญาเปรียบเทียบกับมันโน่น แล้วจะมา
หาพุทธศาสนา; แล้วก็ไม่เคยถูกตัวพุทธศาสนา ที่ ตา หู

จุมก ล้น ภาย ใจ ที่เป็นจุดตั้งต้น, แล้วก็ยังงืออยู่จนบัดนี้ เพราะเราไปเรียนตามกันฝรั่ง.

นี่อยากจะพูดอย่างนี้เลยดีกว่า ถ้าจะเรียนพุทธศาสนา ก็ไปเรียนที่ ตา หู จุมก ล้น ภาย ใจ ซิ. อย่ามาตั้งต้นเรียนที่พุทธประวัติ หรือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ที่พุทธประวัติเลย. เรื่องนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้; แล้วเราว่าเอาเองว่า:—

ถ้าจะเรียนพุทธศาสนา ก็เรียนพุทธประวัติ ว่าท่านเกิดอย่างนั้น ท่านเกิดอย่างนั้น แล้วพระพุทธคืออะไร? พระธรรมคืออะไร? พระสงฆ์คืออะไร? ศีล ๕ คืออะไร? ก็เรียนไปอย่างนกแก้วนกขุนทอง. นี่จะเรียนจนตาย ก็ไม่ถึงตัวพุทธศาสนา ก็ไถ้ณะ, ระวังให้ไถ้ณะ; แล้วเราก็ได้ทำอย่างนี้อยู่จริง ๆ ด้วย.

จุดตั้งต้นของพรหมจรรย์คือรูปร่างอุปมา.

นี่เราลองทำอย่างพระพุทธเจ้าท่านว่า จุดตั้งต้นของพรหมจรรย์, อาทิของพรหมจรรย์นั้นคือเรื่อง ตา หู

จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เราเรียกกันสั้น ๆ ว่าปฏิจจสมุปบาท
 เล่าให้ฟังอีกทีก็ได้ :—

คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าท่านเอาเรื่องอาทิพรหม-
 จรรย์ นีมาว่าเล่น อยู่ตามลำพังพระองค์เดียว เหมือนกับ
 พวกเราในทะเล. พอว่างมีอารมณ์ที่ ภิรมใจขึ้นมาเมื่อไร
 ก็ข้มเพลงสากล; แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่เป็นเช่นนั้น
 ท่านนึกภิรมใจขึ้นมา ท่านว่า ปฏิจจสมุปบาท คือ ตา หู
 จมูก ลิ้น กาย ใจ บทของท่านว่า :—

จกขุณฺณจ ปฏิจฺจ รุเป จ อุปฺปชฺชติ จกขุ วิณฺณณํ
 ตินฺนํ สงฺกตํ ผสฺสโส

ผสฺสปฺปจฺจยา เวทนา

เวทนาปฺปจฺจยา ตณฺหา

ตณฺหาปฺปจฺจยา อุปาทานํ

อุปาทานปฺปจฺจยา ภโว

ภวปฺปจฺจยา ชาติ

ชาติปฺปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺ-

สุปายาสา สมุทฺตนิ.

นี่เพลงของพระพุทธเจ้า ท่านชอบของท่านมาก.
 ท่านตรัสรู้ ก็ตรัสรู้ชั้น^๕ แล้วท่านยังเอามา เหมือนกับเรา
 ชัมเพลงเล่นคนเดียวอยู่บ่อยๆ ^๕นี่วันหนึ่งท่านทำอย่างนั้น
 ท่านว่าเรื่องตา : ตากับรูปถึงกันเข้า ย่อมเกิดวิญญาณทาง
 ตา ๓ อย่างนี้ คือ :—

*ตากับรูป กับวิญญาณทางตา มาทำงานด้วยกัน
 เรียกว่า ผัสสะ.* — เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา
 — เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา — เพราะตัณหาเป็น
 ปัจจัยจึงเกิดอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น — เพราะอุปาทาน
 เป็นปัจจัยจึงเกิดภพ ความมีแห่งความรู้สึกว่าตัวตน — ภพ
 เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ คือความรู้สึกเป็นตัวตนสมบูรณ์.

เมื่อมีความรู้สึกเป็นชาตินี้, อะไรๆ มันก็เป็นของ
 ชาติไปหมด จึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส
 อุปายาส แล้วก็ไต่เป็นทุกข์ ก็เป็นทุกข์ก็ตื่นเร่าๆ ร้อนอยู่.

นี่ถ้าว่า ดับ ไม่ให้เกิด คือไม่ให้ปรุง; อย่างที่ว่า
 ไปนั้น คือ ปรุง — ปรุง — ปรุง — ปรุง — จนเกิดทุกข์. ^๕ที่นี้
 ถ้าว่าดับ มันก็ดับกันไปตามลำดับ; เพราะมีปัญญา

มีสติมาทันทั่วทั้งที่ มันไม่ปรุง มันดับ คือดับทุกข์ คือดับ
คือเย็น.

นี่สมมติว่าเราไม่เคยฟังเรื่องพระพุทธเจ้าเลย เช่น
พวกฝรั่ง; พอมาถึงก็มาบอกว่ามาอย่างนี้ มาลงมือเรียนว่า :
ตาเป็นอย่างนี้ หูเป็นอย่างนี้ จมูกเป็นอย่างนี้. แล้วเกิด
ความทุกข์ขึ้นมาอย่างนี้, แล้วทุกข์ไม่เกิดก็อย่างนี้; นั่น
แหละคือเขาเรียนนาที่แรก นาที่แรกถูกตัวพุทธศาสนา,
แล้วก็ถูกที่จุดตั้งต้นของมัน ของพุทธศาสนา; เขาก็รู้
พุทธศาสนาอย่างแท้จริง.

พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติจนดับทุกข์ได้.

ที่นี้พูดต่อไปอีกคำเดียวว่า *พระพุทธเจ้าคือคนที่*
รู้เรื่องนี้ แล้วท่านทำได้ คือ บอ้งกันได้ เหตุแห่งทุกข์ไม่เกิด
ท่านจึงไม่มีทุกข์. คนนั้นก็รู้จักพระพุทธเจ้าท่านทันทีเลย,
รู้จักพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง ว่าพระพุทธเจ้าคือคน
ที่มีจิตใจอย่างนี้, พระธรรมก็คือเรื่องนี้, พระสงฆ์
ก็คือผู้รู้และปฏิบัติได้เรื่องนี้. คนนั้นก็รู้จักพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริงทันทีเลย; เพราะเขาตั้งต้น
เรียนมาจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ที่พวกเรา, ตั้งแต่เด็ก ๆ, เขาสอนให้ว่า *พุทธ* *สรณิ คจฺฉามิ* ก็อนกขุนทองชนิดหนึ่งนั่นเอง, *ธมฺม* *สรณิ คจฺฉามิ*, *สงฺฆ* *สรณิ คจฺฉามิ*, คุณว่ากันมาแล้ว ก็ร้อยครั้ง ร้อยครั้ง? ไม่ถึงพระพุทธเจ้าสักทีเห็นไหม? มันได้แต่เสียงร้องตะโกน ตามที่เขาสอนให้ว่า มันจึงไม่ถึงตัว พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; ถึงแม้เราจะเรียนพุทธประวัติ ก็เป็นเรื่องราวที่จำได้ของคนไม่ถึงตัว พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.

ฉะนั้นขอให้ถึงตัวพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือรู้ว่าความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร? ความทุกข์ดับไปอย่างไร? แล้วมีคนคนหนึ่งเขาทำได้ อย่างนี้ เขารู้เป็นคนแรก เขาทำได้ อย่างนี้; นั่นคือพระพุทธ. เราที่รู้จักพระพุทธ แล้วเราจะรัก จะเลื่อมใส จะเชื่อในพระพุทธ ด้วยชีวิตจิตใจที่เดียว. เคียงนี้เราต้องกันแต่ปาก มันก็ไม่มีศรัทธา ไม่มีความรู้ ไม่มีทุกอย่าง, ใต้แต่เป็นนกขุนทอง.

ฉะนั้นจึงบอกวันนี้ว่า ถ้าจะเข้าถึงตัวพุทธศาสนา ก็ให้เรียนเรื่องทุกข์ และดับทุกข์ เป็นอย่างไร. การปรุ่

เป็นทุกข้ออย่างยิ่ง, การดับ หยุดปรุง เป็นสุขอย่างยิ่ง, ก็อย่างนี้ ในชีวิต ตลอดวัน ๆ ก็น่า ๆ นี้.

เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมผัส รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ อยู่เสมอ; เราต้องรู้สึกรู้ว่า เราสัมผัส แล้วก็ปรุงอย่างไร; ไม่สัมผัส หยุด เจ็บ เย็นอยู่ เป็นอย่างไร; เช่น นั่งอยู่ตรงนี้ ไม่ค่อยมี เรื่องปรุง. พอลองออกไปสถานที่ที่ยั่วตา ยั่วหู ยั่วจมูก ยั่วลิ้น ยั่วกาย ยั่วใจ ลองดูเถอะ มันจะต้องปรุง. ไปที่ หาดทรายที่พักขา จะเป็นอย่างไร? จะเหมือนกับที่นั่งอยู่ ตรงนี้ไหม? ไปที่หาดทรายที่ภูเก็ตชิ มันจะเหมือนกับนั่ง อยู่ที่ตรงนี้ไหม? ไปหาดทรายที่เกาะสมุย ที่เต็มไปด้วยฝูง พวกนั้น ว่ามันจะหยุดลงอย่างนี้ไหม?

ได้ยืนยันว่ามี ในขณะนั้นมีจะไปเกาะสมุย ขอให้ โอกาส. ถ้าทนไม่ได้ จะไปก่อนเวลาที่ไม่เป็นไร ไม่ เสียหาย ลุกไปได้; เชิญไป, แล้วอย่าลืมนึกศึกษาว่า ไปนั่งที่หาดทรายเกาะสมุย แล้วเทียบกันดูกับนั่งที่ตรงนี้ จะได้รู้เรื่องปรุง และไม่ปรุง ดี.

เรียนพุทธศาสนาทุกขณะ™การกระทบจะรู้จริง.

นี้ขอให้สนใจ เรื่องว่า มันไป กระทบอะไรเข้า แล้ว มันกระตุ่นใจ, มันกระตุ่นใจ หรือไต่ยินได้ฟังอะไร เข้าแล้ว มันกระตุ่นใจ, หรือไต่ก่ลั่นอะไรเข้า ไต่รสอะไร เข้า มันกระตุ่นใจ, ถ้าอารมณ์มาก มันก็เกิดปรุง. ๕
รู้ได้ที่มีร้อนขึ้นมา ร้อนหัว ร้อนหู ร้อนใจ ร้อน กระทั่งอวัยวะประจำเพศ. ขอโอกาสพูดตรงๆ อย่างนี้.

ที่เรียกว่าปรุงนั้น ในที่สุดมันจะร้อนไปตามลำดับ, ๕
กระทั่งอวัยวะประจำเพศ ก็จะต้องร้อนขึ้นมา คือ ปรุง; แล้วทุกข์หรือไม่ทุกข์? เมื่อถูกอารมณ์กระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะร้อน ที่ไบหุ แล้วจะร้อนไปตามลำดับ อย่างที่ว่า; นี้เรียกว่า ปรุง. เรียนพุทธศาสนาที่ตรงนี้๕
แล้วจะรู้พุทธศาสนา ยิ่งกว่าเรียนพุทธประวัติ หรือเรียน อะไร ซึ่งมันเป็นส่วนประกอบเท่านั้น.

พระไตรปิฎกมากมายก็จริง แต่ใจความสำคัญมัน อยู่ตรงที่พระพุทธเจ้าท่านว่า ๕
นี่เป็นอาทิพรหมจรรย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับติดต่อกับ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณ๕
ภูหะ ๕ มมารมณ; ๕ ไต่กู่แล้วก็จะปรุงเป็นวิญญาณ

ปรุงเป็นผัสสะ ปรุงเป็นเวทนา เป็นตัณหา เป็นอุปาทาน
เป็นภพ เป็นชาติ และเป็นทุกข์ ไปจบอยู่ที่ทุกข์ เรียกว่า
ปรุงเป็นทุกข์อย่างยิ่ง.

ถ้ามีสติปัญญา มันไม่ปรุง หรือว่าบางทีตามธรรมชาติ ก็ไม่ปรุงเหมือนกันแหละ; ตามธรรมชาตินั้นยังเป็น
โศกก็อยู่ที่ว่า แม้ตามธรรมชาติมันก็ไม่มีการปรุงอยู่มาก
เหมือนกัน; เช่น ตาเราเห็นอะไรมันก็เฉยเป็นอย่างนั้น,
หูได้ยินอะไร มันก็เฉยไปได้ไม่ปรุง; เช่นเคี้ยวข้าว เรา
ลิ้มคายอยู่ทุกคน แล้วก็เห็นอะไรอยู่ มันยังไม่มีการปรุง,
หูก็ได้ยินเสียงแมลง เสียงไก่ เสียงอะไรอยู่ แต่มันไม่
เป็นการปรุง, จมูกก็ได้กลิ่นอะไรอยู่ ก็ไม่เป็นการปรุง. แต่
ในบางกรณี มันไม่เป็นอย่างนั้น มันเห็นสิ่งที่มี
ความหมาย แล้วยึดถือเอา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อารมณ์
นั้น ๆ ที่มาจากผัสตตรงกันข้าม.

ข้อนี้ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เอง ว่าสิ่งที่จะมา
ครอบงำคน แล้วรบกวนจิตใจที่สุดนั้น ก็คือสิ่งที่ เป็นอารมณ์
มาจากผัสตตรงกันข้าม. ท่านใช้คำแยกกันว่า สำหรับหญิง
สำหรับชาย : รูปที่จะจับใจชายก็คือรูปหญิง, รูปที่จะจับใจ

หญิงก็คือรูปชาย, เสียงที่จะจับใจหญิงก็คือเสียงชาย, เสียงที่จะจับใจชายก็คือเสียงหญิง. ท่านว่าเป็นคู่ ๆ คู่ ๆ อย่างนี้ มันมากนั้ก.

อาตมาจะพูดสรุปว่า อารมณ์ที่จะมาปรุงที่สุด ก็คืออารมณ์ที่มาจากเพศตรงกันข้าม ก็ไปจับเอาเอง ระหว่างหญิง ระหว่างชาย, หรือนิมิตเครื่องหมายของเพศตรงกันข้าม. แม้ว่าจะไม่เป็นตัวเพศตรงกันข้าม; แต่ก็เป็นนิมิตเครื่องหมายของเพศตรงกันข้าม หรือสิ่งที่ทำให้เกิดความหมาย หรือความรู้สึกอย่างนั้น : เป็นวัตถุสิ่งของก็ได้; เช่นว่าจดหมายของแฟนอย่างนี้ มันไม่ใช่กระดาษเฉยๆ พอไปอ่านมันเข้า มันก็เป็นเรื่องปรุง เพราะมันมีความหมายอย่างเพศตรงกันข้าม.

เพราะฉะนั้น ท่านจึงใช้คำว่า สิ่งที่จะจับใจคน แล้วฝังลงไปอย่างเหนียวแน่น นั่นก็คืออารมณ์ที่มาจากเพศตรงกันข้าม; แล้วเป็นเรื่องทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูกก็ได้ ทางลิ้นก็ได้ ทางผิวหนังก็ได้ ทางจิตใจเองก็ได้.

นี่ รู้จักเรื่องปรุงไว้แบบนี้ นั้น จะศึกษาพุทธ-
ศาสนาได้ดี. เรามี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำหน้าที่อยู่
ตลอดเวลา; ถ้ามันไม่ปรุงตามแบบของปฏิจาสุมุปาทาน
ก็ไม่ร้อน, ไม่ปรุงก็ไม่ร้อน; พอปรุงก็เป็นทุกข์อย่างยิ่ง,
พอไม่ปรุงก็ยิ่งเย็นอยู่. เมื่อไม่ปรุงตามธรรมชาติ ก็คืออยู่
แล้ว; เช่นเราไปไหน มันก็จะต้องพบ, แล้วก็ไม่ได้ปรุง
ตามธรรมชาติ.

ธรรมชาติจะปรุงเสมอต้องใช้สติปัญญาควบคุม.

ที่นี้ ถ้าตามธรรมชาติมันจะปรุง เราก็ใช้สติ
ปัญญาของเรา ควบคุมไว้ไม่ให้ปรุง; ไม่ให้ปรุง มัน
ก็ไม่เป็นทุกข์เหมือนกัน. ฉะนั้นเราจึงต้องมีสติ คอย
ควบคุมอย่าให้เกิดเป็นการปรุงขึ้นมา, ให้หยุดเย็นอยู่
คงเดิม ก็จะมีความสุข.

มีความสุขชนิดไม่ปรุงนี้ ไม่ใช่ว่าจะบ่าบอผิตปกติ
ไปแล้ว; ไม่ใช่, มันมีความรู้สึกควบคุมอยู่. เมื่อไม่ปรุง
มัน ก็เย็นอยู่. ที่เย็นนี้ ไม่ใช่ทำอะไรไม่ได้; เย็นนี้

คืออารมณ์ที่ดี ที่สบาย ที่เป็นสุข กิณิกะไรก็ได้ ทำอะไรก็ทำได้ดีกว่า. ฉะนั้นสังเกตดูง่ายๆว่า เมื่อใดเรามีอารมณ์ดี, ใช้ภาษาชาวบ้านๆนี้ว่า เมื่อใดเรามีอารมณ์ดี มีใจกอบกต; เมื่อนั้นเราทำอะไรได้ดี กว่าที่เรากำลังมีจิตใจหงุดหงิดฟุ้งซ่าน.

ขอให้เราสังเกตดู แล้วเรียนพุทธศาสนาจากเรื่องจริงอย่างนี้ ก็จะเป็นพุทธศาสนาจริง; ก ข ก กา ของพุทธศาสนา ตั้งต้นที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วเราก็มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พร้อมทั้งจะทำหน้าที่อยู่เสมอ. ถ้าเราไม่มีปัญญาควบคุมมัน เราก็วิनाศแหละ : เราจะร้อน, เราจะเป็นทุกข์, เราจะทนทรมาน, อย่างน้อยที่สุดก็จะได้เป็นโรคประสาท ที่เดี๋ยวนี้เป็นกันมากขึ้นๆ; เพราะว่าเขาทำไม่ถูกกับเรื่องเหล่านี้. เขาหลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด หลงกลัว หลงวิตกกังวล หลงอาลัยอาวรณ์; เขาทำไม่ถูกในเรื่องนี้.

ขอให้เราเป็นผู้ฉลาดในเรื่องนี้ สมกับที่ว่าเป็นพุทธบริษัท ควบคุมมันให้ได้ แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ และไม่ต้องเป็นทงของความทุกข์ เช่น เป็นโรคประสาท

เป็นโรคจิต เป็นโรคอะไรบวกรวมอยู่เสมอ. นี่ท่านทั้งหลาย
ตั้งใจจะศึกษาธรรมะ, หวังจะศึกษาธรรมะ เพื่อจะเอา
ไปใช้เป็นประโยชน์. อาตมาก็บอกว่า หัวข้อ สองหัวข้อ
นี้ช่วยได้มาก ว่าการปรุ้งเป็นทุกข์อย่างยิ่ง การดับ
ไม่ปรุ้ง ก็เป็นสุขอย่างยิ่ง.

หยุดปรุ้งแล้วเป็นสุข, ไม่เกิดอุปาทาน.

เมื่อไต้ยีนคำว่า *เตสั วุปลโม สุโข* ที่เขาสวดงานศพ
ก็ให้รู้ว่า นั่นแหละ เขากำลังบอกคนทั้งหลายว่า หยุด
การปรุ้ง คือสังขารนั้นเสีย ก็เป็นความสุข. อย่าไป
เข้าใจว่า ตายนอนในโลงเป็นความสุข นั่นมันผิด, ผิดจน
ไม่รู้ว่าจะผิดอย่างไร. ที่ว่าตายนี คับสังขารคือตาย แล้ว
นอนในโลงเป็นความสุข, คนนอนอยู่ในโลงมีความสุข
มันโง่ก็มากน้อย กิจตฺตฺติ; ถ้าไปคิดอย่างนั้น มันก็เหลือ
เกินแหละ.

ที่จริงเขาก็บอกความจริงที่สุด สูงสุด ถูกต้อง
ที่สุด มีค่าที่สุดว่า *เตสั วุปลโม สุโข* — ระวังเสียซึ่งการ
ปรุ้งแต่งเหล่านั้น สังขารเหล่านั้น มันก็เป็นความสุข. นี่

เราก็ฉลาดขึ้นทุกทีที่ไปงานศพ หรือ ได้สติขึ้นมาทุกทีที่ไปงานศพ มันก็เป็นอย่างนี้.

ฉะนั้นจึงขอร้องเมื่อตะกัณว่า ช่วยจำไปให้ดีๆ นะ
สองประโยคนี้ : ปรุงเป็นทุกข์อย่างยิ่ง, ดับเป็นสุข
อย่างยิ่ง. นี้ก็เรียนจากตัวเอง : เมื่อกระทบ ตา หู
จมูก ล้น กาย ใจ แล้วปรุง เกิดจักขุวิญญาณ เกิดผัสสะ
เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดफलันอยู่ด้วย
อุปาทานว่าตัวกูบ้าง ว่าของกูบ้าง มันก็เป็นทุกข์เมื่อนั้น.

อุปาทาน แปลว่า จับฉวยเอาอะไรเข้ามาเป็นตัวกู—
ของกู ก่อนนี้ไม่ได้จับฉวยอะไรมาเป็นตัวกู—ของกู
ก็ไม่เป็นทุกข์. พอมีอะไรมาเป็นตัวกู—ของกู มันก็
เต็มไปด้วยปัญหา, บัญหาที่จะต้องต่อสู้แก้ไขค้นรณ
เป็นทุกข์; เรียกว่ากลายเป็นผู้ถือของหนักขึ้นมาแล้ว.

ก่อนนี้เราเดินตัวเปล่าเบาสบาย; เดี๋ยวนี้เราเอา
ของหนักๆ ขึ้นมาแบกแล้ว. เมื่อเกิดอุปาทาน หมายถึงมัน
อะไรเป็นตัวกู—เป็นของกูขึ้นมา มันก็จะต้องเป็นทุกข์.

เรามีเงินอยู่ในธนาคาร มันก็ไม่มาเป็นทุกข์ ถ้าไม่ไต่แบกไว้ด้วยจิตใจ; ถ้าเราไม่ยึดถือมัน ผากไว้ที่ธนาคาร ปลอดภัย จะใช้เมื่อไรก็ได้. แต่ถ้าเอามาวิตกกังวลอยู่ มันก็เป็นทุกข์: เพราะมันเอามาแบกไว้ด้วยใจ. ฉะนั้น อะไรๆ ที่เรามี เราเรียกว่าเรามีนั้น ให้มีอยู่โดยไม่ต้องเอามาแบกไว้ด้วยใจ; แม้แต่ชีวิตนี้.

ตอนนี้จะพียงยาก ว่า แม้แต่ชีวิตนี้ก็ไม่ต้องยึดถือมัน ว่า เป็นตัวเราหรือเป็นของเรา; อย่าแบกมันไว้ด้วยใจ มันหนักเหมือนแบกของหนัก, ให้มันเป็นไปตามธรรมชาติ แล้วคอยจัดการ ปรับปรุงแก้ไขให้ดี. ชีวิตนี้ มันก็ไม่มาเป็นทุกข์อยู่บนจิตใจของเรา, แล้วมันก็เป็นไปอย่างถูกต้อง, ก็ใช้ให้เป็นประโยชน์ได้.

ถ้าเมื่อใด เราไปโง่ไปหลง ว่าชีวิตนี้เป็นของเรา เป็นตัวกู่นี้ก็ทุกข์หนักทันที. แล้วมีเรื่องมากไม่สิ้นสุด. แม้แต่ชีวิตจิตใจ ก็รู้ว่า มันเป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ ของการปรุงของมัน ของชีวิต. อย่าเอามาเป็นของเรา, อย่าไปปรุงมาเป็นของเรา.

ปฏิบัติตามมรรคมืองค์แปดทำให้หยุดปรุง.

ที่นี่จะพูดต่อไปสักหน่อยก็ว่า ทำอย่างไรที่จะไม่ปรุง? เราจะมีชีวิตชนิดไหนอยู่เป็นประจำ นี่สิ่งเหล่านี้จึงจะหยุดปรุงหรือไม่ปรุง? นั่นแหละคือตัวธรรมะ ที่เรามาเรียนธรรมะ มาศึกษาธรรมะ มาหาความรู้ทางธรรมะ.

คำว่า ธรรมะ นั้น ก็คือเครื่องที่ทำให้หยุดปรุง. ถ้าสรุปที่จะหยุดปรุง, หยุดปฏิบัติจนอุปบาทเสียได้ **พระพุทธเจ้าท่านระบุไปยังมัชฌิมาปฏิปทา : ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา.** ถ้าเราอยู่อย่างมัชฌิมาปฏิปทา คือ อริยมรรคมืองค์ ๘ มันจะไม่ปรุง.

เข้าใจว่า จำได้กันทุกคนแล้วนะ; ถ้าจำไม่ได้ก็ต้องขอร้องที่จะต้องพูดว่า แย่มาก. ถ้าพวกเราจำอัฐฐังกิกมรรคไม่ได้; ใครที่จะจำไม่ได้ รีบไปหา รีบไปทำให้มันจำได้เสียซิ; นั่นเป็น ตัวธรรมะทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ที่จะป้องกันการปรุง จะเรียกว่า ความถูกต้อง ๘ ประการ ก็ได้.

ถ้าเราอยู่ด้วยความถูกต้อง ๘ ประการแล้ว มันปรุงไม่ได้ดอก; ชีวิตนี้จะปรุงเป็นความทุกข์ไม่ได้.

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะปรุ้งอะไรให้เป็นกิเลส เป็นความ
ทุกข์ไม่ได้; เพราะอยู่ด้วยความต้องการ ๘ ประการ.

ประการที่ ๑. ถูกต้องในเรื่องของความรู้
ความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ เรียกว่า สัมมาทิฐฐิ;
ความรู้ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ อะไรก็ตาม ที่เรียกว่า
ทิฐฐิ ให้มัน ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐฐิ. ถ้าผิดก็เรียกว่า
มิจฉาทิฐฐิ, มิจฉาทิฐฐิก็มีต แล้วก็เป็นไปอย่างมีตๆ ก็
ไปปรุ้งไปเป็นทุกข์. ถ้าสัมมาทิฐฐิก็สว่างไสว ก็มันไม่
ปรุ้ง ก็ไม่เป็นทุกข์. ฉะนั้นข้อแรก เราต้องมีความถูก
ต้องของทิฐฐิเสียก่อน เรียกว่า สัมมาทิฐฐิ.

ที่นี้ถัดไป ประการที่ ๒. ก็เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ
— ประสงค์อย่างถูกต้อง, ต้องการอย่างถูกต้อง. อย่าไป
ต้องการด้วยกิเลสตัณหา; นั้นเขาเรียกว่าตัณหา เรียกว่า
ความโลภ, ต้องการด้วยความโง่ เรียกว่าตัณหา, เรียกว่า
ความโลภ. ต้องการด้วยปัญญา ด้วยความรู้ คือสัมมาทิฐฐิ
ก็มีแล้ว, แล้วก็ต้องการด้วยอำนาจของสัมมาทิฐฐิ ก็เรียกว่า
สัมมาสังกัปปะ.

สั่งกับปะ นี้ยก็แปลว่า ความต้องการ ความประสงค์ หรือความใคร่จะได้ เหมือนกัน; แต่มัน เป็นฝ่ายดี. ถ้าฝ่ายชั่ว เรียกว่าคั่นหาบ้าง เรียกว่าโลภะบ้าง. “ขอให้ ความประสงค์ของท่านสำเร็จจงพระจันทร์ในวันเพ็ญ หรือแก้วมณีโชติ” ที่พระให้พรเวลาดวยทาน นั้นสั่งกับปะนั้นแหละจะ ถูกต้อง, ฉะนั้น รู้จักปรารถนาแต่ที่ถูกต้อง ในสิ่งที่ ถูกต้อง วิถีทางที่ถูกต้อง มันก็ปรุงไม่ได้, ปรุงให้เป็น ไฟไม่ได้ มันไม่ปรุง.

ที่นี้ ประการที่ ๓. ก็มีถูกต้องทางวาจา เรียกว่า สัมมาวาจา มันก็ไม่ทำให้เกิดเรื่อง; นี้ยมันเป็นเรื่องนอก ตัวออกไป. ถ้าพูดดีแล้วก็ไม่กระทบใคร, แล้วก็ไม่ มีอะไรมารบกวน; เราก็มีความถูกต้องทางการพูดจา.

ถัดไป ประการที่ ๔. ก็สัมมากัมมันตะ มีการกระทำทางกายถูกต้อง; ตัวเองก็ไม่เป็นทุกข์, ไม่ไปกระทบใคร, ก็ไม่มีใครมากระทบเรา ก็ไม่ปรุง ไม่ช่วย ให้ปรุง.

ถัดไป ประการที่ ๕. ก็สัมมาอาชีวะ — ดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง : วิธีเลี้ยงชีวิตก็ถูกต้อง, วิธีใช้ก็

ถูกต้อง, ซ่อนชื่อแทรกว่า จะเสนอหลักความเป็นเศรษฐกิจ
ในครั้งพุทธกาล ตามความหมายของพระพุทธเจ้า.

ดูเหมือนครั้งที่แล้วมา ก็พูดที่หนึ่งแล้ว ว่าความ
เป็นเศรษฐกิจ เขารัก พอใจในการทำการงาน สนุกในการ
ทำงาน มันก็ทำได้มาก. เมื่อทำได้มาก มันก็มีผลมาก;
มีผลมาก มันก็กินไม่หมด ก็กินแต่พอดี เหลือไปช่วย
ผู้อื่น. นี่คือสัมมาอาชีวะ ดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง.

อาชีวะ แปลว่า *ดำรงชีพ* ไม่ได้หมายความว่าไป
ทำงาน ค้าขายหรืออะไรทำนองนั้น; ก็ดำรงชีวิตทั้งหมด
ทั้งระบบชีวิต อยู่อย่างถูกต้อง, นี้ก็เรียกว่าดำรงชีพชอบ.
สัมมาอาชีวะ : *อา* แปลว่า *ครบถ้วน*, *ชีวะ* แปลว่า *ชีวิต*
ระบบชีวิตที่ครบถ้วน นั้น มันถูกต้อง ก็ปรุงไม่ได้; อยู่
อย่างถูกต้อง ไฟก็ไม่ติด เพราะมันอยู่อย่างถูกต้อง.

ที่นี้ ประการที่ ๖. สัมมาวายามะ — ถูกต้องใน
ความพากเพียร. คนเรามันต้องเคลื่อนไหว มันอยู่หนึ่ง
ไม่ได้, และเมื่อต้องการอะไร ควรจะได้อะไร มันก็ต้อง
พากเพียร; เราก็ควบคุมให้ความพากเพียรของเราถูก
ต้องอยู่เสมอ. ท่านแจกไว้เป็นหลัก กล้าย ๆ กับไม่มีทาง

จะผิดได้; เหมือนกำปั้นทุบดิน ไม่มีทางจะผิดได้ ว่า
 เพียรละที่ไม่ดี ระวังอย่าให้มันเกิดขึ้นมา; ถ้ามันเกิดขึ้น
 มาแล้วละเสีย ที่ไม่ดี; ที่ดี ๆ ทำให้มันเกิดขึ้นมา; เกิด
 ขึ้นมาแล้วรักษาเอาไว้. ถ้าทำอย่างนั้นก็เรียกว่า ความเพียร
 นั้นถูกต้อง ไม่มีทางผิดเลย. ฉะนั้นระวังความพากเพียร
 ของเราให้ถูกต้อง เรียกว่า สัมมาวายามะ.

ที่นี้ถัดไป ประการที่ ๗. ก็สัมมาสติ สติ แปลว่า
 ความรู้สึกตัวอยู่; ความรู้สึกตัวอยู่, ต้องรู้สึกตัวอยู่อย่าง
 ถูกต้อง. อย่าปล่อยให้ความโง่ครอบงำ, อย่าให้อวิชชา
 ครอบงำ. ความรำลึกนิมิตจะถูกต้องอยู่เสมอ, แล้วให้
 ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา หรือทุกสถานที่; ดังนั้นเราจึงทำ
 ผิดไม่ได้.

เวลาไหนก็ตาม ที่ไหนก็ตาม เมื่อมีอารมณ์เข้ามา
 กระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วสติมันถูกต้องอยู่เสมอ
 จะระลึกได้ทันเวลาเสมอ มันก็ทำผิดไม่ได้เกี่ยวกับ ตา
 หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; นี้เรียกว่ามีสติ ต้องไปดูที่ตัวจริงนะ
 อย่าฟังกันแต่คำพูด แล้วอยู่ในสมุทนะ. ต้องมีสติจริง
 ทั่ววัน ทั่วเวลา ที่อะไรมากะทบที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย

ใจ ระลึกได้ทันที, จัดการควบคุมได้ทันที, ไม่มีผิดพลาด
ไม่มีการปรุง ก็ไม่มีไฟลุกขึ้นมา.

น ประการที่ ๘. ข้อสุดท้าย เรียกว่า สัมมาสมาธิ
สมาธิถูกต้อง; *สมาธิ* คือ *การดำรงจิตไว้อย่างมั่นคง*;
แต่ก็มีถูกต้อง หรือไม่ถูกต้องเหมือนกัน. ดำรงจิตไว้อย่าง
มั่นคง; นี้ก็ต้องถูกต้อง คือชนิดที่ว่า กิเลสจะเกิดไม่ได้
ชนิดที่จะเป็นประโยชน์ แก่การมองเห็นอะไรสิ่ง ๆ ขึ้นไป
เรียกว่า สมาธิ มีสัมมาสมาธิ.

ขอรับรองว่า นี่คือนิเวศน์ธรรมที่ท่านทั้งหลาย
แต่ละคน ๆ จะต้องคล่องปาก คล่องใจ สำหรับเรื่อง
มัชฌิมาปฏิปทา. ท่องเป็นบาลีว่า *สัมมาทิฏฐิ สัมมา-*
สังกัปปิ สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมา-
วาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ดำรงอยู่ในมรรคมืองค์ ๘ จะไม่มีทุกข์.

คนโง่ง ๆ ก็ว่า บ้าบอ ครีคระ พันสมัยไม่มีประโยชน์
อะไร; ยิ่งโง่งเท่าไร ก็จะยิ่งเห็นว่า บทนี้ครีคระ โง่งเง่า
เท่าล้านปี. แต่ถ้าเขาเป็นคนรู้จริง รู้ย่างนักวิทยาศาสตร์

นะ เขาจะรู้ว่า ^{นี้}จำเป็นที่สุด ที่เราจะต้องมี; พระพุทธศาสนาก็อย่าง^{นี้}, แล้วปฏิบัติอย่าง^{นี้}จะดับทุกข์ได้. พุทธศาสนาก็เป็นที่ยอมรับได้ของนักวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย. เราไม่ต้องฟังพระเจ้าอย่างที่เขาคือ, ไม่ต้องฟังโชคกลาง ไม่ต้องฟังเทวดา ไม่ต้องฟังอะไรหมด. ขอให้เราดำรงอยู่ในความถูกต้อง ๘ ประการนี้ เท่านั้น จะไม่มีความทุกข์.

ฉะนั้นเราจะกล้าทำว่า พระเจ้าจะมีหรือไม่มีก็ตามใจไม่รู้ไม่ชี้กับพระเจ้า; ปฏิบัติอย่าง^{นี้} แล้วมันไม่มีความทุกข์เลย, พระเจ้าจะมีหรือไม่มีก็ตามใจ. พระพุทธเจ้าเองท่านก็ทรงเปิดโอกาสอย่าง^{นี้}ว่า พระพุทธเจ้า พระตถาคต จะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นมาในโลกนี้ ก็สุดแท้; แต่อัน^{นี้}จะต้องเป็นอย่าง^{นี้}, หมายความว่า ถ้าแก่ปฏิบัติอย่าง^{นี้} แล้วความทุกข์จะไม่เกิด พระพุทธเจ้าจะเกิด หรือ พระพุทธเจ้าจะไม่เกิด ^{นี้}ก็ยังเป็นอย่าง^{นี้}.

ถ้าเรา^{นี้}อย่าง^{นี้} เราปฏิบัติอย่าง^{นี้} เราก็ไม่ต้องมีความทุกข์. ^{นี้}มันปลอดภัยอย่าง^{นี้}. ฉะนั้นเรากล้าทำว่า พระเจ้าจะมี พระเจ้าจะไม่มี พระเจ้าจะช่วย พระเจ้าจะไม่ช่วย

ตามใจพระเจ้า; ไม่รู้ไม่ชี้. แต่เมื่อเราดำรงอยู่อย่างนั้นแล้ว
 ไม่มีทางที่จะเป็นทุกข์.

จะนั้นอย่าไปเสียเวลาเถียงกันเรื่องพระเจ้านี้ พระเจ้า
 ไม่มี, ตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด, อะไรไปเกิด,
 บัวยการ ไม่รู้ไม่ชี้กับมัน. “ฉันปฏิบัติอยู่อย่างนั้น” แล้ว
 ก็ไม่มีความทุกข์, แล้วจะไม่เกิดด้วย; จะไม่ต้องเกิดมา
 สำหรับเป็นทุกข์ด้วย : ไม่เกิดตัวกู—ของกู ขึ้นมาในจิต
 ให้เป็นทุกข์ด้วย. จะนั้นเราอย่าไปเสียเวลา ถามกันแต่
 เรื่องอย่างนั้น, เเถียงกันอยู่แต่เรื่องอย่างนั้น.

มาศึกษาเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา — อริยมรรคมี
 องค์ ๘ ให้เข้าใจ แล้วจะไม่มีมีความทุกข์ จะทำถูกต้อง
 แล้วไม่มีความทุกข์; จะนั้นพุทธศาสนาจึงเป็นวิทยาศาสตร์
 ไม่ต้องฟังพระเจ้า, ไม่ต้องฟังอะไรชนิดที่ว่า มันเป็นเรื่อง
 มองไม่เห็นตัว, เป็นเรื่องต้องเชื่อ เป็นไสยศาสตร์. ถ้า
 พุทธศาสนาจะมีพระเจ้า ก็คือกฎอันนี้, กฎเกณฑ์อันนี้แหละ
 คือพระเจ้าของพวกพุทธบริษัท.

เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจะต้องเชื่อฟังพระเจ้า
 ในพุทธศาสนาว่า ถ้าปรุ้งแล้วเป็นทุกข์ ถ้าดับแล้วไม่

เป็นทุกข์เลย. ^{ที่}นั้นจะดับ ^{ไม่}ปรุง ^{ก็คือ}อยู่อย่าง
 มัชฌิมาปฏิปทา — ^{ถูกต้อง} ๘ ^{ประการ} ^{นี้}. ^{อุทิศ}สำห^{ทำ}ให้
^{นี้}ใจ ^{นี้}ใจ.

มรรคมองค์ ๘ รวบรวมเป็นศีล สมาธิ ปัญญา.

^{ที่}นั้นเขาทำให้มันสั้นเข้ามา ก็เรียกว่า ๓ อย่าง คือ
 ศีล สมาธิ ปัญญา. ๘ อย่างนั้น พวกไหนเป็นไปเพื่อ
^{ถูกต้อง}ทางกาย ทางวาจา เรียกว่า ^{ศีล}, พวกไหนเป็นไป
 เพื่อ ^{ถูกต้อง}ทางจิต เรียกว่า ^{สมาธิ}, พวกไหนเป็นไปเพื่อ
 ความ ^{ถูกต้อง}ทางความรู้ความเข้าใจ ก็เรียกว่า ^{ปัญญา}.
 ฉะนั้นเราจึงเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา.

มัชฌิมานี้มันรวบรวมรัดเข้ามาอีกทีเหลือเพียง ๓ ;
 เมื่อกระจายออกไปเป็น ๘. เราจะทำให้เหลือ ๓ ก็ได้ มัน
 ไม่มากมายนัก : ^{ถูกต้อง}อยู่ที่กายวาจา เรียกว่า ^{ศีล}, ^{ถูกต้อง}
 อยู่ที่จิต เรียกว่า ^{สมาธิ}, ^{ถูกต้อง}อยู่ที่ความรู้ ความ
 เข้าใจ ก็เรียกว่า ^{ปัญญา}. ^{นี้}คือสิ่งที่ช่วยให้ไม่ปรุง.

^{ที่}นั้นมันละเอียด ลึกซึ้ง เข้าใจไม่ได้สำหรับคน
 ธรรมดาสามัญ ท่านจึงช่วยทำให้มันง่ายเข้า, ให้มันเป็นสูตรที่
 ง่ายเข้า, เป็นตัวบทที่ง่ายเข้า เรียกว่า ^{ศีล-สมาธิ-ปัญญา}

ศีลช่วยทำให้ไม่ปรุงไปในทางผิด.

เช่นว่า เราไม่ปรุงความโกรธ เราก็ไม่ฆ่าใคร; เพราะฉะนั้นเมื่อมันมีอะไร มายั่วให้ฆ่าผู้อื่น เราก็ควบคุมไว้ได้ หยุดไว้ได้ ไม่ปรุง. ฉะนั้นการที่เรากลือศีลข้อที่ ๑ ว่า ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทัง นี้ เราก็จะควบคุมไว้ไม่ให้เป็นการโกรธ แล้วฆ่าเขาได้.

ที่นี้เราเห็นของของผู้อื่น อยากจะได้ นั่นมันปรุง. เมื่ออยากจะได้ แล้วมันก็จะขโมย; นี่ไม่ให้ปรุง ไม่ให้ออยากได้ ไม่ให้ขโมย ก็ถือศีล อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทัง นี้ ควบคุมมันไว้, ไม่ให้ปรุงเป็นความอยาก แล้วก็ไปขโมย.

ที่นี้เรื่องเพศ เรื่องกามารมณ์ กาเมสุ มิจฉาจารา นี้ควบคุมไว้ ไม่ให้หลงไหลในเรื่องเพศ จน ไปล่วงละเมิดความรักของรักของผู้อื่น ถือศีลข้อที่ ๓, มันก็ไม่ปรุงในข้อนี้.

แล้วก็ถือศีล ข้อที่ ๔. ไม่โกหก ประโยชน์ที่อยากได้; ถ้าเราไม่ได้โดยทางอื่น เราก็ใช้คำพูดที่โกหก เอาประโยชน์นั้นมา เราก็ควบคุมไว้ ไม่ให้ปรุงแบบนั้น

ที่ข้อที่ ๕. เรารู้ว่า น้ำเมาทั้งหลาย ของเมา
 ทั้งหลาย ทำให้เสียสติ แล้วก็ไปปรุงอย่างยิ่ง อย่างฉิบหาย
 หมดเลย; ก็เว้นเสียๆ เรื่องของเมาทั้งหลาย ที่จะทำให้
 เสียสติสัมปชัญญะ. *สุราเมрымัชชปมาทัฏฐานา.* คำว่า
ปมาทัฏฐานา นั้นสำคัญมาก แปลว่า *เป็นที่ตั้งแห่งความ
 ประมาท ความโง่ ความหลง ความผิด* ไปหมดเลย.

อะไรก็ตาม ถ้ากินเข้าไป คืมเข้าไป สูบเข้าไป
 หรือเอามาตามลูบมาอะไร เกิดความประมาท ทำให้เสีย
 สติสัมปชัญญะ แล้วอย่าไปแต่ต้องเป็นอันขาด.
 ฉะนั้นจึงไม่ระบุงว่า เหล้า หรือบุหรี่ หรือเฮโรอีน ไม่ต้อง
 ระบุงซื้อก็ได้ เรียกรวมหมดว่า สิ่งที่มีมันทำให้เกิดความ
 ประมาท เสียสติสัมปชัญญะแล้วอย่าไปเอากับมัน; แม้เรื่อง
 เล็กๆ น้อยๆ ที่ทำให้จิตหลงไหลเป็นทาสมัน แล้วก็อย่าไป
 เอากับมัน.

แม้แต่เพียงศีล ๕ เท่านั้น ก็จะเป็นเครื่องป้องกัน
 ไม่ให้เกิดการปรุง ในส่วนเกี่ยวกับกาย วาจา.

สมาธิ-ศึกบังคับจิตใจไปสู่ความดับ.

ที่นี้ในส่วน สมาธิ ทางจิตนั้น ทำจิตให้สงบ อย่าให้ปรุง; สมาธิทุกแบบ ที่เขามีๆกันอยู่ ใช้ได้ทั้งนั้น; อย่างน้อยก็เป็นสมาธิบ้าง ไม่เสียเปล่า, ทุกแบบที่มีอยู่ในโลก. แต่บางแบบมันไปไม่ได้ไกล ไม่ส่งไปถึงปัญญาหรือนิพพาน; แต่ถ้าเอาเพียงว่าเป็นสมาธิบ้าง แล้วก็ได้ด้วยกันทุกแบบ. นี้ไปลองดู แบบไหนที่เราพอใจ; แต่อยากจะบอกหลัก หัวใจของมันว่า การทำสมาธินั้น คือทำอย่างไร?

หลักของมันก็คือว่า ต้องมีอะไรมาสำหรับให้ใจกำหนด, ให้ใจไปกำหนด จดจ่ออยู่ที่นั่น, ฝึกใจบังคับ จดจ่ออยู่ที่นั่น จนใจมันเชื่อฟัง จดจ่ออยู่ที่นั่น.

ที่นี้ เราจะเอาอะไรมาให้ใจกำหนด? เราก็ตีเลือกสิ่งที่ดีที่มีประโยชน์; อย่างที่มีหลักกว่า สมาธินั้นคือ เอกัคคิตาจิต ที่มีพระนิพพานเป็นอารมณ์. พระนิพพานนั้นคือดับ บอกมาแล้วเมื่อตะกี้ว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ — ดับเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนั้นเอามาเป็นอารมณ์; มุ่งจะดับ

เสียซึ่งการปรุง, มุ่งจะดับเสียซึ่งการปรุง. เอาคัมภีร์
คือนิพพาน มาเป็นอารมณ์ของเอกัคคตาจิต.

เอกัคคตาจิต ก็แปลว่า จิตที่มีอารมณ์เดียว มียอด
แหลมยอดเดียว; อັคคะ แปลว่า ยอด, เอกะ แปลว่า หนึ่ง,
เอกัคคะ แปลว่า ยอดยอดเดียว. เอกัคคตา ความมียอด
ยอดเดียว ก็ไปสรุปอยู่ที่จุดอันเดียว; เหมือนกับเรา
ส่องแว่นไฟคัสรวมแสงอย่างนั้น แสงทั้งหลายมันไปรวมที่
จุดนั้น มันก็แรง.

แสงตามธรรมตาอย่างนี้ มันไม่ร้อน แต่พอเราใช้
ของรวมแสง เช่น แว่นชนิดรวมแสง, รวมแสงมาให้มัน
อยู่จุดเดียวเล็กๆ มันลุกเป็นไฟขึ้นมา. นั่นแหละการรวม
แสง; เหมือนกับการรวมกระแสจิต. เดียวนี้เรารวม
กระแสจิต โดยมีอารมณ์อันหนึ่งเป็นที่รวม จิตมันก็รวม;
ของที่จะเอามาเป็น อารมณ์ของจิต ท่านใช้คำว่า นิพพาน,
มีนิพพานเป็นอารมณ์ ของจิตที่เป็นสมาธิ.

ฉะนั้น เราหวัง ทุกคนหวัง หวังด้วยปัญญาะ,
อย่าหวังด้วยกิเลสตัณหา; หวังที่จะดับ, หวังที่จะดับ
มุ่งที่จะดับ. มีนิพพานเป็นอารมณ์, เอกัคคตาจิตที่มี

นิพพานเป็นอารมณ์ นั้น คือ สมภาอันสูงสุด, ไม่มี
สมาธิไต่ยิ่งไปกว่า.

เดี๋ยวนี้ทำไม่ได้; ไกรอยากจะทำ ทำไม่ได้. ต้อง
ทำให้ทำได้, ต้องฝึกไปตั้งแต่ต้นๆ : เอาอะไรมาให้เป็น
ที่จิตมันจะไปยึด ไปเกาะ ไปเพ่งเป็นอารมณ์. คนโบราณ
เขาก็ใช้เพ่งดวงเทียนบ้าง, เพ่งหลอดไฟฟ้าบ้าง, ที่ไม่เกี่ยว
กับพุทธศาสนา เขาก็รู้จักทำ, ฝรั่งเศสรู้จักทำ เพ่งหลอด
ไฟฟ้าให้จิตไปรวมอยู่ที่นั่น — รวมอยู่ที่นั่น — รวมอยู่ที่นั่น.
พวกอินเดียนโบราณเขาก็รู้จักทำมา แต่ก่อน เขาเอาวงกลม
สีเขียว สีขาว สีแดง สีดำ แล้วแต่เขาจะชอบ เป็นวงกลม
วางตรงหน้า แล้วก็เพ่ง. นี่เป็นเรื่องเบื้องต้นเท่านั้นแหละ
อะไรก็ได้.

จะบอกอย่างนี้เลยว่า อะไรก็ได้ สำหรับจิตจะไป
กำหนดลงที่ตรงนั้น, กำหนดลงที่ตรงนั้น จิตมารวม
อยู่ตรงนั้น. ก่อนนี้จิตเขาชอบไปเที่ยว, เป็นลักษณะ
ของจิตที่ชอบเที่ยวไปในอารมณ์ต่างๆ มันก็เป็นจิตฟุ้งซ่าน
ทำอะไรไม่ได้. นี่ก็ทำให้มันหยุดเที่ยว มาอยู่ที่จุด
จุดเดียว ก็เรียกว่า ฝึกให้มันเป็นสมาธิ.

เราจะเอวอง เอาดวง เอาอะไรอย่างนี้ก็ได้, หรือ
เอาพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ได้, เอาความรู้สึก
อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้, ให้เป็นจุดเดียว สำหรับจิตกำหนด
ก็เรียกว่าสมาธิทั้งนั้น แต่จะ ไม่ใช่ของที่ส่งเสริมกิเลส;
เช่นเราจะเอารูปภาพของแฟนมาเป็นอารมณ์เพ่งสมาธินี้ ไม่
ถูกเรื่อง นี้นั้นไม่ช่วยให้จิตสงบดอก มันขยายตัวออกไปเป็น
การปรุง.

ต้องเอาดวงเขียว ๆ แดง ๆ กลม ๆ เล็ก ๆ เอาหลอด
ไฟฟ้า เอาดวงเทียนอะไรมาเพ่ง ให้จิตเป็นสมาธิ นี้จึงจะ
หยุดปรุง จะเป็นไปในทางเป็นสมาธิ. พอเป็นสมาธิ
มัน ก็หยุดปรุง ขณะนั้นแน่นอน; เมื่อจิตเป็นสมาธิ
ก็หยุดปรุงขณะที่เป็นสมาธิแน่นอน.

บัญญัติช่วยให้เห็นความจริง “เข่นั่นเอง”.

ที่นี้ไม่เด็ดขาด ต้องไปทำถึงบัญญัติ. เมื่อจิต
เป็นสมาธิแล้ว ก็เอาความเป็นสมาธินั้น พิจารณาศึกษา
สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่เราเคยหลงรัก หลงโกรธ หลงเกลียด
หลงกลัว วิทกกังวล อาลัยอาวรณ์; เอาจิตที่เป็นสมาธิ

ไปเฟ่งคู่สิ่งเหล่านั้น มันก็จะหยุด หยุดรัก หยุดโกรธ หยุดเกลียด หยุดกลัว หยุดอาลัยอวรณ์ หยุดอะไรที่เคยหลงรัก ยึดมั่นเป็นตัวยุ—เป็นของกู มันก็เฉยไปเสีย. จิตที่เป็นสมาธิแล้ว ทำให้เห็นความจริงของสิ่งทั้งปวง.

การเห็นความจริงของสิ่งทั้งปวง มันไปสรุปอยู่ที่คำที่นำหัวเราะคำหนึ่งว่า เช่นนั่นเอง; พอเราเอามาพูดที่แรก ก็มีคนหัวเราะเยาะ. หัวใจของธรรมอยู่ที่ “เช่นนั่นเอง”. อย่าเพื่อหัวเราะเยาะนะ. เช่นนั่นเองนั่นคือหัวใจของธรรมะ; ถ้าไม่เช่นนั้นเอง แล้วมันต้องรักหรือโกรธ หรือเกลียด หรือกลัว หรืออะไร อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ; ถ้าไม่เห็นเช่นนั้นเอง. ถ้าเห็นเช่นนั้นเอง มันจะไม่หลงรักที่ยั่วให้รัก, ไม่เกลียดที่ยั่วให้เกลียด, ไม่โกรธที่ยั่วให้โกรธ, ไม่กลัวที่ยั่วให้กลัว, มันเช่นนั้นเอง.

พระอรหันต์ท่านไม่มีรัก เกลียด โกรธ วิตกกังวล อาลัยอวรณ์ เพราะท่านเห็น เช่นนั่นเอง เกิดขาดลงไป; เราไม่อาจจะเห็นเช่นนั้นเองโดยเด็ดขาด ก็ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้. ให้เห็นเช่นนั้นเอง ของความอรรย

ของความไม่ร่อย ของความแพ้ ของความชนะ ของความไต่
ความเสีย กำไร ขาดทุน.

เห็นเช่นนั้นเอง; อย่าเป็นทุกข์, อย่าไป
หลงไหลกับมัน, อย่ารักมัน, อย่าเกลียดมัน, จิตใจก็ปกติ.
จิตใจปกติ ก็รู้อย่างไรกับสิ่งเหล่านั้น
ก็ทำ ทำ ทำ, ทำไปตามที่จำเป็น; เราก็จะอยู่สุข ไม่ปรุง
มันดับ มันเย็น; มันไม่ใช่เช่นนั้นเองแล้วจะบ้า หรือ
เช่นนั้นเอง แล้วจะไม่ทำอะไร. เห็นเช่นนั้นเองแล้วมัน
ปกติ; เมื่อปกติแล้ว มันรู้อย่างไรกับสิ่งที่ทำไป ก็ได้
รับประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ก็ดับ ก็เย็น ก็เป็น
สุขอย่างยิ่ง ก็เป็นนิพพาน.

เมื่อปรุง - ร้อนเป็นไฟ เมื่อดับ - เย็นอย่างยิ่ง.

นี่สรุปความว่า เมื่อไรปรุง มันก็ร้อนเหมือน
ไฟ; เมื่อไรมันดับ เมื่อนั้นก็เย็น, เย็นมากกว่าน้ำ
เพราะมันไม่ใช่ น้ำ มันเย็นในแบบจิตวิญญาณ ไม่ใช่เย็นใส
น้ำแข็ง. นั่นมันเรื่องทางวัตถุ เย็นเพราะไม่มีไฟคือกิเลส;
นี่เย็นนิพพาน. เย็นใส่น้ำแข็ง มันก็เย็นวัตถุ; เย็น

เนื้อหนัง ไม่ใช่นิพพาน. แต่เอาความหมายเดียวกันว่ามันเย็น เพราะมันดับจากความร้อน. ดังนั้น เมื่อเราต้องการความเย็นแห่งชีวิต เราก็ต้องทำให้มันดับจากการปรุง; ถ้ามันปรุง ก็อมันสุ่มไฟขึ้นมา, มันก็เกิดกองไฟขึ้นมา แล้วมันก็ร้อน.

ฉะนั้นขอให้มีความรู้ทุก ๆ คน, ขอให้ทุก ๆ คน มีความรู้สำหรับจะออกจากการปรุง : เมื่อตาเห็นรูป, เมื่อหูฟังเสียง, เมื่อจมูกได้กลิ่น, เมื่อลิ้นได้รส, เมื่อกายได้สัมผัสทางผิวหนัง, เมื่อจิตได้รู้สึกกตินึกอารมณ์อะไรขึ้นมา, อย่าให้มันปรุงเป็นกิเลสตัดหา.

เตี้ยวันเรไรร้อง บางคนอาจจะปรุงเป็นความรัก ความชอบก็ได้ ควรจะเฉยไม่ต้องรู้อะไร. เรไรร้องก็ร้องไป หรือว่าถ้าจะรักขึ้นมา มันก็เช่นนั้นเอง; เสียงเรไรร้อง มันเช่นนั้นเอง; ไม่มีความหมายว่าไพเราะ หรือไม่ไพเราะ มันเช่นนั้นเอง, ก็เท่ากับไม่มี นี่เราเรียกว่า เราเห็น เช่นนั้นเอง ก็จะปกติอยู่ได้ จะดับอยู่ได้ จะเย็นอยู่ได้ ไม่ต้องเป็นทุกข์ ไม่ต้องเป็นโรคประสาท.

เราเป็นโรคประสาททั้งที่เป็นมนุษย์ ต้องกินยา
นอนหลับ, ต้องกินยาช่วยให้นอนหลับ, ต้องกินยาแก้
ประสาท. แต่สุนัขและแมวไม่เป็นโรคประสาท, เเรไรรู้
ก็ไม่เป็นโรคประสาท, ไม่มีทางที่เรไรรู้จะเป็นโรคประสาท;
ฉะนั้นละอายมันบ้าง. ถ้าใครกำลังปวดหัว นอนไม่ค่อย
หลับ ต้องกินยานอนหลับอยู่ เป็นโรคประสาทอยู่; ดูก้อน
หิน ดูต้นไม้ ดูอะไร? — ดูความที่มันหยุดเย็น ไม่ปรุง
เป็นปกติ แล้วก็รู้สึกละอายมันบ้าง.

มาในทีอย่างนี้ ก็ควรจะได้รับประโยชน์อย่างนี้ คือ
เรียนจากของจริง เรียนจากธรรมชาติ; ธรรมชาติสอนดี
กว่าใครๆ สอน. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสอย่างนั้น ว่าให้
เรียนจากธรรมชาติ เห็นแจ้งประจักษ์ออกมาจากภายใน ไม่
ต้องเชื่อแม้แต่ตถาคตพูด, พระองค์ตรัสก็อย่าเพื่อเชื่อ.
เอาไปใคร่ครวญ แยกแยะดู ทดสอบดู เห็นว่ามันดับเย็น
ได้จริง จึงเชื่อ.

นี่พุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตยอย่างยิ่ง ไม่
ผูกขาดความคิดของใคร; ยังไม่เชื่อก็ได้. แต่ขอให้เอา

ไปใคร่ครวญพิจารณา เห็นจริงแล้วจึงเชื่อ แล้วปฏิบัติ
แล้วก็ได้ผล.

ฉะนั้นอาตมาก็ต้องพูดอย่างเดียวกันแหละว่า ที่พูด
นี้ก็ไม่ต้องเชื่อก็ได้; แต่ขอร้องที่สุด ช่วยเอาไปคิดไปนึก
ไปศึกษา ไปลองดู ใคร่ครวญดู ว่าถ้าปรุ้งแล้วก็เป็นที่
ทุกข์อย่างยิ่ง ถ้าดับแล้วเป็นสุขอย่างยิ่ง. ช่วยทำให้มัน
ติดปากไว้ด้วยกันทุกคนว่า *สงฺขารว ปฺรมา ทุกฺขา นิพฺพานํ*
ปรมํ สุขํ - ปรุ้งนั้นเป็นทุกข์อย่างยิ่ง ดับนั้นเป็นสุขอย่าง
ยิ่ง; แล้วช่วยให้มันดับอยู่ตามปกติ, อย่าให้มันปรุ้ง
ลุกเป็นไฟขึ้นมา อย่าให้เป็นกิเลสตัณหาขึ้นมา.

นี่เวลาที่ต้องเรียกว่า หมกแล้ว ที่กำหนดไว้ ก็จะต้อง
ยุติกันที่ ด้วยการฝากหัวใจของธรรมะ ไว้กับท่าน
ทั้งหลายทุกคน ว่าปรุ้งแล้วก็เป็นที่ทุกข์อย่างยิ่ง ว่าดับ
แล้วก็เป็นที่สุขอย่างยิ่ง. ขอให้สามารถหยุดปรุ้ง, ขอให้
สามารถทำให้ดับเย็นอยู่ด้วยกันทุกท่านทุกคน, เป็นสุขอยู่
ทุกทีพาราตริกาลเทอญ.

ขอยุติการบรรยายไว้แต่เพียงเท่านี้.

เสนียดของความดี

อันความดี มีเสนียด ที่ความเด่น
มันกลายเป็น จุดข้อยแย้ง แห่งคนหา

คนบ้ำดี เห็นคนเด่น เป็นเสนียดตา
คนวิชา มุ่งย้าย คนดีเกิน

อีกทางหนึ่ง ซึ่งหลัก ไม่ค่อยไหว
ยิ่งดีไป ก็ยังมี คนสรรเสริญ

มีคนมา กราบไหว หรืออัญเชิญ
ไม่น่าเพลิน, รบกวณ ไม่ชวนสบาย

เหตุดังนั้น ท่านสอน ให้หลักหนี
พ้นชั่วแล้ว พ้นดี สิ้นทงหลาย

หรือทำจิต หยุดสนิท ดุจดั่งตาย
จากดีชั่ว ทั้งหลาย ได้เยือกเย็น ☺

เรียนวิปัสสนา

เรียนวิปัสสนา เพิ่งมีมา ต่อภายหลัง
ไม่เคยฟัง ในบาลี ที่ตถา
ไม่เคยเป็น คันถะ วิปัสสนา
มีแต่ว่า ดั่งหน้า บำเพ็ญกรรม

เพราะทนอยู่ ไม่ได้ ในกองทุกข์
จึงได้ลุก จากเรือนอยู่ สู่เนกขัม
จัดชีวิต เหมาะแก่ แก่กิจกรรม
เพื่อกระทำ ให้แจ้ง แห่งนิพพาน

ในบัดนี้ มีสำนัก วิปัสสนา
เกิดขึ้นมา เป็นพิเศษ เขตสถาน
ดู เอาจริง ยิ่งกว่าครั้ง พุทธกาล
ขอให้ท่าน จริง, ดี - มีวิปัสสนา.

พ. อินทวิบูล

โลกนี้พัฒนา

โลกฮึดฮัด พัฒนา บุษาไป
เพราะผลอโง่ ที่ละนิด คิดไม่เห็น
ไม่มีใคร ต่ำหนิใคร เพราะใจเป็น
ในเชิงเช่นเดียวกัน ไม่ทันรู้.

รัฐบาลไหน ในโลก สับไซกมัน
ดูจะชอบ เหมือนกัน ทำไก่ออยู่
พวกนักบวช แอบหา ภาพมากู
คุณครูรู้ พรางศิลป์ไป ใช้ได้ไกล.

ความก้าวหน้า ทางเนื้อหนัง อย่างนี้เอง
ครั้นพัฒนา จบเพลง ไม่ไปไหน
บุษาไป ถึงทุนหัว มั่วกันไป
โลกยุคใหม่ ต้องไม่โง่ หยุดไปที

พุทธทาส อินทนนท์

ความโง่ของปัญญา

ลูกอ่อน กลืนเสตางค์ ค้างติดคอ
นางแม่หล่อ น้ำกรตตรง ลงแก้ไข
ว่าละลาย โลหะหมด แล้วปลอดภัย
ผลอย่างไร เชื่อว่าตาย ได้ด้วยกัน

นี่แหละหนา ปัญญา มาพรวดพราด
เพราะสติ มั่นขาด ก็ผวนผัน
กลายเป็นโง่ ในปัญญา ขึ้นมาหล่น
ถ้าสติ มาทันควัน นั้นปลอดภัย

ความโง่ มี ในปัญญา ถ้าขาดสติ
มันอุครี ออกมา อย่าสงสัย
ฆ่าเจ้าของ ของมัน ได้บรรลัย
มีสติไว้ หนอ, พวกที่ มีปัญญา

พ. สุเมธ

ความรักของอวิชา

มีชายหนึ่ง หนึ่งหญิง อยู่ด้วยกัน
คนก็รัก หนึ่ง เป็นนักหนา
ถึงก็รัก คนจัด เต็มอัตรา
ทั้งสองรา รักกัน นั้นเกินดู

วันหนึ่งคน นอนหลับ อย่างสบาย
แมลงวัน มาได้ ที่กกหู
ถึงคิดว่า อ้ายนี้ชวน กวนเพื่อนกู
จะต้องบี ให้มันตาย อ้ายอัปรี

เอาตุ้มไม้ มาเง้อ ขึ้นสองมือ
ฟาดลงไป เต็มต้อ แมลงวันหนี
ข้างเพื่อนรัก ดันชัก ไปหลายที
ดูเกิดขึ้น ความรัก ของอวิชา

พุทธทาสภิกขุ

เรียนศาสนา ที่ตาหฺูฯ.

เรียนศาสนา นั้นต้องมี ที่ตาหฺูฯ

เมื่อให้เกิด ทุกข์อยู่ ทุกสถาน

เรียนให้รู้ ตรงที่จะ ชักสะพาน

อย่าให้เกิด อាកาร มารรบกวน.

เรียนตรงตรง ลงไป ที่ตัวทุกข์

ดูให้ถูก กรรมวิธี ที่กระสวน

สะกັดกัน การปรุ่่งแต่่ง แห่งกระบวน

จิตบั่นบ่วน สงบได้ ทุกข์หายไป.

พุทธทาส อินทนนท์

สนทนากับพระเจ้า

บางเวลา สนทนา กับพระเจ้า
ท่านคอยเฝ้า ดูโลก อันโยกไหว
ด้วยขันติ เมตตา ปราณี่ไป
เท่าไรเท่าไร สัตว์โลก ยังโยกโคลง

เพราะเมจัด ด้วยวัด— ฤนิยม
เกิดระทม ทุกข์ร้าย กว่าตายโหง
ตายทั้งเป็น เหมือนว่าเล่น ทุกชั่วโมง
ยิ่งกว่าตาย ใสโลง ซึ่งครั้งเดียว

ทำอย่างไร ก็ยังไม่ มองเห็นทาง
จะเลิกล้าง หมดสิ่ง นำหวาดเสียว
เมื่อศีลธรรม กลับผัน มาทันเทียว
โลกจะเกี่ยว ก่อสุข ยุคศรีอารีย์

พุทธทาส อินทปัญโญ

เรียนชีวิต.

เรียนชีวิต อย่าแสวง จากแหล่งนอก
อย่าเข้าไป ในคอก แห่งศาสตร์ไหน
อย่ามัวคิด ยุ่งยาก ให้ผากใจ
อย่าพิจารณา จาระไน ใหนุงนัง.

อย่ายึดมั่น นั่นนี่ ที่เรียกกฎ
มันตรงตรง คดคด อย่างหมดหวัง
จงมองตรง ลงไปที่ ชีวิตัง
ดูแล้วหยั่ง ลงไป ในชีวิต.

ให้รัฐส หมดทุกด้าน ที่ผ่านมา
ให้ชิมซาบ วิญญาณ์ อย่างวิศิษฏ์
ประจักษ์ทุกซ์ ทุกระดับ กระชับชิต
ปัญหาชีวิต จะเผยออก บอกตัวเอง.

— วิวัฒน์ อินทร์วิทย์ —

ยึดมั่นมั่นกัดแน่น

ชอบยึดมั่น ระวังมั่น จะกัดเอา
เพราะความเขลา ยึดมั่น มีตัณหา
อุปาทาน กอตรัด มัดวิญญาน
อยู่ดีดี ก็เป็นบ้า มาทันที

ยึดสิ่งใด สิ่งนั้น แหละมันกัด
กิน, กาม, เกียรติ สาราพัด กลี หรือ ศรี
หรือแม่บุตร ภรรยา และสามี
ความชั่วดี บุญหรือบาป จงทราบกัน

แม้รสสุข ที่อร่อย อยู่กับใจ
ชั้นที่อร่อย แน่ไป, ถ้ายึดมั่น
จะกลายเป็น ยักขา ขึ้นมาพลัน
แล้วห้าห้า กัดเอา อย่าเขลาเอ๋ยฯ

พุทธทาส อินทนนท์

อยู่กับธรรม.

เราสู้รบ กับศัตรู สู้ด้วยธรรม
จะปลุกปล้ำ กันเท่าใด ไม่เสียหาย
ถ้าสู้กัน อย่างนี้ ไม่มีตาย
ในสุดท้าย จะปรองดอง ต้องใจกัน.

เมื่อป้องกัน ศัตรู รู้ใช้ธรรม
เป็นกำแพง เพชรล้ำ เลิศมหันต์
ป้องกันได้ สารพัด น่าอัศจรรย์
บ้อมค่ายมั่น กว่าสิ่งใด ในโลกคน.

เมื่อหลบซ่อน จากศัตรู อยู่กับธรรม
ไม่ระกำ ทุกข์เห็น สักเส้นขน
ช่วยปลุกปลอบ ชื่นชอบ จำกมล
ขอทุกคน จงมีธรรม ประจำกายฯ

พ. สุเมธะ

บันทึกการจัดพิมพ์

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ ได้รวบรวมธรรมบรรยายชุดลอยปทุมของท่านเจ้าคุณหลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ที่ได้บรรยายไว้ในกาลสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นธรรมบรรยายที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป และเพื่อเป็นการสืบทอดพระธรรมคำสอนให้ถูกต้องและสมบูรณ์บริบูรณ์ จึงได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับของธรรมทานมูลนิธิ

การจัดพิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ นี้ ธรรมสภาจัดพิมพ์เป็นธรรมสักการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๕๔ อันเป็นการประกาศเกียรติคุณแห่งองค์บรรยายหนังสือชุดนี้

หนังสือชุด 'ลอยปทุม'

๑. เรื่อง ชีวิตเยือกเย็น	๒. เรื่อง เห็นธรรมชาติ
๓. เรื่อง พระธรรมคติ	๔. เรื่อง พบชีวิตจริง
๕. เรื่อง ธรรมโอสถ	๖. เรื่อง ธรรมะคู่ชีวิต
๗. เรื่อง เช่นนั้นเอง	๘. เรื่อง ความหลุดพ้น
๙. เรื่อง พรพระธรรม	๑๐. เรื่อง ศิลปแห่งชีวิต
๑๑. เรื่อง พระพุทธศาสนา	๑๒. เรื่อง บำเพ็ญบารมี

ฯลฯ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้มีถึง ๓๐ เล่ม

ธรรมทานมูลนิธิและธรรมสภา จัดจัดพิมพ์ครบบริบูรณ์
ในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๕๔

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะ ไว้บริการท่านสาธุชน
จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่

ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทร. ๘๘๘๗๙๕๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

โครงการสมุดปกแข็งสีน้ำเงิน ๑๐๐ ปี
ครบรอบวันสถาปนาหอสมุดแห่งชาติ